

Χάρης και Αλέξανδρος Καλλιγάς: 60 χρόνια στην Μονεμβασία

Επιμέλεια: Έλενα Κωνσταντινίδου

Έκδοση: Νομικό Πρόσωπο Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης, Πολιτισμού και Αθλητισμού, Δήμου Μονεμβασίας

Χάρης και Αλέξανδρος Καλλιγάς:
60 χρόνια στην Μονεμβασία

Επιμέλεια: Έλενα Κωνσταντινίδου

Στη μνήμη της Χάρης...

Επιμέλεια Κειμένων: Έλενα Κωνσταντινίδου

Σχεδιασμός και Επιμέλεια Τεύχους:

Παναγιώτα-Πολυδώρα Τσαφάρá, Έλενα Κωνσταντινίδου

Ebook, Οκτώβριος 2023

Έκδοση: Νομικό Πρόσωπο Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης,

Πολιτισμού και Αθλητισμού, Δήμου Μονεμβασίας

ISBN: 978-618-86869-1-5

ΗΜΕΡΙΔΑ
ΕΚΘΕΣΗ

24 Ιουλίου
Αγ. Νικόλαος
Μονεμβασίας

Αφιέρωμα στη Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγιά

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Ο Δήμος Μονεμβασίας σε συνεργασία με τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Ε.Μ.Π. σας προσκαλούν στην ΗΜΕΡΙΔΑ και την ΕΚΘΕΣΗ - ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗ ΧΑΡΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ ΚΑΛΛΙΓΙΑ, που θα πραγματοποιηθεί την Κυριακή 24 Ιουλίου 2022, ώρα 9:30 π.μ. στον Αγ. Νικόλαο Μονεμβασίας.

ΗΜΕΡΙΔΑ
ΕΚΘΕΣΗ

24 Ιουλίου
Αγ. Νικόλαος
Μονεμβασίας

Αφιέρωμα στη Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγιά

9:30 – 10:00
ΠΡΟΣΕΛΥΣΗ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΧΗ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ

10:00 – 10:30
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ
Δήμος Μονεμβασίας,
Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων

ΣΥΝΕΔΡΙΑ 1
Πρόεδρος: Έλενα Κωνσταντινίδου,
Αναπλ. Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

10:30 – 10:45
ΑΡΧ. ΤΑ ΣΥΜΦΩΤΙΑ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ
Χάρης Μουτζέρος, Ιστορικός, Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών

10:45 – 11:00
ΕΝΔΕΛΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΛΛΙΓΙΑΣ ΤΗΣ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Δημήτρης Φιλιππίδης, Ομότιμος Καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

11:00 – 11:15
Η ΑΠΟΛΑΜΑΡΤΗ ΚΑΙ Η ΧΑΡΗ ΚΑΛΛΙΓΙΑ ΣΤΗ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ
Παναγιώτης Τσιφνικιώτης, Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

11:15 – 11:30
ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ: ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΙΣΗ
ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΗΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΗΡΥΚΟΜΑΣ
Πένελος Ευαγγελής, Προσέχων, Εφορέας Αρχαιοτήτων Ισπανίας,
Γιώτα Σελήγου, Αρχαιολόγος, Κωνσταντίνα Νταούδη, Αρχιτέκτων

11:30 – 12:00
ΔΙΑΒΗΜΜΑ - ΚΑΦΕΣ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ 2
Πρόεδρος: Παναγιώτης Τσιφνικιώτης,
Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

12:00 – 12:15
ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΓΕΝΝΑΣΙΟ
Γεωργίου Μαρίας, Διευθύντρια, Γενεύσας Βιβλιοθήκης
της Αρχαιολογίας Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

12:15 – 12:30
Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΖΕΥΓΙΟΥ ΚΑΛΛΙΓΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Έλενα Κωνσταντινίδου

12:30 – 12:45
ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ: Η ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΕΥΓΙΟ ΚΑΛΛΙΓΙΑ
Έλενα Κωνσταντινίδου,
Αναπλ. Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

12:45 – 12:00
ΔΙΑΒΗΜΜΑ - ΚΑΦΕΣ

13:00 – 13:30
60 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ
Χάρη Καλλιγιά, Αλέξανδρος Καλλιγιά

13:30 – 14:00
ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

14:00
ΕΓΓΛΩΣΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗΣ

Υπεύθυνος: Δήμος Μονεμβασίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ
Επιστημονική Επιμέλεια Ημερίδας: Ε. Κωνσταντινίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Σχ. Αρχιτεκτόνων Μουσ. ΕΜΠ
Επιστημονική Επιμέλεια Έκθεσης: Ε. Κωνσταντινίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Σχ. Αρχιτεκτόνων Μουσ. ΕΜΠ, Μ. Μισοδόπουλος, Δρ. Αρχιτεκτόνων Μουσ. ΕΜΠ, Ε. Δ. Π. - Σχ. Αρχιτεκτόνων Μουσ. ΕΜΠ

Επιστημονική επιμέλεια έκδοσης και ημερίδας: Έλενα Κωνσταντινίδου, αναπληρώτρια καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

01	ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΚΔΟΣΗΣ		
	Έλενα Κωνσταντινίδου	5	
02	ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ		
	Δήμαρχος Μονεμβασίας Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων	7 11	
03	ΣΥΝΕΔΡΙΑ 1		
	Προεδρείο: Έλενα Κωνσταντινίδου, Αναπλ. Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ		
	_"ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΜΠΟΣΙΑ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ", Χρόσα Μαλιτζού	17	
	_"ΕΝΑΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΛΛΙΓΑΔΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ", Δημήτρης Φιλλιππίδης	25	
	_"Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΩΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ: Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ Η ΧΑΡΗ ΚΑΛΛΙΓΑ ΣΤΗ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ", Παναγιώτης Τουρνικιώτης	37	
	_"ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ: ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ", Πάντου Ευαγγελία, Γιώτα Σκάγκου, Κωνσταντίνα Ντουβή.	53	
04	ΣΥΝΕΔΡΙΑ 2		
	Προεδρείο: Παναγιώτης Τουρνικιώτης, Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ		65
	_"ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΓΕΝΝΑΔΕΙΟ", Γεωργοπούλου Μαρία		67
	_"Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΖΕΥΓΟΥΣ ΚΑΛΛΙΓΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ", Ελένη Μαίστρου		91
	_"ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ: Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΕΥΓΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑ", Έλενα Κωνσταντινίδου		105
	_"60 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ", Χάρης Καλλιγιά, Αλέξανδρος Καλλιγιάς		119
05	ΣΥΖΗΤΗΣΗ		139
06	ΕΚΘΕΣΗ		147

**ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ
ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΚΔΟΣΗΣ**

Έλενα Κωνσταντινίδου

Η έκδοση με τίτλο, «Χάρης και Αλέξανδρος Καλλιγιάς : 60 χρόνια στη Μονεμβασία» περιλαμβάνει τις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν κατά την ημερίδα - αφιέρωμα στους σημαντικούς αυτούς αρχιτέκτονες, που οργανώθηκε στις 24 Ιουλίου 2022, στον Αγ. Νικόλαο Μονεμβασίας. Περιλαμβάνει επίσης εποπτικό υλικό από την έκθεση που πραγματοποιήθηκε στον ίδιο χώρο, με υλικό από το αρχείο των Αρχιτεκτόνων (διάρκεια έκθεσης 23-31 Ιουλίου).

Η Ημερίδα και η Έκθεση που οργανώθηκαν από τον Δήμο Μονεμβασίας σε συνεργασία με τη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, είχαν στόχο την ανάδειξη του συνολικού έργου και της προσφοράς του ζεύγους Καλλιγιά, το αρχιτεκτονικό, θεωρητικό, ερευνητικό έργο, αλλά και τη συνολική τους δραστηριότητα, σε μια προσπάθεια καθολικής αναβάθμισης της ζωής του οικισμού της Μονεμβασίας. Το ζεύγος Καλλιγιά, με το διαρκώς διευρυμένο και ανήσυχο πνεύμα, τη δημιουργική φαντασία, το πάθος, τον ιδεαλισμό και τη διορατικότητα, την εμπνευσμένη τους συνεργασία και συνέργεια, και κυρίως με το υψηλής ποιότητας έργο τους, πέτυχαν να αναβιώσουν ένα μοναδικής ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας μεσαιωνικό οικισμό, να αποδώσουν ένα αρχιτεκτονικό τεκμήριο του παρελθόντος στο παρόν, αλλά και στο μέλλον.

Στο πλαίσιο της ημερίδας αξιολόγοι ομιλητές αναφέρθηκαν στο σημαντικό και πολυδιάστατο έργο των αρχιτεκτόνων, ενώ οι τιμώμενοι αρχιτέκτονες παρουσίασαν τη συνολική τους εμπειρία, αλλά και τις σκέψεις τους για το παρόν και το μέλλον του τόπου. Η ημερίδα, η έκθεση, αλλά και το παρόν σύγγραμμα αποτελούν τον ελάχιστο φόρο τιμής, εκ μέρους της τοπικής κοινωνίας και της εκπαιδευτικής κοινότητας, στους σπουδαίους αυτούς αρχιτέκτονες και το συνολικό τους έργο, στα 60 χρόνια παρουσίας τους στον ιστορικό τόπο. Ένα έργο σημαντικό όχι μόνο για τη Μονεμβασία, αλλά και για τα ζητήματα διαχείρισης της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς εν γένει, για τον ελληνικό αλλά και τον διεθνή χώρο.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Ηρακλής Τριχείλης
Δήμαρχος Μονεμβασίας,

Πρώτα απ' όλα θέλω να ευχαριστήσω το ζεύγος Καλλιγά που βρίσκεται εδώ. Μπορεί να αργήσαμε λίγο, αλλά θεωρώ ότι έφτασε η ώρα και ο δήμος από την πλευρά του να αναγνωρίσει ότι έχει προσφέρει το ζεύγος στην περιοχή αυτή, και ιδιαίτερα στο Κάστρο.

Ξεκινώντας ήθελα να πω ότι εκτιμώ ιδιαίτερα την αρχιτεκτονική τέχνη ή επιστήμη, διότι έχει μια φαντασία και χρειάζεται ένα ιδιαίτερο ταλέντο για να θεωρηθεί κανείς - σε εισαγωγικά ή όχι - «πετυχημένος αρχιτέκτονας». Σήμερα βρίσκονται εδώ ιδιαίτερα αξιόλογοι αρχιτέκτονες, που υπηρετούν την επιστήμη αυτή εδώ και πολλά χρόνια. Και βέβαια το μεγαλύτερο παράδειγμα: το ζεύγος των Καλλιγά. Γνωρίζοντας αυτά τα οποία έχουν πετύχει, θεωρώ ότι θα πρέπει να 'ναι ευτυχισμένοι άνθρωποι. Πέρασαν τη ζωή τους με κάτι που αγαπούν ιδιαίτερα και αυτό φαίνεται από την πολυπλοκότητα και την πολυποικιλότητα του έργου που παρουσίασαν και άφησαν.

Εμείς τους χρωστάμε τεράστια ευγνωμοσύνη, διότι εγώ θυμάμαι τα χρόνια τα παλιά, το Κάστρο και τη ζωή σε αυτό. Το να έρθουν λοιπόν δύο νέοι αρχιτέκτονες, να αφήσουν τον «πολιτισμό», να έρθουν σε μια περιοχή και να τη μελετήσουν, να την αναδείξουν, έχοντας μια συνέχεια και συνέπεια όλα αυτά τα χρόνια, για μένα είναι το μεγαλύτερο επίτευγμα. Αυτό λοιπόν το επίτευγμά τους θα τιμήσουμε σήμερα.

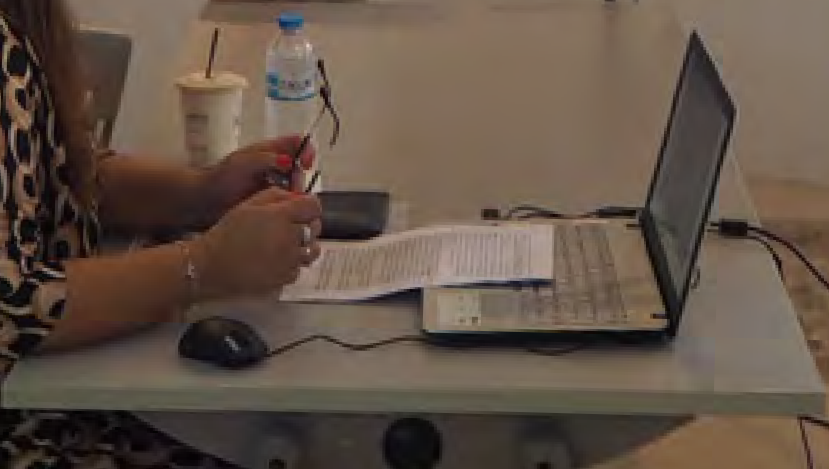
Ως δήμος έχουμε μια ιδιαίτερη ευαισθησία, ξέρουμε τη σημασία και τις δυσκολίες που υπάρχουν για τη διαφύλαξη του δομημένου περιβάλλοντος. Μια καινούργια κατασκευή μπορεί να κρατήσει αιώνες, και είναι εξαιρετικά σημαντικό να εντάσσεται στο περιβάλλον, να δένει με την παράδοση, να αποτελεί συνέχειά της.

Σας υποδέχομαι λοιπόν, θεωρώντας ότι θα υπάρξει μια πολύ καλή διάδραση ιδεών και μετάδοσης, θα δούμε και θα ακούσουμε ενδιαφέροντα πράγματα, για το Κάστρο, τα οποία δεν έχουν ακουστεί.

Τέλος, θα ήθελα εκ μέρους του Δήμου Μονεμβασίας να αποδώσω ένα βραβείο στο ζεύγος Καλλιγά: «Τιμητικός έπαινος στον Αλέξανδρο και τη Χάρη Καλλιγά για την ανεκτίμητη προσφορά τους στην ανοικοδόμηση και τη διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς του Κάστρου Μονεμβασίας. Μονεμβασία 23 Ιουλίου 2022. Ο Δήμαρχος».

Κύριε Αλέξανδρε, κυρία Χάρη, είναι ένας τιμητικός έπαινος. Είναι το λιγότερο που μπορούμε να κάνουμε. Αλλά φαντάζομαι στα τόσα που έχετε πάρει, στους επαίνους και τα βραβεία, και αυτό κάπου θα ταιριάζει. Ίσως είναι μικρότερο, αλλά όχι ήσσονος σημασίας. Προσωπικά σας εύχομαι μακροήμερευση και να ασχολείστε πάντοτε με το ίδιο κέφι και με το ίδιο πάθος σε αυτά που κάνετε μια ζωή, 60 χρόνια, για τη Μονεμβασία! Ευχαριστούμε ιδιαίτερος για την προσφορά σας.

Παναγιώτης Τουρνικιώτης,
Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

Θα είμαι πράγματι σύντομος, γιατί σε λίγο θα πάρω το λόγο και θα πω περισσότερα και επί της ουσίας από το τραπέζι. Η Χάρης και ο Αλέξανδρος Καλλιγάς σπούδασαν στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου πριν έξι δεκαετίες και έδωσαν το μεγαλύτερο μέρος της δραστηριότητάς τους στη μελέτη των ιστορικών οικισμών από θεωρητική και πρακτική πλευρά και στην προσπάθεια να ξαναβρούν τους τρόπους για να ζουν οι ερειπωμένοι χώροι, να είναι ζωντανοί. Αφησαν σοβαρότατο, τεκμηριωμένο έργο και υλοποίησαν αυτό το έργο. Συνεργαστήκαμε μαζί τους πολλές φορές. Ήρθαμε από τον περασμένο αιώνα σε συμπόσια και πολλοί από τους παρόντες, που θα μιλήσουν κιόλας, βρεθήκαμε εδώ να συνεργαζόμαστε για να διαμορφωθούν αυτές οι ιδέες και να γίνουν γνωστές ευρύτερα, αποτελώντας βάση και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων της Σχολής Αρχιτεκτόνων. Με πολύ μεγάλη χαρά λοιπόν σας μεταφέρω έναν χαιρετισμό και τη χαρά της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου για τη διοργάνωση αυτής της τιμητικής εκδήλωσης, η οποία είναι, αν θέλετε, το ελάχιστο που μπορούμε να κάνουμε για να δώσουμε το σήμα όχι μιας ιστορίας που τελειώνει, αλλά μιας ιστορίας που πρέπει να συνεχιστεί και αυτό σημαίνει ότι τίποτα δεν είναι οριστικό, όλα μεταβάλλονται. Περιμένουμε τις επόμενες γενιές που θα συνεχίσουν και αυτές και προσπαθούμε να τις εκπαιδεύσουμε τα χρόνια αυτά στο Πολυτεχνείο. Αλέξανδρε και Χάρης, σας ευχαριστούμε πάρα πολύ για αυτά τα εξήντα χρόνια δουλειάς στη Μονεμβασιά. Ευχόμαστε τα καλύτερα για τη συνέχεια και εμείς θα κάνουμε ό,τι μπορούμε στη Σχολή, για να υπάρξουν εκείνοι που θα συνεχίσουν άλλα εξήντα χρόνια, εδώ και αλλού.

Ε. Κωνσταντινίδου

Πριν ξεκινήσει η ημερίδα, θα θέλατε κ. Καλλιγά να πείτε κάτι σύντομο, τώρα που είναι εδώ και ο Δήμαρχος;

Α. Καλλιγάς

Δεν περίμενα τέτοια υποδοχή. Με συγκινεί πολύ και ευχαριστούμε πάρα πολύ γι' αυτό. Όπως και να το κάνεις είναι κάτι πολύ σημαντικό. Χαιρόμαστε πάρα πολύ. Ούτως ή άλλως θα τα πω και λίγο πιο εκτεταμένα μετά.

Μας συγκινεί πολύ και μας ευχαριστεί αυτή η εκδήλωση που οργανώθηκε, η οποία βρίσκουμε ότι, από μια άποψη, είναι λίγο υπερβολική για μας. Εμείς τη δουλειά μας κάναμε, και το κέφι μας. Είναι ενδιαφέρον ότι τελικά μοιάζει να γίνεται αποδεκτό από τη Μονεμβασία. Είχαμε στιγμές που νομίζαμε ότι δεν πολυσυμβαδίζαμε με τους ντόπους.

Μας ενδιέφερε πάντα η απήχηση που είχε η δουλειά στους υπόλοιπους κατοίκους. Είχαμε πάντα αυτό στο νου μας, όπως θα έχετε προσέξει, δεν φέραμε ποτέ ξένα συνεργεία. Πάντα τα συνεργεία της Μονεμβασίας. Πάντα προσπαθούσαμε να τονώσουμε τον τόπο. Και νομίζω ότι από μια άποψη τα καταφέραμε. Γιατί τα πρώτα χρόνια, έρχονταν οι εργάτες από τον Άη Γιάννη, περπατώντας δύο ώρες με τα πόδια. Δύο ώρες με τα πόδια, ένα οκτάωρο καλό εδώ, γιατί τους τρέφαμε κιόλας κι άλλες δύο ώρες πίσω, δηλαδή 12 ώρες για να κάνουν το μεροκάματό τους. Τώρα, όσοι θέλουν να δουλέψουν έχουν το αυτοκίνητό τους. Είναι αλλιώςτικη η κατάσταση.

Και αυτό μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο, της αλλαγής που έχει γίνει από τότε, και που ελπίζω ότι δεν έχει χαλάσει τα πράγματα. Ελπίζω ότι είναι καλύτερα, και ελπίζω να διατηρηθεί αυτή η τάση για τη βελτίωση του τόπου. Αρκεί να προσέξουμε.

Ευχαριστώ πάρα πολύ, και εσάς κύριε Δήμαρχε και τον Κύριο Κοσμήτορα, για τα λόγια σας τα καλά. Δεν έχω τι να πω. Αυτά τα λέω βέβαια και εκ μέρους της Χάρης, η οποία δυστυχώς δυσκολεύεται λίγο στην ομιλία, αλλά νομίζω ότι δεν έχει αντίρρηση για αυτά που λέω. Νομίζω ότι συμφωνεί απόλυτα.

Σας ευχαριστούμε πάρα πολύ.

Ε. Κωνσταντινίδου.

Ευχαριστούμε. Οπότε θα ξεκινήσει τώρα η ημερίδα.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY

ΣΥΝΕΔΡΙΑ 1

Προεδρείο: Έλενα Κωνσταντινίδου,
Αναπλ. Καθηγήτρια Σχολής
Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΜΠΟΣΙΑ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ...

Χρύσα Μαλτέζου

Ιστορικός- Ακαδημαϊκός, γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 1941. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και στο Πανεπιστήμιο Μεσογειακών Σπουδών της Αιξ-Αν-Προβάνς στη Γαλλία. Συνέχισε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στο Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας και στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας. Καθηγήτρια Μεσαιωνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης (1982-1995), καθηγήτρια Ιστορίας και Πολιτισμού στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών (1995-1998), Ομότιμη καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών (2009). Το 1998 εξελέγη από την Ακαδημία Αθηνών Διευθύντρια του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας. Είναι μέλος πολλών επιστημονικών εταιρειών και συλλόγων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, έχει συγγράψει περισσότερες από 150 μελέτες και έχει λάβει τιμητικές διακρίσεις (όπως το Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών το 1982, το Χρυσό Σταυρό του Τάγματος Τιμής το 2003, το Βραβείο Dante Alighieri το 2007 κλπ). Γραμματεύς επί των Πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών (2013-2014). Τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών από το 2012.

Κυρίες και Κύριοι

Η Χάρης και ο Αλέξανδρος μπήκαν στη ζωή μου μέσα από δύο δρόμους : μέσα από τη Μονεμβασία και μέσα από τη Βενετία, τόπους που ενώνονται με μια νοητή φανταστική γέφυρα.

Στο βυζαντινό Κάστρο της Μονεμβασίας, κτισμένο στον επιβλητικό βράχο και δεμένο μαζί του, η Χάρης είχε στήσει με τον Αλέξανδρο μια πολιτιστική κουφέλη, τον Μονεμβασιώτικο Όμιλο, που διοργάνωνε κάθε χρόνο, τον Ιούλιο, συμπόσια με προσκεκλημένους συνέδρους γνωστούς ερευνητές της ιστορίας και του πολιτισμού, τόσο του Βυζαντίου όσο και της καλούμενης Ελληνολατινικής Ανατολής. Τα συμπόσια της Μονεμβασίας, τα συμπόσια δηλαδή της Χάρης και του Αλέξανδρου, είχαν γίνει με το χρόνο θεσμός και σε μας που παίρναμε μέρος σε αυτά πρόσφεραν μια διπλή απόλαυση: Η πρώτη είχε σχέση φυσικά με τον χώρο. Μπαίνοντας στο Κάστρο, αφήναμε πίσω μας τη βοή και τη σκόνη της πόλης και αναπνέαμε την ιστορική αύρα που αποπνέουν τα μονεμβασιώτικα κτίσματα, οι εκκλησίες, τα δρομάκια όπου άλλοτε σεργιάνιζαν οι βυζαντινοί δεσπότες του Μοριά και οι βενετοί αξιωματούχοι της Γαληνοτάτης. Η δεύτερη απόλαυση ήταν το συναπάντημα με αγαπητούς συναδέλφους, Έλληνες και ξένους, με τους οποίους μας συνδέουν αισθήματα φιλίας, συντροφικότητας και αλληλοεκτίμησης, μαζί με την ψυχική χαλάρωση που σε έκαναν να νιώθεις τα χρώματα της θάλασσας που δένονταν με τους βράχους και το άκουσμα της μουσικής που πλαισίωνε κάθε φορά τις επιστημονικές ανακοινώσεις.

Η Χάρης ήταν στο σκηνικό αυτό παντού παρούσα, ήταν αληθινή συμποσιάρχης, έτρεχε με σβελτάδα από το ένα μέρος στο άλλο, φρόντιζε να μη λείπει τίποτα από τον ναό του αγίου Νικολάου ή την οικία της Τερέζας Κάρτερ, όπου διεξάγονταν οι εργασίες των συμποσίων, συντόνιζε τις ομιλίες, έκανε παρεμβάσεις, τραγουδούσε και χόρευε στην πλατεία της Χρυσ αφίτισσας.

Τα συμπόσια της Μονεμβασίας, τα συμπόσια δηλαδή της Χάρης και του Αλέξανδρου, ήταν με άλλα λόγια συνδυασμός επιστημονικού λόγου και

ψυχικής ευφροσύνης. Οι παλαιότερες χρονολογικά μονεμβασιώτικες επιστημονικές συναντήσεις είχαν θεματικές επικεντρωμένες στο Βυζάντιο, με εισηγητές γνωστούς ερευνητές της βυζαντινής ιστορίας και του πολιτισμού, όπως ήταν ο Sir Steven Runciman, η Αγγελική Λαΐου και ο Χαράλαμπος Μπούρας, για να αναφέρω ενδεικτικά μόνο κορυφαίους μελετητές του Βυζαντινού κόσμου, που δεν είναι πια μαζί μας. Από τις γνωστικές περιοχές που απασχόλησαν τους συνέδρους σημειώνω πάλι ενδεικτικά αυτές με τους τίτλους: “Η Πελοπόννησος και η δημιουργία της Νεώτερης Ελλάδος”, “Η επανάχρηση του παρελθόντος” και “Περιηγητές και αξιωματούχοι στην Πελοπόννησο”, που συγκλήθηκε προς τιμήν του Runciman, του επιφανούς βυζαντινολόγου, ο οποίος είχε δηλώσει ότι η Μονεμβασία ήταν φυλαγμένη για πάντα στην καρδιά του. Οι θεματικές με τον καιρό στράφηκαν προς την περίοδο της βενετοκρατίας και αγκάλιασαν διάφορες όψεις έρευνας που έγιναν αντικείμενο των εργασιών των συμποσίων με τίτλους: Η εκστρατεία του Morosini και το Regno di Morea, Από το δεσποτάτο στο Regno: ο Μοριάς 1460-1685, Έλληνες και Βενετοί: από την προσέγγιση στην αφομοίωση.

Η ροπή της Χάρης προς τα βενετικά πράγματα εκδηλώθηκε ενδυναμωμένη όταν ανέλαβε τη διεύθυνση της Γενναδείου Βιβλιοθήκης. Κρατούσε τότε το τιμόνι του πολύπαθου Ινστιτούτου της Βενετίας και από τη συνεργασία Ινστιτούτου, Γενναδείου και Σπιτιού της Κύπρου γεννήθηκαν το 2000 η έκθεση “Η Κύπρος της Γαληνοτάτης” και το διεθνές συνέδριο “Κύπρος -Βενετία: Κοινές ιστορικές τύχες”. Στην έκθεση που φιλοξενήθηκε στους χώρους της Γενναδείου συγκεντρώθηκαν από τις συλλογές του Ινστιτούτου, κυπριακών εκκλησιαστικών καθιδρυμάτων και της Γενναδείου Βιβλιοθήκης εικόνες, αρχαιακό υλικό, χάρτες και νομίσματα, δηλωτικά της γόνιμης συνάντησης του κυπριακού πνεύματος με τις δυτικές πηγές έμπνευσης. Στο συνέδριο πάλι “Κύπρος-Βενετία” έλαβαν μέρος Έλληνες και ξένοι ερευνητές, εξειδικευμένοι στη μελέτη της ιστορίας της Κύπρου κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας, οι οποίοι με τις ανακοινώσεις τους παρουσίασαν νέα άγνωστα στοιχεία για πρόσωπα και καταστάσεις

του βενετικού παρελθόντος της μεγαλονήσου.

Όμως η σχέση της Χάρης και του Αλέξανδρου με τη Βενετία θα αποκτήσει μιαν άλλη μορφή, που θα αφήσει ισχυρό χνάρι στη λεγόμενη “Πλατεία των Ελλήνων”, το γνωστό Campo dei Greci, και συγκεκριμένα στο καμπαναριό του αγίου Γεωργίου. Λίγα λόγια για την ιστορία του σπουδαιού αυτού μνημείου της ελληνικής διασποράς στη Βενετία είναι νομίζω χρήσιμα. Η ανέγερση του μνημείου πραγματοποιήθηκε χάρη στη δωρεά του Ιακώβου Σαμαριάρη, ο οποίος είχε με τη διαθήκη του το 1580 αφήσει ικανό χρηματικό ποσό στην Κοινότητα, με σκοπό να διατεθεί για να κτιστεί το καμπαναριό. Πληροφορίες για τις δυσκολίες και τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν αμέσως μετά την έναρξη των εργασιών, το καλοκαίρι του 1587, είναι καταχωρημένες στο ιστορικό αρχείο της Κοινότητας και έχουν συγκεντρωθεί και δημοσιευτεί το 2008. Εδώ αρκεί να αναφερθεί ότι σοβαρές ανησυχίες για τη στατική επάρκεια του καμπαναριού που παρουσιάζει κλίση, εκδηλώθηκαν μετά τον μεγάλο σεισμό του 1774, που είχε ως αποτέλεσμα να καταστραφούν αρκετά καμπαναριά βενετικών ναών και μονών. Οι μοναχές της μονής του Zan Zaccaria φοβήθηκαν τότε μήπως το καμπαναριό του Campo dei Greci πέσει πάνω στα κελιά τους, που βρίσκονταν απέναντι από το μνημείο και τις σκοτώσει. Προσέφυγαν μάλιστα στις βενετικές αρχές, ζητώντας να ληφθούν μέτρα για την προστασία τους. Μία ακόμη προσφυγή κατατέθηκε στις βενετικές αρχές το επόμενο έτος, αυτή τη φορά από την Fiorenza Querini, η οποία ανησυχούσε για την ασφάλεια του σπιτιού της, που γειτνιάζε με το καμπαναριό. Το παράδειγμα των μοναχών της βενετικής μονής και της Fiorenza Querini ακολούθησε δύο περίπου αιώνες αργότερα, το 1998, η διεύθυνση βενετικού σχολείου. Το σχολείο βρίσκεται στην απέναντι από το καμπαναριό όχθη του επονομαζόμενου καναλιού των Ελλήνων, στον χώρο όπου ήταν άλλοτε κτισμένα τα κελιά των μοναχών του San Zaccaria. Οι δάσκαλοι απευθύνθηκαν στο Ινστιτούτο, δηλαδή σ’εμένα που μόλις είχα αναλάβει τη διεύθυνση του, και εξέφρασαν την έντονη ανησυχία τους για την κλίση

που είχε το καμπαναριό προς τη μεριά του σχολείου και τους κινδύνους που εγκυμονούσε για τη ζωή των μαθητών η ενδεχόμενη κατάρρευσή του. Ομολογώ ότι τρομοκρατήθηκα. Συγχρόνως, ο δήμος της Βενετίας επέβαλε στο Ινστιτούτο τη λήψη άμεσων μέτρων για την προστασία και συντήρηση του μνημείου, που είχε χαρακτηριστεί από την αρχαιολογική υπηρεσία διατηρητέο. Τοποθετήθηκαν τότε προσωρινά προστατευτικά σιδερένια ικριώματα και άρχισε η προσπάθεια εξεύρεσης των κονδυλίων που θα επέτρεπαν την ανάληψη του δαπανηρού και χρονοβόρου, λόγω των ειδικών συνθηκών που επικρατούν στην λιμνοθάλασσα, έργου υποστήλωσης και επισκευής.

Δεν θα σας κουράσω με την μνεία των χορηγών που κατά καιρούς ανταποκρίθηκαν στο αίτημα του Ινστιτούτου για οικονομική ενίσχυση ούτε με την αναφορά στην πολύπλοκη γραφειοκρατική διαδικασία που απαιτήθηκε για την λήψη των σχετικών αδειών από την τοπική αρχαιολογική υπηρεσία και τον δήμο της Βενετίας. Θα πω πολύ απλά ότι ο υπερβολικός ίσως φόβος μου μπροστά στο ενδεχόμενο κατάρρευσης του μνημείου εξανεμίστηκε όταν η Χάρης και ο Αλέξανδρος ανέλαβαν το έργο συντήρησης, σε συνεργασία με Βενετούς αρχιτέκτονες ειδικευμένους σε αναστηλωτικά έργα της Βενετίας. Όχι μόνο με καθησύχαζαν κάθε φορά που μετά από βροχή, άνεμο ή παλιρροϊκό φαινόμενο φούντωναν οι ανησυχίες μου για την τύχη του καμπαναριού, αλλά μου ενστάλαξαν με την παρουσία τους στον Campo ένα αίσθημα σιγουριάς και αισιοδοξίας. Με την γενναία έτοιμη επιχορήγηση, το 2005, του Ιδρύματος “Αναστάσεος Γ. Λεβέντης” μέσω της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού το ζεύγος Καλλιγά έφερε αισίως εις πέρας τις εργασίες αποκατάστασης του σπουδαίου αυτού μνημείου του απόδημου ελληνισμού που εγκαινιάστηκε ανακαινισμένο το 2008 σε ειδική εκδήλωση, η οποία οργανώθηκε με πρωτοβουλία της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού. Από τις διάφορες φάσεις των εργασιών σημειώνω: 1) την εγκατάσταση στο Ινστιτούτο μηχανήματος παρακολούθησης της συμπεριφοράς του μνημείου, 2) την συντήρηση της πρόσοψης, των πλευρών και της κάτω

ζώνης του μνημείου, 3) την κοπή της μεγάλης βελανιδιάς κοντά στο καμπαναριό, επειδή οι ρίζες της είχαν αναπτυχθεί επικίνδυνα, ανυψώνοντας το πλακόστρωτο του περιβόλου του ναού και εισχωρώντας βαθιά κάτω από το μνημείο, 4) την αποστράγγιση του καναλιού, 5) την επισκευή των εξωτερικών βάσεων του καμπαναριού και του παρακείμενου Ινστιτούτου, 6) τη στερέωση των καμπανών, 7) τον καθαρισμό και την επιδιόρθωση του ρολογιού με την παράσταση του Αγίου Γεωργίου στο κέντρο, 8) τις εκτεταμένες εργασίες στα λεγόμενα κελιά, κτίσματα του 1671, ανάμεσα στις οποίες ήταν η επισκευή της στέγης, η τοποθέτηση ανοξειδωτών ελκυστήρων για την περίδεση του κτίσματος, η συρραφή των πλινθινών τοίχων που είχαν διαταραχθεί, η ανασυγκόλληση των λίθινων υδροροών, η επικεράμωση και επισκευή της εξωτερικής πλινθοδομής και των επιχρισμάτων.

Όμως το 2005, με τη γενναία επιχορήγηση του Ιδρύματος “Αναστάσιος Γ. Λεβέντης”, μέσω της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, το ζεύγος Καλλιγά σε συνεργασία με Βενετούς αρχιτέκτονες ανέλαβε και έφερε αισίως εις πέρας τις εργασίες αποκατάστασης του σπουδαίου αυτού μνημείου του Απόδημου Ελληνισμού.

Αν ο βίος και η πολιτεία της Χάρης και του Αλέξανδρου Καλλιγά είναι συνυφασμένη με τον βράχο της Μονεμβασίας και τα μνημεία του, καθώς πέτυχαν με το υψηλής ποιότητας έργο τους να αναβιώσουν ένα μοναδικής ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας μεσαιωνικό οικισμό, ανάλογης βαρύνουσας σημασίας είναι και η συμβολή τους στην αποκατάσταση του καμπαναριού του ναού του Αγίου Γεωργίου, στη γειτονιά των Ελλήνων στη Βενετία. Άραγε είναι τυχαίο ότι ο πρώτος αρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας στη βενετική λιμνοθάλασσα, ο επιφανής Γαβριήλ Σεβήρος, είχε γεννηθεί στη Μονεμβασία; Βέβαιον είναι πάντως ότι, όπως στην περίπτωση της Μονεμβασίας, έτσι και στην τεναγήτιδα πολιτεία η Χάρης και ο Αλέξανδρος Καλλιγάς κατόρθωσαν με τη δουλειά τους να αποδώσουν σε ένα αρχιτεκτονικό τεκμήριο του Ελληνισμού της Διασποράς τη χαμένη λαμπρότητά του.

Τελειώνοντας θέλω να επισημάνω το γεγονός, ότι όταν στις αρχές της δεκαετίας του 60 πολλοί συνάδελφοί τους έκτιζαν την Αθήνα με το σύστημα της αντιπαροχής, ο Αλέξανδρος και η Χάρη επέλεξαν να έλθουν εδώ και να ψάχνουν στα ερείπια για να φέρουν στο φως τη θαμμένη εκεί καστροπολιτεία.

Η επιλογή αυτή προϋπέθετε συγκεκριμένη στάση ζωής και τη συνείδηση της αναμέτρησης με κάτι πολύ μεγάλο. Θέλω να τους εκφράσω τη βαθειά ευγνωμοσύνη μου για τη συμβολή τους στη διάσωση του μοναδικού αυτού μνημείου.

Σας ευχαριστώ.

Εικόνα 1: San Giorgio dei Greci, Venice

ΕΝΑΣ ΠΑΛΙΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΛΛΙΓΑΔΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ

Δημήτρης Φιλιππίδης

Γεννημένος το 1938, με δίπλωμα αρχιτέκτονα από το Πολυτεχνείο (1962), εκπόνησε διατριβή στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν, ΗΠΑ (1973). Εργάστηκε στο Γραφείο Δοξιάδη (Αθήνα και Αμερική, 1967-70), και κατόπιν σε διάφορα σχήματα γραφείων ως το 1995. Δίδαξε πολεοδομία, κυρίως αστικό σχεδιασμό, στη Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ (1975-2005), όπου σήμερα είναι ομότιμος καθηγητής. Εκτός από την ερασιτεχνική του απασχόληση σε ζωγραφική και φωτογραφία, το μεγάλο πάθος του ήταν πάντα το γράψιμο, κυρίως για την ελληνική αρχιτεκτονική. Συνεργάζεται μόνιμα με τον εκδοτικό οίκο «Μέλισσα» από το 1977. Εκτός από άρθρα, έγραψε πάνω από 20 βιβλία, επιμελήθηκε συλλογικούς τόμους, κράτησε τη στήλη για αρχιτεκτονική στο περιοδικό Αντί (1989-2008), ήταν μόνιμος συνεργάτης των Αρχιτεκτονικών Θεμάτων (1972-2013), οργάνωσε έκθεση για τον Λ. Καυταντζόγλου κι έγραψε (με τον Γ. Σκοπετέα) σενάριο για τη σειρά Από τον Καλλικράτη στον Καλατράβα της ΕΡΤ.

Σε μια συζήτηση που είχαμε τηλεφωνικά με τον Μίμη Φατούρο τέσσερα χρόνια πριν, για την ακρίβεια στις 26 Μαρτίου 2018, μιλήσαμε για τους κοινούς μας στενούς φίλους, τη Χάρης και τον Αλέξανδρο Καλλιγά, και το έργο τους, όπως οι δύο μας το γνωρίζαμε εδώ και χρόνια, βιωματικά αλλά και μέσα από δημοσιεύματα των ιδίων.

Το ιδιαίτερο εκείνης της συζήτησης είναι ότι κινήθηκε σε εντελώς διαφορετικό επίπεδο από οτιδήποτε είχε ως τότε γραφτεί, από τον Φατούρο ή από μένα, αλλά και από τυχόν άλλους –όπως, για παράδειγμα, από τον Δημήτρη Πορφύριο, που τους πάντρευε με τον Κλασικισμό το 1982¹. Ο Φατούρος διέθετε ένα επιπλέον προσόν: είχε δημοσιεύσει ένα σπουδαίο άρθρο για τους Καλλιγά έξι χρόνια πριν τον Πορφύριο, το 1976, με τίτλο «Εντός των τειχών»², πλημμυρισμένο με εξαιρετικές παρατηρήσεις. Θα αναφέρω μόνο μια ελάχιστη, τη λεζάντα μιας μόλις εικόνας: «Κατοικία Flade. Πρώτη στάθμη. Παλαιά υλικά, παλαιά στοιχεία, νέα υλικά, νέα στοιχεία, ο βράχος, αλλαγές επιπέδων»³(εικ. 1).

Επειδή πιστεύω ότι όσα είπαμε με τον Φατούρο εκείνη τη φορά το 2018 ήταν η πιο ουσιαστική συζήτηση που έκανα ποτέ για τους Καλλιγά, αξίζει να μοιραστώ μαζί σας σήμερα μια τέτοια σκηνή διαλόγου. Είμαι βέβαιος πως ο Φατούρος θα εύρισκε νόστιμη την αναβίωση μιας τέτοιας συζήτησης, αν και τώρα έχει φύγει και δεν απαντά πια στο τηλέφωνο. Θα βασιστώ αναγκαστικά στις συνοπτικές σημειώσεις που είχα τότε κρατήσει, αμέσως μετά το τηλεφώνημα, και με τη σημερινή ευκαιρία, θα «αναστηλώσω» από μνήμης το δικό μου κομμάτι της συζήτησης, που δεν γινόταν τότε να καταγράψω.

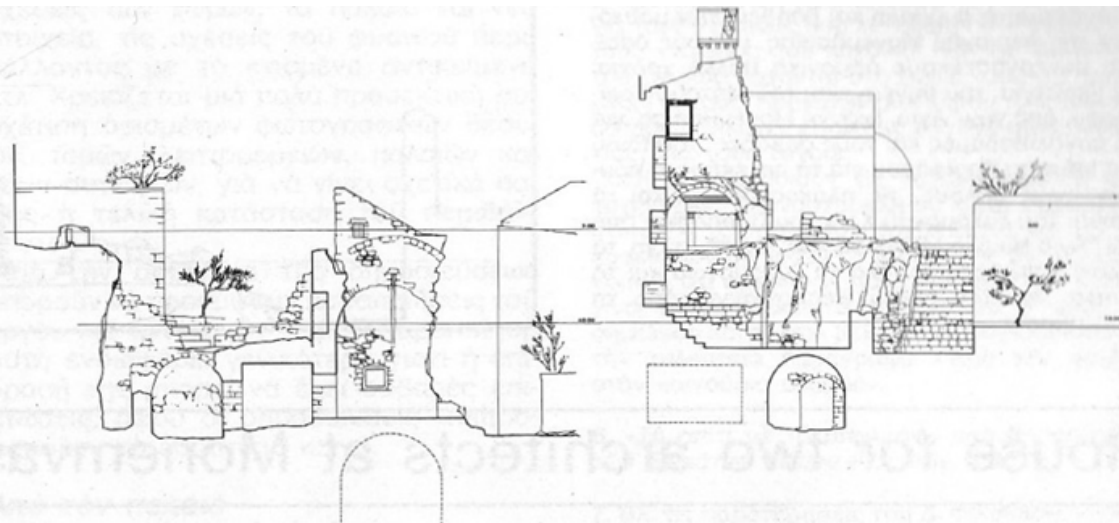
1 D. Porphyrios, "Alexander and Charis Calligas. Houses at Monemvasia, Greece, 1975", *Classicism is not a style*, Academy Editions/St Martin's Press, 1982, 114-117.

2 Δ. Φατούρος, «Εντός των τειχών. Σημερινή αρχιτεκτονική σε ιστορικό οικισμό», *Θέματα Χώρου + Τεχνών*, 7/1976, 78-82

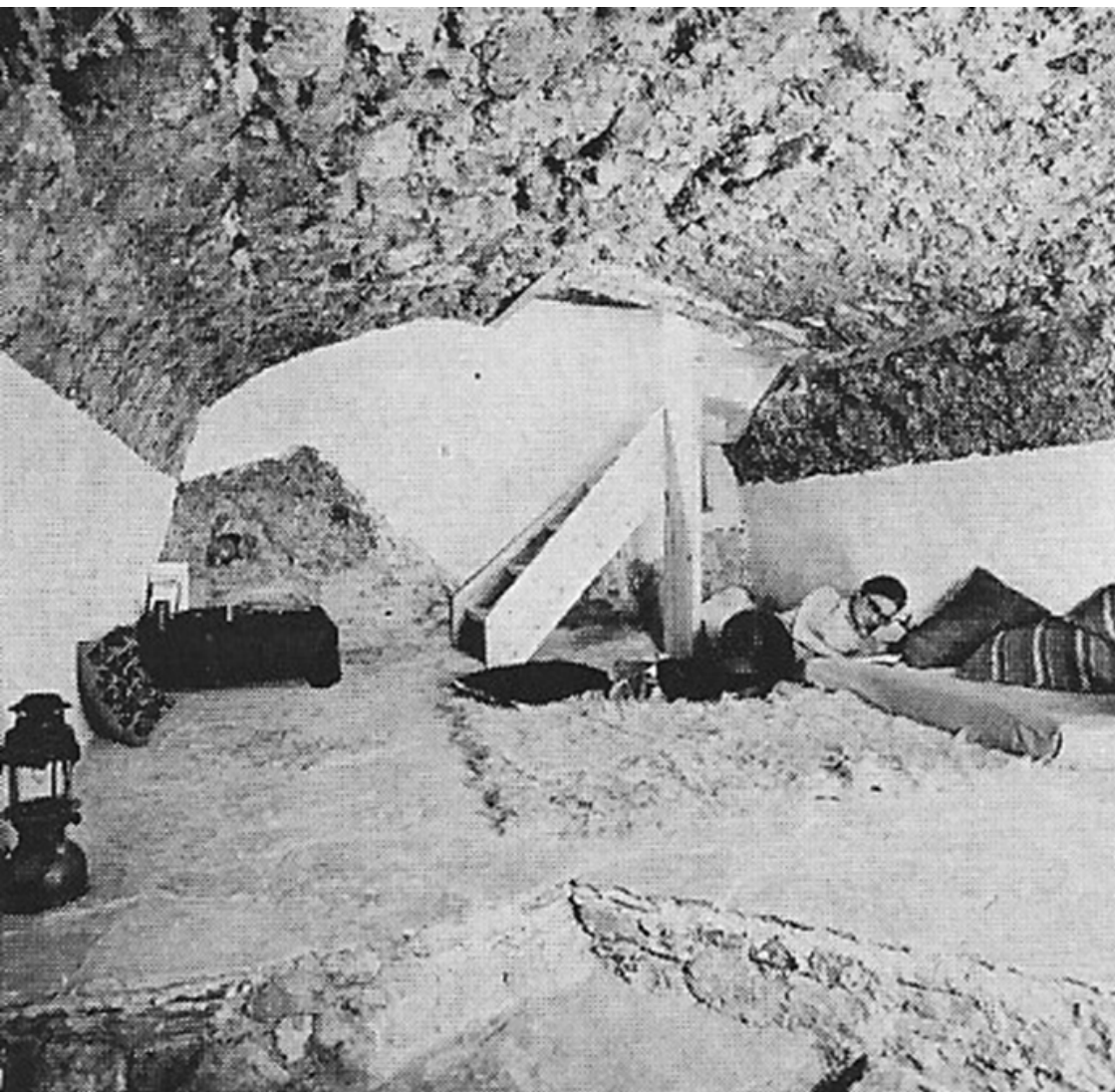
3 Στο ίδιο, εικ. 13, σ. 81.

Όπως θα δείξω σε συνέχεια, η συζήτησή μας εκείνη αφορούσε το έργο των Καλλιγά αλλά συνάμα απλωνόταν σε μια σειρά από φαινομενικά αναπάντεχες συσχετίσεις μαζί του. Συνοπτικά, ο Φατούρος τότε καταπιάστηκε με τα εξής τρία θέματα: πρώτο, την «πολύ-κυτταρική» δομή στην αρχιτεκτονική, που τον έφερνε αντιμέτωπο με τον Loos και τη δομή του raumpflan· δεύτερο, τον Le Corbusier και το σπίτι που σχεδίασε για τους γονείς του στη Γενεύη, και σε συνέχεια γενικεύοντας, την κεφαλαιώδη σχέση μοντέρνου με παράδοση· τρίτο, τα τόσο αγαπημένα του παρισινά bistro, ως χωνευτήρια «ανακάλυψης και αποκάλυψης», όπως τα χαρακτήρισε.

Ας πάρουμε τώρα τα πράγματα με τη σειρά τους. Κάθε φορά προηγείται η αρχική γραφή και ακολουθεί ο δικός μου σχολιασμός.

Εικόνα 1: Κατοικία Flade, εσωτερικό (πηγή: Δ.Α. Φατούρος, θέματα χώρου + τεχνών 7/1976).

Εικόνα 2:

Κατοικία Καλλιγά, Μονεμβασιά, τομές 1973 (πηγή: Α. και Χ. Καλλιγάς, θέματα χώρου + τεχνών 7/1976).

Πρώτη θεματική, το raumplan του Adolf Loos.

«Loos, raumplan – Καλλιγάδες. Πολύ-κυτταρικό αλλά στην κάτοψη, όροφο ιδιαίτερα, δεν ξεχωρίζουν αλλά γνωστή η υπόμνησή τους από την κάλυψη, με άταλο τρόπο, με θόλο, σταυροθόλιο, με ανισοσταθμίες, έχει γίνει εμπειρικά, χωρίς θεωρητική υποστήριξη, στη στάθμη α' ορόφου υπάρχει απήχηση πολύ-κυτταρικής τομής με εσωτερικές διαφορές στάθμης, με σκαλίτσες, από όροφο σε όροφο, έχουν ένα ρυθμό. Μπορεί να είναι οργανωτική αρχή, χωρίς να το ξέρουν οι Καλλιγά. Σιωπηλά αλλάζουν τα ύψη, επειδή τα πάνω είναι θολοδομίες με διαφορετικά ύψη.»

Ο Φατούρος με όσα είπε τονίζει δύο πράγματα: τον εμπειρικό, χωρίς θεωρητική υποστήριξη, τρόπο δουλειάς – εκείνο το «χωρίς να το ξέρουν». Και συνάμα, σημειώνει ως «σιωπηλή» την αλλαγή σε ύψη. Δύο αρχιτεκτονικούς χειρισμούς, συστατικά μιας σύγχρονης δημιουργίας που όμως συνάμα, κατά ένα περίεργο τρόπο, ανήκει σε μια απροσδιόριστη «παράδοση», όχι βέβαια εικονογραφική αλλά διαχειριστική.

Βέβαια, ο τρόπος απόδοσης της υφιστάμενης κατάστασης, συχνά με τη μορφή ενός άμορφου στα μάτια μας «ερεσιώνα» μέσα στον ιστό της Μονεμβασίας, σε σχέδια αποτύπωσης, όπου καταγράφονται και αναλύονται αφαιρετικά τα υπάρχοντα στοιχεία ως ουδέτερη «πρώτη ύλη», (εικ. 2) το πλούσιο αρχείο φωτογραφιών για την τεκμηρίωση των δεδομένων, και η αντίστοιχη απόδοση της τελικής πρότασης επέμβασης σε σχέδια και φωτογραφίες – ορισμένα από τα οποία οι Καλλιγά έχουν κατά καιρούς επεξεργαστεί και δημοσιεύσει – μαρτυρούν ένα μεγάλο μέρος από τις προθέσεις τους. Ακόμα και χωρίς κανείς να συμβουλευτεί τις λεπτομερείς τεχνικές εκθέσεις τους. Μια σοφία που τελικά διαπίστωσε τον ίδιο τον τόπο, προσδίδοντας του μια ταυτότητα, και όσους δοκίμασαν επεμβάσεις πάνω στα παλιά του κελύφη.

Δεύτερη θεματική: το σπίτι των γονιών του Le Corbusier στη λίμνη της Γενεύης (1925). Προηγούνται πάλι οι συντομογραφικές σημειώσεις:

«Απελευθέρωση της αρχιτεκτονικής. Η παράδοση όταν γίνεται φανερά είναι αρρώστια. Θέλει μια εξήγηση πάλι η παράδοση. Π.χ. το σπίτι των γονιών του Le Corbusier στη Γενεύη. Θέλει μια αποτοξίνωση η παράδοση. Σοζήτηση για το μοντέρνο. Χωρίς την εποχή της αρχής του μοντέρνου.»

Η συνειρμική μετατόπιση από τη Μονεμβασία στις ακτές της λίμνης της Γενεύης⁴, (εικ. 3) από τα δείγματα επέμβασης σε υπολείμματα από ένα παλιό κτίριο μεσοαιώνικων κτισμάτων σε ένα αναγνωρισμένο «ιδιωτικό» έργο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, γίνεται απρόσκοπτα.

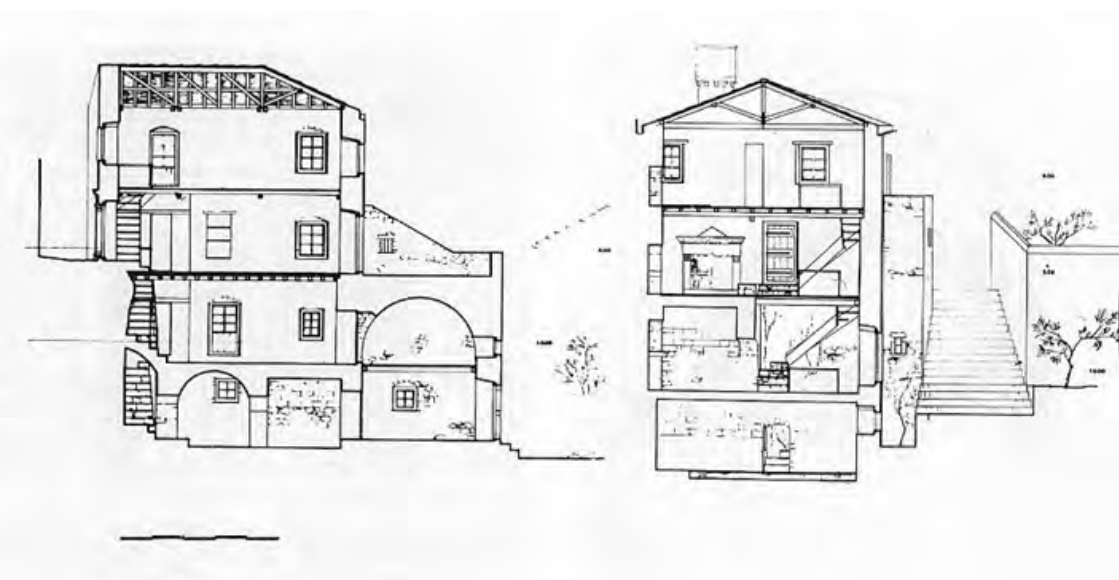
Αν και ο Le Corbusier δεν είχε το 1925 να αντιμετωπίσει ένα παλιότερο κέλυφος, (εικ. 4, 5) που πρέπει να αποκαταστήσει και εκσυγχρονίσει, είναι παρόμοιοι οι συνθετικοί χειρισμοί του με εκείνους των Καλλιγιά. Ο Φατούρος φαίνεται να έχει μελετήσει σιωπηρά - να, πάλι, η έννοια της σιωπής - αυτό το μικρό παραλίμνιο σπίτι του Le Corbusier σε μεγάλο βάθος, καθώς η ύπαρξή του φώτιζε δικές του τότε προσωπικές αναζητήσεις και προβληματισμούς. Απόδειξη ότι η δημοσίευση του φοβερού εκείνου άρθρου, του «Εντός των τειχών» για τη δουλειά των Καλλιγιά, συνέπεσε, στο ίδιο ακριβώς τεύχος περιοδικού, με εκείνη του δικού του εμβληματικού έργου, του ελάχιστου σπιτιού «Περιστέρα 1»⁵, (εικ. 6) με τους αντίστοιχους «τεχνίτες οικοδόμους [και] ξυλουργούς», όπως τους ονομάτισε, που στάθηκε η αιτία για ατέλειωτες αργότερα παρεξηγήσεις. Δηλαδή, εκθειάζοντας τα ειδικά εκπαιδευμένα συνεργεία των Καλλιγιά στη Μονεμβασία, ο Φατούρος απλά απηχούσε τη δική του εμπλοκή σε ανάλογα συνεργεία στη Σιθωνία.

4 Le Corbusier 1910-60, Girsberger Zurich 1960, 40.

5 Δ. Φατούρος, «Εξοχική κατοικία στην Περιστέρα, Χαλκιδική», θέματα χώρου + τεχνών, 7/1976, 61-64.

Εικόνα 3 : Κατοικία Καλλιγιά, Μονεμβασία, πίσω όψη (πηγή: Δ. Φιλιππίδης).

Εικόνα 4: Κατοικία γονιών του Le Corbusier, λίμνη Lemman, Ελβετία 1925 (πηγή: Le Corbusier 1910-60, 1960).

Στη μεταξύ μας τηλεφωνική συζήτηση του 2018, σχολιάσαμε με τον Φατούρο για αρκετή ώρα τις διατάξεις επίπλων, τις οικοδομικές λεπτομέρειες, τις τόσο προσεγμένες πλακοστρώσεις, τον συνδυασμό κινήσεων ακριβείας με την αδρή δομή των κτισμάτων που διαχειρίζονται οι Καλλιγά (εικ. 7). Θυμάμαι να κάνω τότε εκτεταμένα σχόλια πάνω στο πώς οι διαμορφώσεις των εσωτερικών χώρων απηχούσαν δικές τους προσωπικές επιλογές, ότι εκφράζουν ένα ιδιαίτερο, διακριτικό, ασκητικό μοντερνισμό. Εν τέλει, πώς οι Καλλιγά ανταπαντούν στον πειρασμό της γραφικότητας, της τόσο γνώριμης σε τέτοιες περιστάσεις, της επανάχρησης ιστορικών ή παραδοσιακών κτισμάτων. Πώς ενσωματώνουν ιστορικές αναφορές σε απροσημάτιστα σύγχρονες κατασκευές, φτιαγμένες με σημερινά υλικά, χρησιμοποιώντας χρωματικές αντιπαραθέσεις, με υπόνοιες και υποδείξεις ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής. Αποχρώσεις του δικού τους τρόπου, για να είμαστε πιο ακριβείς.

Και εκεί, με αυτή την επίγνωση – όπως πρότεινα στον Φατούρο – οδηγός μας θα μπορούσε αντίστοιχα να είναι ο τρόπος εσωτερικής διαμόρφωσης σε διαμερίσματα και σπίτια, όπου οι Καλλιγά κατοίκησαν κατά περιόδους, συγκεντρώνοντας γύρω τους ένα πλήθος οικογενειακών κειμηλίων, προσωπικών αντικειμένων, μια ποικιλία υποδοχών προσωπικής εργασίας και χώρων αποθήκευσης. Έχοντας επισκεφθεί τέτοιους χώρους υποδοχής και προσωπικής ζωής των Καλλιγά στην περιοχή των Αθηνών, τόσο προσεκτικά, τόσο λεπτεπίλεπτα επεξεργασμένων, είχαμε και οι δύο μας ακριβώς αυτή την αίσθηση ενός πολύτιμου κοσμήματος όπου, σε ελάχιστη έκταση έχουν καταγραφεί σοφά υπολογισμένες κινήσεις και εντυπώσεις, με σημεία διάβασης και στάσης. Ένα τέτοιο περιεχόμενο, μια τέτοια ανάγκη ισότιμης συνύπαρξης ανάμεσα σε πολλαπλές στρώσεις από αντικείμενα, διάτρητες ή συμπαιγείς επιφάνειες, χρωματικούς συνδυασμούς, συντελούσαν στη δημιουργία μιας αίσθησης μουσειακού χώρου σε μικρο-κλίμακα. Ουδέποτε πληκτικά χορταστικού, αλλά συνάμα, ουδέποτε απογυμνωμένου, αποστειρωμένου κενού.

Εικόνα 5: Κατοικία Καλλιγιά, Μονεμβασία, τομές 1975 (πηγή: Α. και Χ. Καλλιγιάς, θέματα χώρου + τεχνών 7/1976).

Εικόνα 6: Δ.Α. Φατούρος, εξοχική κατοικία στην Περιστερά, Χαλκιδική (πηγή: Δ.Α. Φατούρος, θέματα χώρου + τεχνών 7/1976).

Εκεί λοιπόν, στην αποφυγή αίσθησης του αμήχανου κενού, ήταν που απευθυνόταν το σχόλιο του Φατούρου για την απόσταση των έργων των Καλλιγά από τα αρχικά στάδια του Μοντέρνου Κινήματος, τα τόσο ριζοσπαστικά εκείνα «μηχανιστικά» κατασκευάσματα-εργαλεία.

Τρίτη θεματική: τα παρισινά bistro.

Πάλι προηγείται η συντομογραφική αναφορά:

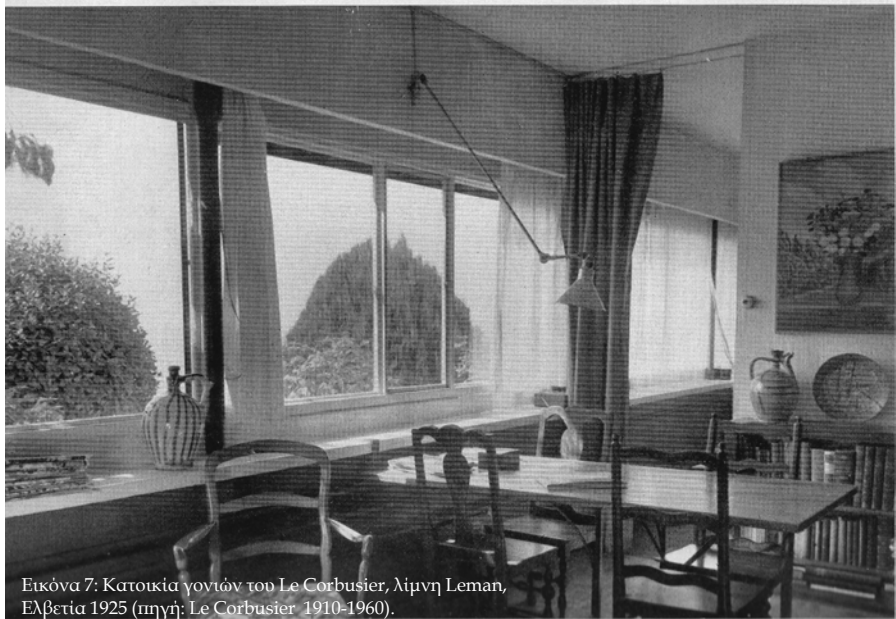
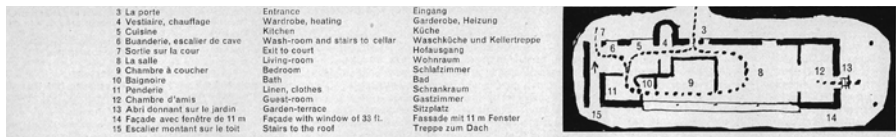
«Τα bistro του Παρισιού είχαν τέτοιο χαρακτήρα ανακάλυψης και αποκάλυψης ανάμεσα σε δημιουργούς, ήταν ένα εργαστήριο του '55 στο Παρίσι, όπως τους γνώρισα».

Αιφνίδια, αλλά διόλου αυθαίρετα, γίνεται η βιοματική μετατόπιση στην περίοδο όπου ο τότε νεαρός, γύρω στα 27 του χρόνια, Φατούρος βρέθηκε σε έναν άλλο κόσμο, διαφεύγοντας από την ελληνική ενδοσκοπήση. Για να μπορέσει να φτάσει μεταγενέστερα, στο τέλος της ζωής του, στο σημείο να συλλογιέται πάνω στο έργο των Καλλιγά και να εκφέρει κρίσεις, έχει προηγηθεί η μύση του (εκείνη η έννοια της «ανακάλυψης και αποκάλυψης») σε μια ατμόσφαιρα που δεν προσεγγίζεται μέσα από βιβλία, αλλά είναι καρπός ζωντανής σχέσης με ένα πνευματικό αναβρασμό, που κυφορεί και ακτινοβολεί νέες ιδέες και νέους προσανατολισμούς. Τα bistro αυτά λειτουργούνως ανοιχτή «αρένα», όπου καλούνται να μετάσχουν όσοι φλέγονται από εκείνες τις «απροσδιόριστες επιθυμίες», όπως θα σημειώσει ο Φατούρος αργότερα, που οδηγούν σε πολιτικές και πνευματικές στάσεις.

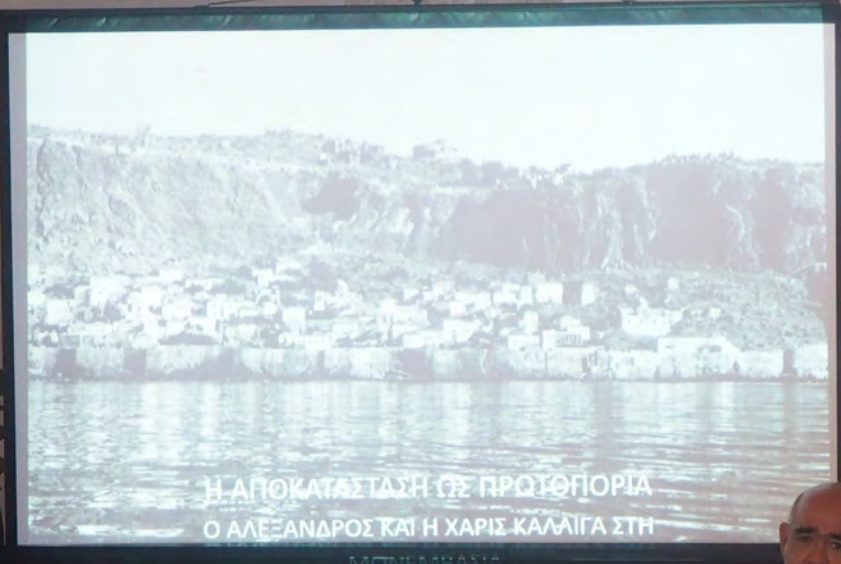
Ο Φατούρος βρέθηκε στο Παρίσι κατά διαστήματα την περίοδο 1955-57. Το νοητικό του άλμα από το Παρίσι στους Καλλιγά δεν είναι διόλου αυθαίρετο. Γιατί οι Καλλιγά, αντίστοιχα, από μόνοι τους αποτελούν ανάλογους πυρήνες πολλαπλών εμπειριών και δραστηριοτήτων. Η δική τους εκδοχή των bistro είναι ένας ανεστραμμένος κοινωνικός χώρος πνευματικών ζυμώσεων, ένας συνειδητά επιλεγμένος ενδοστρεφής

τρόπος ζωής, αυτονομίας, απομόνωσης και ενδοσκοπήσης, ένας ιδιότυπος συνδυασμός από «παραδοσιακές» και «σύγχρονες» τέχνες και τεχνικές, μέσα στις οποίες χωνεύονται πολλά ισότιμα, δημιουργώντας ένα αμάλγαμα: αναγεννησιακή μουσική, ιστορική έρευνα και συγγραφή για τον Μεσαίωνα, φωτογράφιση με τη θρυλική Hasselblad, μαγειρική χταποδιών, που εξυπηρετούνται με παράλληλα ταξίδια (στο Λονδίνο, στην ονειρεμένη Βενετία), και τόσα άλλα.

Τα κελύφη αχινών που μάζευαν συνδυάζονται με τις παρτιτούρες από ραφινάρισμένα μαδριγάλια, τα λαούτα, τις παλιές εκδόσεις βιβλίων, τα συλλεκτικά χαρακτηριστικά στους τοίχους - όλα να αποπνέουν τη σοφία της ιστορίας, δηλαδή ένα χρονικό εκείνο που αντιπροσωπεύει πάνω από όλα το έργο τους, την αίσθηση πως όλα είναι συνδεδεμένα μεταξύ τους με συνάψεις χρονικών επαφών, που ανάγονται σε εκλεπτυσμένες, σοφά καλλιεργημένες σχέσεις.

Εικόνα 7: Κατοικία γογιών του Le Corbusier, λίμνη Leman, Ελβετία 1925 (πηγή: Le Corbusier 1910-1960).

Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΩΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ: Ο
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ Η ΧΑΡΗ ΚΑΛΛΙΓΑ ΣΤΗ
ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ

Παναγιώτης Τουρνικιώτης

Καθηγητής της θεωρίας και κοσμήτορας της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Σπούδασε Αρχιτεκτονική πολεοδομία, Γεωγραφία και Φιλοσοφία στην Αθήνα και στο Παρίσι. Η έρευνά του εστιάζει στην κριτική, θεωρία και ιστορία, και τον τρόπο με τον οποίο η κατανόηση του παρελθόντος συνεισφέρει στην επιστημονική συγκρότηση στρατηγικών σχεδιασμού στην αρχιτεκτονική και πολεοδομία. Έχει δημοσιεύσει βιβλία. Έχει επιμεληθεί αρχιτεκτονικές εκδηλώσεις, συμμετέχει σε συμβούλια και επιτροπές για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Στις 2 Φεβρουαρίου του 1962, στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, δημοσιεύθηκε η υπουργική απόφαση περί χαρακτηρισμού ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων και αρχαιολογικών χώρων. Ένας κατάλογος πέντε σελίδων από τον οποίο μια μικρή οριζόντια φράση είναι αρκετή: «Ολόκληρος η περιοχή της Παλαιάς Μονεμβασίας» (ΦΕΚ 35B). Λίγα χρόνια αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 1970 και ξανά τον Νοέμβριο του 1971, επανέρχεται η Εφημερίδα της Κυβερνήσεως για την επεξήγηση των «ορίων κηρυχθέντος αρχαιολογικού χώρου Μονεμβασίας», διευκρινίζοντας πως με την έκφραση «εξακριβώθηκε ως αρχαιολογικός χώρος ολόκληρος η περιοχή της Παλαιάς Μονεμβασίας», «νοούμεν ως περιλαμβανομένην εις τον χώρον τούτον και την 'γέφυραν', ήτοι την στενήν λωρίδα ξηράς την συνδέουσαν την ακτήν της Πελοποννήσου προς την νησίδα της Μονεμβασίας» (ΦΕΚ 666B). Και περίπου το ίδιο γράφει το 1971, επιμένοντας ότι αναφέρεται σε «ολόκληρον την χερσόνησον της Μονεμβασίας μετά της στενής λωρίδος γης της συνδεούσης την χερσόνησον μετά της Πελοποννήσου» (ΦΕΚ 910B).

Τα αναφέρω όλα αυτά γιατί είναι σημαδιακές οι ημερομηνίες. Το 1962 ήδη, σε μια μεγάλη αναθεώρηση της σχέσης μιας χώρας που αναπτύσσεται ταχύτατα με το παρελθόν της, το παρελθόν ορίζεται ως διατηρητέο ανά την Ελλάδα και περιλαμβάνεται σε αυτό η Μονεμβασία. Το 1962 είναι επίσης η ημερομηνία που επισκέπτεται για πρώτη φορά τη Μονεμβασία η Χάρης, χωρίς τον Αλέξανδρο, ως σπουδάστρια της αρχιτεκτονικής, και αυτή η συνάντηση θα είναι μια αποκάλυψη, ένας έρωτας. Κατά πάσα πιθανότητα, τίποτα δεν ήταν ακόμα εξαιρετικά συνειδητό.

Δύο χρόνια μετά, το 1964, θα συνταχθεί και θα υπογραφεί η Χάρτα της Βενετίας. Η Βενετία εμπλέκεται πολλαπλά στις ιστορίες μας, όχι μόνο με τη Χρύσα Μαλτέζου, που αναφέρθηκε σε προηγούμενες εισηγήσεις, αλλά και τη δουλειά της Χάρης και του Αλέξανδρου Καλλιγά. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η Χάρτα της Βενετίας ήταν ένας καλά γραμμένος «στενός κορσές» για να μπουν κανόνες στην προστασία του παρελθόντος. Σε

μεγάλο βαθμό η Χάρτα της Βενετίας είναι ένας κώδικας με τον οποίο χειριζόμαστε σήμερα ακόμα το μεγαλύτερο μέρος των αποκαταστάσεων και αναστηλώσεων, τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην πρακτική. Είναι όμως ο κανόνας μας όταν μιλάμε για Μονεμβασία; Ήταν η Χάρτα της Βενετίας μέρος μιας νέας πρωτοπορίας ή διατηρούσε τη «μοντερνιστική» καταγωγή της καθαρότητας των μορφών; Αυτή είναι μια κρίσιμη ερώτηση, στην οποία θα επανέλθω αργότερα.

Το 1967 είναι μια ιδιαίτερη ημερομηνία. Καταγράφεται από τον Αλέξανδρο και από την Χάρη ως η χρονιά στην οποία καταπιάνονται με την πρώτη τους δουλειά στη Μονεμβασία, το πρώτο σπίτι που αναλαμβάνουν να

Εικόνα 1: Φωτογραφίες από το αρχείο του Αλέξανδρου και της Χάρης Καλλιγά που τεκμηριώνουν τη μετάβαση της Κάτω Πόλης από την ερειπωμένη στην ξανακατοικημένη Μονεμβασία.

Εικόνα 2.3: Φωτογραφίες από το αρχείο του Αλέξανδρου και της Χάρης Καλλιγά, που τεκμηριώνουν τη μετάβαση της Κατώ Πόλης από τη ερειπωμένη στην ξανακατοικημένη Μονεμβασία.

ξαναφτιάξουν, ενώ είναι ταυτόχρονα η χρονιά στην οποία η εφορία αρχαιοτήτων Λακωνίας εισάγει την προδιαγραφή των οργανωμένων μελετών για την αποκατάσταση, υπογεγραμμένων από αρχιτέκτονες, που να τεκμηριώνουν τον τρόπο με τον οποίο θα αποκαθίστανται τα «διατηρητέα» πλέον εντός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της Μονεμβασίας. Βρισκόμαστε σε μια εποχή που όλοι ακόμα ψάχνονται. Τίποτα δεν είναι σταθεροποιημένο και όλα αναζητούνται. Σε αυτήν την εποχή, μία από τις σημαντικότερες συμβολές της Χάρης και του Αλέξανδρου ήταν το ενδιαφέρον για την τεκμηρίωση ενός ελάχιστα διατηρημένου ερειπίου, προκειμένου να μπορεί κανείς να οικοδομήσει πάνω σε μια σίγουρη βάση. Αυτή η προσέγγιση ήταν ταυτόχρονα στραμμένη προς την προστασία του παρελθόντος και προς τον εκσυγχρονισμό του. Το δεύτερο νομίζω είναι η πιο σημαντική λέξη με την οποία θα συνεχίσω: Τεκμηρίωση, που σημαίνει δεν αποτυπώνω απλά, αλλά πηγαίνω μέχρι το βάθος των πραγμάτων. Βγάζω ό,τι έχει σωρευτεί από τους αιώνες πάνω στα γκρεμισμένα σπίτια, για να πάω μέχρι την τελευταία γραμμή σταθερής γης, σχεδόν ανασκαφικά. Την ίδια ώρα όμως προσπαθώ να μελετήσω και να κατανοήσω αυτό τον χώρο, με όλους τους τρόπους που θα μου επέτρεπε η «γραμματεία» (τα γραπτά τεκμήρια), η ιστορία, τα αρχεία, ένα πολύ μεγάλο μέρος των οποίων ήταν στη Βενετία. Μια δουλειά λοιπόν γινόταν εδώ σκαλίζοντας τα ερείπια, μια δεύτερη δουλειά γινόταν εκεί, σκαλίζοντας τα αρχεία. Και όλα αυτά οδήγησαν σε μελέτες ιστορικές και σε ένα διδακτορικό και ένα βιβλίο για τη Βυζαντινή Μονεμβασία, δηλαδή σε μία εμβάθυνση στην ιστορία του τόπου στη μακρά διάρκειά του και στις πολλαπλές μεταλλάξεις του. Γιατί αυτός ο τόπος δεν είναι συγχρονικός, δεν είναι μόνο αυτό που έβλεπαν τότε επιτόπου, δεν ήταν μόνο οι δεκαετίες του '60 και του '70, δεν είναι μόνο η ιστορία από τις 23 Ιουλίου του 1821 που ξανάρθε το κάστρο στα δικά μας ελληνικά χέρια. Ήταν και είναι όλες οι στρώσεις της ιστορίας, η μία πάνω στην άλλη, όταν ξανά κατασκεύαζαν τη Μονεμβασία μετά από καταστροφές και

την έδιναν καινούργια στους καινούργιους, μαζί με όλο το παρελθόν της σαν θεμέλιο.

Πολλά χρόνια αργότερα, σε ένα βιβλίο για τη συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα από το 1950 έως το 2000, που επιμεληθήκαμε μαζί με τον Χαράλαμπο Μπούρα, ζητήσαμε από τη Χάρη και τον Αλέξανδρο ένα κείμενο για τις επεμβάσεις στην κάτω πόλη της Μονεμβασίας, με έμφαση στα προβλήματα της ΄συνέχειας. Θα παραθέσω μερικά αποσπάσματα από αυτό το κείμενο, επειδή φωτίζουν με ιδιαίτερο τρόπο όσα υπονοούσα προηγουμένως. Τα παραθέματα συνοδεύουν εικόνες διαλεγμένες από το αρχείο τους και είναι οι δικές τους φωτογραφίες. Οι μεταβάσεις, οι μεταλλάξεις είναι αποκαλυπτικές, γιατί οι εικόνες που έχουν «κλαπεί» από την πραγματικότητα σε στιγμές που δεν

Εικόνες 4,5 : Φωτογραφίες από το αρχείο του Αλέξανδρου και της Χάρης Καλλιγά που τεκμηριώνουν τη μετάβαση της Κάτω Πόλης από την ερειπωμένη στην ξανακατοικημένη Μονεμβασία.

μπορούμε να ξαναδούμε, αποκαλύπτουν αυτό που ανέφερε ο Δημήτρης Φιλιππίδης προηγουμένως, πως το βαθύ ιστορικό παρελθόν βιώνεται με έναν εξαιρετικά μοντέρνο τρόπο γιατί μόνο με ένα μοντέρνο τρόπο μπορούμε να σώσουμε την ιστορία! Δεν μπορούμε να ζήσουμε την ιστορία όπως τη ζούσαν στο παρελθόν. Σκεφτείτε το άγχος μας να φέρουμε σε αυτή την αίθουσα που μιλάμε, στο τέλος Ιουλίου, ένα ανεμιστήρα γιατί δεν μπορούμε πια να ζήσουμε όπως ζούσαν για 15 αιώνες στη Μονεμβασιά. Δεν ζούσαν με ανεμιστήρες, δεν είχαν ηλεκτρικό ρεύμα, δεν έκαναν προβολές εικόνων στον τοίχο. Ζούσαν με τελείως διαφορετικούς τρόπους και αυτούς τους τρόπους δεν τους θέλουμε γιατί είμαστε μοντέρνοι, και καλά κάνουμε, αλλά τότε πρέπει να ζούμε σε περιβάλλοντα τα οποία είναι ιστορικά και μοντέρνα μαζί. Οι φωτογραφίες που δεν μπορούν να φωτογραφηθούν ξανά τεκμηριώνουν ένα έργο το οποίο έκανε

μια εγκαταλειμμένη και ερειπωμένη Μονεμβασιά, από ιστορικό τόπο και μνημείο, μια ζωντανή ιστορία, στην οποία είμαστε σήμερα εμείς εδώ καλεσμένοι. (εικ.1-7)

«Ο σεβασμός προς τη Μονεμβασιά και την ιστορία της επιβάλλει την καλύτερη δυνατή γνωριμία με το αντικείμενο και τη λεπτομερή τεκμηρίωση, πριν από οποιοδήποτε προτάσεις επεμβάσεων».²

«Εδώ και μερικές δεκαετίες έχουν διατυπωθεί ορισμένοι κανόνες με 'χάρτες' όπως της Βενετίας, για την επανάχρηση των κτισμάτων του παρελθόντος και τις σχετικές επεμβάσεις. Τα κείμενα αυτά δεν εννοούν την πρακτική που σε ολόκληρη την ιστορία της ανθρωπότητας εφαρμοζόταν με φυσικότητα, χωρίς ενδοιασμούς: την προσθήκη

1 «Οι επεμβάσεις στην Κάτω Πόλη της Μονεμβασίας. Προσέγγιση και προβλήματα συνέχειας», στο Χ. Μπούρας, Π. Τουρνικιώτης (επιμ.), Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα 1950-2000, ΠΙΟΠ, Αθήνα, 2010, σελ.229-246.

2 Στο ίδιο, σελ.230.

Εικόνες 6,7 : Φωτογραφίες από το αρχείο του Αλέξανδρου και της Χάρης Καλλιγιά που τεκμηριώνουν τη μετάβαση της Κάτω Πόλης από την ερειπωμένη στην ζανακατοικημένη Μονεμβασιά.

νέων φάσεων για την προσαρμογή των κτισμάτων σε νέες συνθήκες. Η άποψή μας είναι, ότι, για να μπορέσει να υπάρξει συνέχεια στη ζωή της Μονεμβασίας, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται οι επεμβάσεις ως μια νέα φάση, που μπορεί να προστίθεται στις παλαιότερες, με τον ίδιο τρόπο και την ίδια φυσικότητα που ίσχυε σε όλες τις περιόδους της ιστορίας της».³

-«Στη συντριπτική τους πλειοψηφία τα κτίσματα είναι απλά και δεν υπάρχει λόγος να αντιμετωπίζονται σαν να ήταν μείζονα μνημεία, όλα αδιακρίτως, ακόμη και όσα δεν είναι. Είναι, βεβαίως, απαραίτητο οι επεμβάσεις αυτές να μην προσβάλλουν την παράδοση που διατηρήθηκε ζωντανή στη Μονεμβασία κατά τη διάρκεια της μακράς ιστορίας της, αλλά οφείλουν να την ακολουθούν. Αυτό είναι, πιστεύουμε, και το νόημα της συνέχειας της ζωής της και έχει καθοριστική σημασία για το αποτέλεσμα· τη μορφολογία, σε συνδυασμό πάντα με τους τρόπους κατασκευής».⁴

3 Στο ίδιο, σελ.237-238.

4 Στο ίδιο, σελ.238.

ALEXANDER and CHARIS CALLIGAS

Houses at Monemvasia, Greece, 1975

These two houses may serve as examples of the reconstruction work we have been carrying out in Greece. Our interest has been to show that reconstruction need not only apply to celebrated architectural monuments but also to the everyday fabric of the inherited city. In that sense, the relationship between construction as *stichnè*, monuments and the city is seen as an uninterrupted chain of cross-fertilizations.

A house near St Demetrios

Before its reconstruction, the house consisted only of a small vaulted room with a courtyard. On the high walls around the courtyard, traces of the two upper storeys were found, and the lower vaulted storey was unearthed. The living room was placed on the third level with direct access to the terrace. The middle level, with the entrance, was given to bedrooms and a bathroom and the lower vaulted storey was turned into a kitchen/dining area.

The 'chimney'

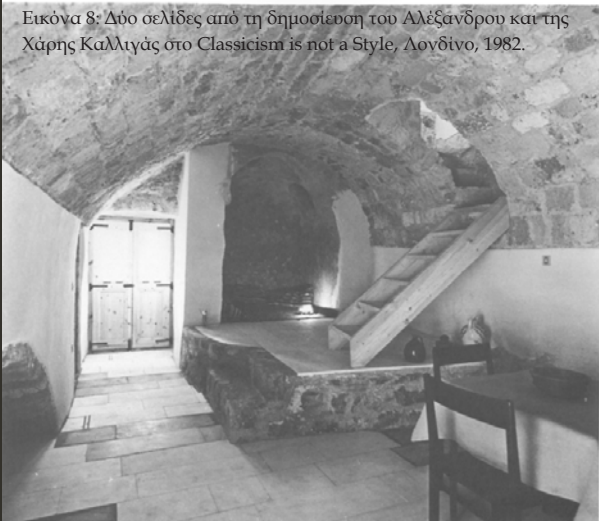
The Venetian chimney of the house is an important landmark of the town of Monemvasia. Although the largest part of the northern side of the house had crumbled down, the chimney still stood, serving the large Venetian fireplace on the third level. The back wall of the second level was formed by the bare rock of the mountain. Dating the

various phases of the house proved to be a very difficult task. We were guided, however, by the Venetian details which showed that there must have been a major renovation around the end of the seventeenth century. Large parts of the lower levels must date from before that renovation, while a number of the vaults of the first level may possibly date from the fifteenth century.

The exterior of the house was restored to its last phase. The fourth floor is used as a working and sleeping area and has its roof exposed, without a ceiling. The third floor with the large fireplace and direct access to the street and the terrace, was turned into a living area. On the second floor, three vaulted sleeping areas surround a small living room, while on the first floor, a sequence of vaults leads from the kitchen to the stairs.

- 1 St Demetrios house, exterior detail
- 2 St Demetrios house, interior view
- 3 'Chimney', exterior view
- 4 'Chimney', section
- 5 'Chimney', interior view

Εικόνα 8: Δύο σελίδες από τη δημοσίευση του Αλέξανδρου και της Χάρης Καλλιγάς στο *Classicism is not a Style*, Λονδίνο, 1982.

-«Στις 'χάρτες' (αναφέρονται στη Χάρτα της Βενετίας πρώτα απ' όλα) τίθεται ένα θέμα, ότι οι επεμβάσεις πρέπει να είναι ευδιάκριτες, να ξεχωρίζουν σε μαύρες γραμμές, με αρμούς και άλλα σχετικά και να μην αναπαράγονται απομιμήσεις της παλαιότερης μορφολογίας, αλλά η 'αυθεντική σύγχρονη'». Και ακολουθεί αμέσως μετά μια φράση, που για εμένα είναι πάρα πολύ σημαντική: «Η αντίληψη αυτή απηχεί και πάλι ένα μοντερνιστικό πουριτανισμό και αποτελεί μια υπερβολή όταν πρόκειται για απλά σπίτια. Πιστεύουμε ότι οι επεμβάσεις είναι ούτως ή άλλως ευδιάκριτες, αλλά και αν δεν είναι για τους αδαείς, δεν πειράζει, αρκεί να είναι τεκμηριωμένες»⁵. Η τεκμηρίωση τονίζεται και εδώ, γιατί είναι μια κρίσιμη παράμετρος των επεμβάσεων τους. «Επιδιώξή μας υπήρξε να καθιερώσουμε την άποψη ότι για την αναβίωση των κτισμάτων στη Μονεμβασία δεν θα πρέπει να επιδιώκεται η απόδοση ή η επιστροφή σε μια συγκεκριμένη περίοδο, αλλά με σεβασμό προς όλα τα στοιχεία που άφησε το παρελθόν, και μάλιστα όχι επιλεκτικά, αλλά, αν είναι δυνατόν, διασώζοντάς τα όλα το κτίσμα να αποκτήσει μια ακόμη φάση, σύγχρονη, η οποία οφείλει να εναρμονίζεται με τις παλαιότερες». Τη σημερινή του φάση. «Αυτό το πνεύμα (λένε) προσπαθήσαμε να μεταδώσουμε προς τους ιδιοκτήτες των κτισμάτων, προς τους τεχνίτες και τα συνεργεία και προς τους κατοίκους της Μονεμβασίας⁶ γενικότερα».

Αυτή η μεγάλη στροφή δίνει στην προστασία και αποκατάσταση του παρελθόντος μια συνέχεια. Δεν αποκαθίσταται το παρελθόν! Αναβιώνει! Γιατί ξαναζώ τα σπίτια, και αυτό σημαίνει ότι προσθέτω μια ακόμα φάση στην ιστορία. Τη σημερινή φάση.

Η δουλειά της Χάρης και του Αλέξανδρου Καλλιγά δημοσιεύθηκε πολλές φορές μέσα και έξω από την Ελλάδα. Δεν δημοσιεύθηκε μόνο επειδή ήταν μια καλή δουλειά αποκατάστασης παλιών σπιτιών στη Μονεμβασία. Δημοσιεύθηκε επίσης για την πρωτοποριακή της προσέγγιση απέναντι στον τρόπο με τον οποίο διατηρείται και ξαναζεί το παρελθόν. Για παράδειγμα, σε ένα σημαντικό τεύχος του περιοδικού AD, Architectural Design - ένα περιοδικό της πρωτοπορίας, αλλά της μεταμοντέρνας, όχι της

5 Στο ίδιο, σελ.238. Στο ίδιο, σελ.238.

6 Στο ίδιο, σελ.238-239.

μοντέρνας εποχής και σε ένα αφιέρωμα που είχε επιμεληθεί ο Δημήτριος Πορφύριος με τον περιεργό τίτλο «Ο κλασικισμός δεν είναι στυλ»,⁷ στο οποίο συμμετείχαν σημαντικοί αρχιτέκτονες της εποχής, ο Aldo Rossi, ο Giorgio Grassi, αλλά και ο Δημήτρης Φατούρος - θα προταθεί μια συνέχεια του χρόνου, η οποία κρατά τον χρόνο ζωντανό, με αναφορές στη Μονεμβασία, αλλά και στη Σύμη, από όπου κατάγεται η Χάρης - άλλη μια συνειρμική σύνδεση. Ενδιαφέρον έχει ένα «παράθεμα» του Πορφύριου, που δεν αναφέρεται ειδικά στους Καλλιγάδες, αλλά αφορά σε μια θεωρητική συζήτηση, που δεν καθιστά τον κλασικισμό style, δεν τον καθιστά δηλαδή ιστορία, αλλά του δίνει αίμα ζωής. Ο Πορφύριος αναφέρεται στον Karl Marx, στην *Εισαγωγή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* του 1857 και γράφει: «Δεν μπορεί να υπάρξει κοινωνική ανάπτυξη που να αποκλείει τη μυθολογική σχέση με τη φύση (...) και να διεκδικεί αναλόγως απ' τον καλλιτέχνη μια φαντασία απελευθερωμένη από τη μυθολογία». Χωρίς μυθολογία,⁸ χωρίς μύθο, χωρίς ζωντανή αφήγηση του παρελθόντος δεν έχει κανένα νόημα το παρελθόν. Χωρίς όλες αυτές τις ιστορίες για τη

Εικόνα 9: Αποψη της Μονεμβασίας το 1979, με τον Άγιο Νικόλαο, όπου οργανώθηκε το αφιέρωμα στη Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγά στις 24 Ιουλίου 2022. Φωτογραφία Π. Τουρνικιώτη.

1979

Μονεμβασιά, χωρίς το ιστορικό ξαναζωντάνεμα, το να ξανά-χτίσουμε τις πέτρες δεν λέει τίποτα για κανένα. Ζούμε εδώ ζώντας τον μύθο μας μαζί.

Με το ίδιο πνεύμα, η Χάρη και ο Αλέξανδρος αρχίζουν τη δική τους συνεισφορά στο *Classicism is not a style* - τη δημοσίευση δύο σπιτιών στη Μονεμβασία - με το σχόλιο: «Μας ενδιέφερε να δείξουμε ότι η ανακατασκευή δεν πρέπει να ισχύει μόνο για περίφημα αρχιτεκτονικά μνημεία, αλλά και στον καθημερινό ιστό της κληρονομημένης πόλης. Με αυτή την έννοια, η σχέση ανάμεσα στην κατασκευή ως τέχνη, στα μνημεία και την πόλη αντιμετωπίζεται ως αδιάσπαστη αλυσίδα διασταυρούμενης γονιμοποίησης».⁹ (εικ.8)

Βρεθήκαμε κι εμείς πολλές φορές στη Μονεμβασία, άλλοι αρχιτέκτονες, από την ίδια και άλλοι από την επόμενη γενιά. Ψάχναμε να βρούμε τις ίδιες πέτρες. Αυτούς τους ίδιους χώρους τους φωτογραφίζαμε με τους δικούς μας τρόπους, για εμένα αυτό έγινε πρώτη φορά το 1979. (εικ.9) Αναζητούσαμε μια αναβίωση που κι εμείς δεν ξέραμε πώς ακριβώς θα γίνει. Γίναμε σταδιακά μάρτυρες των Συμποσίων που οργανώνονταν στη Μονεμβασία από τη Χάρη και τον Αλέξανδρο, από τον Μονεμβασιώτικο όμιλο, οικοδομώντας ταυτόχρονα τις θεωρίες μας και τις διδακτικές πρακτικές μας, κοιτάζοντας προσεκτικά ως δάσκαλοι διαφόρων ταχυτήτων, αναζητώντας το νόημα της αναβίωσης της ιστορίας και το ενδιαφέρον για την ιστορία σε έναν σύγχρονο μοντέρνο κόσμο που εξελίσσεται. (εικ.10) Γιατί το παρελθόν είναι πεθαμένο. Οι ζωντανοί τι κάνουν, μόνο αυτό έχει σημασία.

7 Demetri Porphyrios (επιμ.), *Classicism is not a style*, αφιέρωμα στο *Architectural Design* 5-6, 1982. Παραπέμπω στην αυτόνομη έκδοση που ακολούθησε, Demetri Porphyrios (επιμ.), *Classicism is not a style*, Λονδίνο, Academy Editions / St Martin's Press, 1982.

8 Παρατίθεται στο Demetri Porphyrios, «Classicism is not a style», στο *Classicism is not a style*, όπ.π., σελ.51.

9 Alexander and Charis Calligas, «Houses at Monemvasia, Greece, 1975», στο *Classicism is not a style*, όπ.π., σελ.114.

1990 Εικόνα 10: Ο Χαράλαμπος Μπούρας και ο Μανόλης Κορρές στην Πάνω Πόλη της Μονεμβασίας στο περιθώριο του Συμποσίου του 1990. Φωτογραφία Π. Τουρνικιώτη.

1997 Εικόνα 11: Η Κάτω από την Πάνω Πόλη της Μονεμβασίας το 1997. Φωτογραφία Π. Τουρνικιώτη.

Και αυτό συνεχίστηκε το 1997. Στις φωτογραφίες φαίνονται κτίρια που σήμερα υπάρχουν και τότε δεν υπήρχαν. (εικ.11) Μπορείτε να δείτε σε αυτές ότι η Μονεμβασιά ξαναχτίζεται με γνώση που στηρίζεται σε μια τεκμηρίωση, σε μια ιστορική έρευνα. Αλλά η Μονεμβασιά που βλέπετε σήμερα είναι πάνω απ' όλα ένα έργο αρχιτεκτονικής. Είναι μια δημιουργία του σύγχρονου κόσμου. Και σε αυτό νομίζω ότι η συμβολή της Χάρης και του Αλέξανδρου ήταν πολύ μεγάλη. Ήταν μια κυριολεκτική πρωτοπορία που διαμόρφωσε τον τρόπο με τον οποίον σήμερα σκεφτόμαστε τη συναναστήλωση, τη διδακτικότητα και την αναστρεψιμότητα, τους τρόπους με τους οποίους διδάσκουμε προστασία και αποκατάσταση μνημείων και συνόλων στον 21ο αιώνα.

|

**ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ: ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΤΗΣ
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ**

Πάντου Ευαγγελία, , Γιώτα Σκάγκου,
Κωνσταντίνα Ντουβή

|

Πάντου Ευαγγελία,

Δρ. Αρχαιολόγος Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Προϊστάμενη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας.

Γιώτα Σκάγκου

Αρχαιολόγος, Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωάννινων, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδικεύσεως στον Τομέα Συντήρησης και Αποκατάστασης Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων, Προστασία Μνημείων στο ΕΜΠ. Επικεφαλής του Κλιμακίου της Εφορείας στη Μονεμβασία.

Κωνσταντίνα Ντουβή

Msc Αρχιτέκτων, προϊστάμενη του Τμήματος Αρχαιολογικών Έργων και Μελετών της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας.

Από το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας στη Μονεμβασία.

Με αφορμή την εκδήλωση παρουσίασης του αρχιτεκτονικού έργου του ζεύγους Χαριτωμένης και Αλέξανδρου Καλλιγά, άρρηκτα συνδεδεμένου με τη Μονεμβασία, αναφερόμαστε συνοπτικά στο έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας, που έχει πραγματοποιηθεί κατά την τελευταία δεκαετία. Έργο που συμπορεύεται και συλλειτουργεί με τη σημαίνουσα δράση των τιμώμενων αρχιτεκτόνων, αναφορικά με τη διατήρηση και την ανάδειξη της μεσαιωνικής καστροπολιτείας.

Η νησίδα της Μονεμβασίας συνιστά ένα ιδιότυπο μουσείο, με σύνθετο χαρακτήρα, και πολύπλοκες ανάγκες. Η Άνω Πόλη είναι ένας ανοιχτός αρχαιολογικός χώρος και η Κάτω Πόλη αποτελεί έναν ενεργό οικισμό, όπου τα μνημεία δεν είναι απλώς εκθέματα, αλλά το περίβλημα της καθημερινής ζωής, καθώς εφαρμόζεται το μοντέλο διαχείρισης της «ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς». Όλη η βραχονησίδα είναι κηρυγμένη από το Υπουργείο Πολιτισμού ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο και προστατεύεται από την ελληνική νομοθεσία με αλληπάλληλες κηρύξεις από το 1921.

Εικόνα 1: Η καστροπολιτεία της Μονεμβασίας. Αεροφωτογραφία (Αρχείο ΕΦ.Α.ΛΑΚ).

Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, για τη διάσωση και ανάδειξη των αξιών του πολιτιστικού αυτού περιβάλλοντος, ήδη από τη δεκαετία του 1990 έχει καταρτίσει ένα ευρύ διαχειριστικό πρόγραμμα, αναλαμβάνοντας στοχευμένες δράσεις, όπως: ανασκαφικές διερευνήσεις, καταγραφή και συντήρηση κινητών αρχαίων τοιχογραφιών και εκκλησιαστικών κειμηλίων, αρχιτεκτονική αποκατάσταση μνημείων, μουσειακές παρεμβάσεις, σχεδιασμός δικτύων περιήγησης με ενημερωτικές πινακίδες σε όλα τα μνημεία του χώρου, εκπαιδευτικά προγράμματα, πολιτιστικές και επιστημονικές εκδηλώσεις και εκδόσεις και δημιουργία πωλητηρίου.

Η αποκατάσταση και επανάχρηση κτηρίων, στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας ιδιωτών, αλλά και τοπικών φορέων, εποπτεύεται συστηματικά από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, με στόχο τη διαφύλαξη της αυθεντικότητας του οικισμού. Αξίζει παρεκβατικά να αναφερθεί ότι κατά τη διάρκεια επεμβάσεων σε ένα από τα προς αποκατάσταση κτήρια, στη φερόμενη ιδιοκτησία Φ. Γεωργούλα, με την αρχιτεκτονική μελέτη και την επίβλεψη του ζεύγους Καλλιγά, αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα βυζαντινού ναού, το μαρμάρινο τέμπλο του οποίου αποτελεί το κυρίαρχο έκθεμα της Αρχαιολογικής Συλλογής Μονεμβασίας.

Την τελευταία δεκαετία στην Κάτω Πόλη Μονεμβασίας, στο πλαίσιο της Προγραμματικής Περιόδου ΕΣΠΑ 2007 - 2013, αποκαταστάθηκαν και αναδείχθηκαν οι ναοί της Παναγίας Μυρτιδιώτισσας και της Αγίας Άννας, που ανάγονται στην περίοδο της Β' Βενετοκρατίας (1690-1715) και αποδόθηκαν στο κοινό, ως μνημεία πολιτισμού και λατρευτικοί χώροι. Επιπρόσθετα, στη Μυρτιδιώτισσα συντηρήθηκε και επανατοποθετήθηκε το παλαιό ξυλόγλυπτο τέμπλο του Ελκόμενου Χριστού, που βρισκόταν εκεί από τις αρχές του 20ού αιώνα.

Στο ανατολικό τμήμα της πόλης η ανασκαφική διερεύνηση κατά μήκος των παρειών του τείχους θησαυρίζει πληροφορίες, που σχετίζονται με τον πολεοδομικό ιστό της πόλης και την οχύρωσή της στους ύστερους

βυζαντινούς και μεταμεσαιωνικούς χρόνους. Αποκαλύφθηκαν ερείπια ναού και λείψανα της βυζαντινής οχύρωσης, επάνω στα οποία διαμορφώθηκε κατακόρυφο τείχιμα με πύργο και φυλάκιο, έκφραση της οχρωματικής ανασυγκρότησης που εφάρμοσαν οι Οθωμανοί στη Μονεμβασία στα μέσα του 17ου αιώνα. Το τείχιμα δέχθηκε συστηματικές εργασίες συντήρησης και αναδείχθηκε και με νυχτερινό φωτισμό.

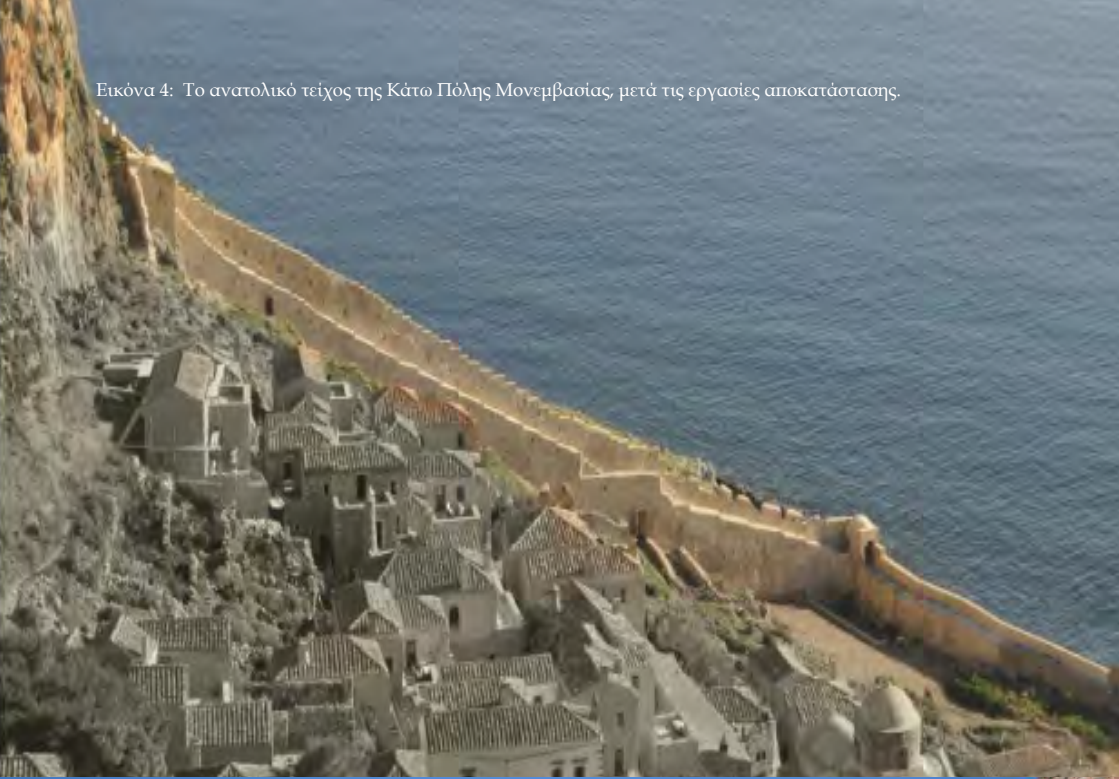

Εικόνες 2,3: Ο ναός της Παναγίας Μυρτιδιώτισσας (δυτική όψη) και το συντηρημένο τέμπλο.

Πλησιόχωρα του ανατολικού τείχους αναμορφώθηκε η πλατεία της Χρυσοαφίτισσας, υπό την επίβλεψη της Διεύθυνσης Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων του ΥΠΠΟΑ. Η πλατεία επιστρώθηκε με υλικά που απαντούν στα δάπεδα των κτηρίων και των ανοικτών χώρων της Κάτω Πόλης, μορφώθηκε με γραμμικά κανάλια για την αποροφή των ομβρίων και αναδείχθηκε με την τοποθέτηση φωτισμού.

Εκτός των τειχών, το φαρικό συγκρότημα της πόλης, ενεργό τμήμα του ελληνικού φαρικού δικτύου, ανέκτησε την αυθεντικότητα και λειτουργικότητά του. Το έργο πραγματοποιήθηκε υπό την επίβλεψη του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού και της Υπηρεσίας Φάρων.

Εικόνα 4: Το ανατολικό τείχος της Κάτω Πόλης Μονεμβασίας, μετά τις εργασίες αποκατάστασης.

Εικόνα 5: Το ανατολικό τείχος και το φαρικό συγκρότημα, μετά την αποκατάστασή τους.

Στην Άνω Πόλη, το άλλοτε διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της μεσαιωνικής καστροπολιτείας, αποκαλύφθηκε κάτω από στρώματα επιχώσεων, στερεώθηκε και εν τέλει αναδείχθηκε μία κεντρική γειτονιά της, που περιλαμβάνει το συγκρότημα της πόλης με τους επιμέρους χώρους του, έναν δίκλιτο ναό, δύο οικίες με τα προσκτίσματά τους και δίκτυο δρόμων που συνδέει την πόλη με τον περιώνυμο βυζαντινό ναό της Αγίας Σοφίας.

Μετά τις εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης, τμήμα του άμορφου ερειπιώνα μετασχηματίστηκε σε αρχιτεκτονική και ιστορική μνήμη, τα μνημεία αναδείχθηκαν σε εκθέματα, ενώ με εύληπτο και διδακτικό τρόπο αναδείχθηκαν η οργάνωση και οι λειτουργίες μίας βυζαντινής πόλης. Η κεντρική πόλη διαμορφώθηκε σε χώρο υποδοχής και ενημέρωσης των επισκεπτών, και τμήμα της σε χώρο οργάνωσης, ταξινόμησης και μελέτης του αρχαιολογικού υλικού. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε μελέτη και

Εικόνες 6: Η περιοχή της Άνω Πόλης, μετά τις εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης επιμέρους μνημείων.

καταγραφή της πλούσιας, σπάνιας και ενδημικής χλωρίδας του βράχου, για την ανάδειξη της οποίας διαμορφώθηκαν υπαίθριες φυτολογικές συλλογές.

Στο πλαίσιο του έργου αποκατάστασης του ναού της Αγίας Σοφίας από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης, η Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, για λόγους πληρέστερης τεκμηρίωσης του μνημείου, διερεύνησε ανασκαφικά και τη νότια περιοχή του, αποκαλύπτοντας κτηριακά κατάλοιπα και μεταξύ αυτών ίχνη αυθεντικής πρόσβασης στη στοά που 'έβλεπε το πέλαγος', μέσω κλίμακας στηριζόμενης σε θολωτή κατασκευή. Έρευνα για την εξέλιξη και την εν τέλει χρηματοδότηση αυτού του έργου από το ΕΣΠΑ αποτέλεσαν η αρχιτεκτονική μελέτη της κ. Χαριτωμένης Καλλιγά και η κάλυψη της δαπάνης για τη σύνταξη των σχετικών τευχών δημοπράτησης από τον Δήμο Μονεμβασίας.

Την περίοδο που διανύουμε, στην Κάτω Πόλη Μονεμβασίας, η Εφορεία εξελίσσει εργασίες αποκατάστασης δύο εμβληματικών μνημείων: του ναού του Ελκομένου Χριστού και του νότιου επιθαλάσσιου τείχους, σύμφωνα με μελέτες που εκπονήθηκαν στο πλαίσιο της αυτεπιστασίας και με χρηματοδότηση από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων.

Ο παλιός μητροπολιτικός ναός του Ελκομένου Χριστού συμπλέκεται με ένα σύνολο κτηρίων που χωροθετούνται επί της ομώνυμης πλατείας και διαδραματίζουν διαχρονικά σημαντικό ρόλο στη θρησκευτική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή του τόπου, αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Κατά τη διάρκεια των εργασιών καθαρισμού και της αρχαιολογικής έρευνας που διενεργήθηκε, αποκαλύφθηκαν οικοδομικά στοιχεία και κατάλοιπα διαδοχικών ιστορικών φάσεων, αποτυπώνοντας την αδιάλειπτη χρήση του εκκλησιαστικού συγκροτήματος από τους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους. Πρωταρχικός στόχος των εγκεκριμένων παρεμβάσεων είναι η αποκατάσταση του ναού με την επίλυση των οικοδομικών προβλημάτων του, ώστε να αποδοθεί ξανά στο κοινό με

τη λειτουργική του διάσταση. Επιπροσθέτως, η προβολή όλων των ιστορικών φάσεων που εμφανίζονται και αποτυπώνονται στα αρχιτεκτονικά και οικοδομικά του στοιχεία θα αναδείξει το μνημείο ως ένα από τα σημαντικότερα παλίμψηστα της μεσαιωνικής καστροπολιτείας και θα του προσδώσει μοναδική ιστορική και διδακτική σημασία. Επισημαίνουμε την ενασχόληση του ζεύγους Καλλιγά με την έρευνα, τεκμηρίωση, αποτύπωση και αποκατάσταση του κτηρίου του Επισκοπείου, αλλά και την παρουσία τους και το ενεργό ενδιαφέρον τους για την εξέλιξη των εργασιών στον Ελκόμενο.

Στο νότιο τείχος με το νοτιοδυτικό προμαχώνα του, οι εργασίες συνοψίζονται στην αντιμετώπιση των δομικών και οικοδομικών προβλημάτων και στην άρση των φαινομένων που τα δημιουργούν, ώστε να επιτευχθεί η επαρκής προστασία του. Με την αποκατάσταση και το εκθεσιακό πρόγραμμα στον προμαχώνα, που θα έχει ως θεματική την οχρωματική, θα αναδειχθεί ένα ακόμη τμήμα της οχύρωσης. Η δημιουργία δικτύου περιήγησης και χώρων θέασης θα συμβάλει στην περαιτέρω ανάδειξη και βελτίωση της επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου.

Η αναβάθμιση της σπουδαιότητας της Μονεμβασίας ως εξέχοντος μνημειακού συνόλου, προκύπτει και από τις πρόσφατες σύντονες προσπάθειες των Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού για την εγγραφή της στον κατάλογο της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Η θέσπιση προδιαγραφών εκπόνησης διαχειριστικού σχεδίου για τον αρχαιολογικό χώρο της Μονεμβασίας συνιστά ακόμη μία προστατευτική ενέργεια του Υπουργείου Πολιτισμού για το πολύτιμο πολιτισμικό περιβάλλον του βράχου. Στόχος είναι η εφαρμογή ενός σχεδίου για τη διαχείριση και προβολή της καστροπολιτείας ως ενός ιδιαίτερου μνημειακού, αλλά και οικιστικού συνόλου, ως κοιτίδας πολιτισμού και εκπαίδευσης, όπου θα συνυπάρχουν ο ενεργός οικισμός της Κάτω Πόλης με τον αρχαιολογικό χώρο της Άνω Πόλης, προσφέροντας στον επισκέπτη μία μοναδική βιωματική περιήγηση στον χωροχρόνο.

Συνέργειες του Υπουργείου Πολιτισμού με την Περιφέρεια Πελοποννήσου και τον Δήμο Μονεμβασίας μέσω Προγραμματικών Συμβάσεων Πολιτισμικής Ανάπτυξης που έχουν αναληφθεί την τελευταία περίοδο, επιδιώκουν να συνδέσουν την περιώνυμη καστροπολιτεία με τη σύγχρονη ζωή και το πολιτιστικό γίνεσθαι (τοποθέτηση αναβατορίου για την Άνω Πόλη, φωτισμός, μουσειακή παρέμβαση στην οικία του ποιητή Ρίτσου, ανάπλαση της οδού που οδηγεί στην καστροπολιτεία).

Ο πολιτισμός είναι κοινή κληρονομιά. Άνθρωποι φωτισμένοι σαν τη Χαριτωμένη και τον Αλέξανδρο Καλλιγά σπανίζουν. Η προσφορά τους στην ανάδειξη του πολιτιστικού αποθέματος της Μονεμβασίας μέσα από τη μελέτη των μεσαιωνικών καταλοίπων, τις δημιουργικές αρχιτεκτονικές επιλύσεις και την επίβλεψη του εκτεταμένου οικοδομικού έργου τους (αποκατέστησαν και ανακατασκεύασαν 90 περίπου κτίσματα από τις 160 ιδιοκτησίες της Κάτω Πόλης) που εκτείνεται από το 1967 έως τις ημέρες μας, είναι πολύτιμη και συνιστά παρακαταθήκη για τον πολιτισμό των μνημειακών αποκαταστάσεων.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πάντου, Ε., Το αρχαιολογικό έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας, στο: Μ. Ξανθοπούλου - Α. Μπάνου -Ε. Ζυμή -Ε. Γιαννούλη - Α.-Β. Καραπαναγιώτου -Α. Κουμούση (επιστ. επιμ.), *Το Αρχαιολογικό Έργο στην Πελοπόννησο 2* (ΑΕΠΕΛ 2), *Πρακτικά της Β' Επιστημονικής Συνάντησης, Καλαμάτα, 1-4 Νοεμβρίου 2017*, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών, Καλαμάτα 2020, 26-27.

Πάντου, Ε., Το αρχαιολογικό έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας κατά τα έτη 2011-2019, στο: *Ίδια η μνήμη γινάμενη παρόν...*, *Το Αρχαιολογικό Έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων κατά τη χρονική περίοδο 2011-2019, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, 25-28 Νοεμβρίου 2019* (υπό δημοσίευση).

Πάντου, Ε., Σκάγκου, Π., και Ντουβή, Κ., Αποκατάσταση και ανάδειξη Ναών Παναγίας Μυρτιδιώτισσας και Αγίας Άννας στην Κάτω Πόλη Μονεμβασίας", *ΑΔ 69* (2014), Χρονικά, 578-583.

Πάντου, Ε., Ανδρουλιδάκη, Α., Ντουβή, Κ. Σκάγκου, Π. και Χαραλάμπους, Δ., Αποκατάσταση και Ανάδειξη Ανατολικού Τείχους στην Κάτω Πόλη Μονεμβασίας, *ΑΔ 69* (2014), Χρονικά, 583-586.

Πάντου, Ε., Χαραλάμπους, Δ., Σκάγκου, Π. και Ντουβή, Κ., Ανάδειξη περιοχής Ναού Αγίας Σοφίας και κεντρικής Πύλης στην Άνω Πόλη Μονεμβασίας, *ΑΔ 69* (2014), Χρονικά, 591-596.

Πάντου, Ε., Σκάγκου, Π. και Ντουβή, Κ., Υποέργο 2 «Ανασκαφικές διερευνήσεις στο πλαίσιο αποκατάστασης του Ι.Ν. Παναγίας Οδηγήτριας ή Αγίας Σοφίας στην Άνω Πόλη Μονεμβασίας, στο πλαίσιο του έργου «Αποκατάσταση του Ιερού Ναού Παναγίας Οδηγήτριας ή Αγίας Σοφίας στην Άνω Πόλη της Μονεμβασίας, Δ. Μονεμβασίας, Π.Ε. Λακωνίας, Περιφέρειας Πελοποννήσου, *ΑΔ 69* (2014), Χρονικά, 596-599.

Πούλιος, Ι., «Διαχείριση Υλικής Πολιτισμικής Κληρονομιάς, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη», στο Ι. Πούλιος- Μ. Αλιβιζάτου - Γ. Αραμπατζής -Α. Γιαννακίδης - Ν. Καραχάλης - Ε. Μάσχα - Μ. Μούλιου - Μ. Παπαδάκη - Χ. Προσούλης

- Σ. Τουλούπα, Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2015, 32-54. Ανακτήθηκε από το <<https://repository.kallipos.gr/handle/11419/2386>>

Σκάγκος, Ν., Το ανατολικό τείχος στην Κάτω Πόλη της Μονεμβασίας. Η πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα (2008), ΔΧΑΕ 33 (2012), 81-92.

Σκάγκου, Π., Ντουβή, Κ., Ο ναός της Παναγίας Κρητικιάς ή Μυρτιδιώτισσας στη Μονεμβασία, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση 7*, Θεσσαλονίκη 2013, 167-178.

Σκάγκου, Π., Οικίες στην Άνω Πόλη Μονεμβασίας. Στοιχεία από την πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα, στο: *Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο προς τιμήν του ομότιμου Καθηγητή Γεωργίου Βελένη*, Θεσσαλονίκη, Αμφιθέατρο Αρχαίας Αγοράς, 4-7 Οκτωβρίου 2017, Πρακτικά, Αθήνα 2021, 895-909.

Σκάγκου, Π., Αποκαλύπτοντας και αναδεικνύοντας μια γειτονιά της Άνω Πόλης Μονεμβασίας, στο: Μ. Ξανθοπούλου - Α. Μπάνου - Ε. Ζυμή - Ε. Γιαννούλη - Α.-Β. Καραπαναγιώτου - Α. Κουμούση (επιστ. επιμ.), *Το Αρχαιολογικό Έργο στην Πελοπόννησο 2 (ΑΕΠΕΛ 2)*, Πρακτικά της Β' Επιστημονικής Συνάντησης, Καλαμάτα, 1-4 Νοεμβρίου 2017, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών Καλαμάτα 2020, 633-644.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 5η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, *Αποκατάσταση και Ανάδειξη Ναών Παναγίας Μυρτιδιώτισσας και Αγίας Άννας στην Κάτω Πόλη Μονεμβασίας*, Αθήνα 2014.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, *Ανάδειξη περιοχής Ναού Αγίας Σοφίας και Κεντρικής Πόλης στην Άνω Πόλη Μονεμβασίας*, Αθήνα 2015.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, *Αποκατάσταση και Ανάδειξη Ανατολικού Τείχους στην Κάτω Πόλη Μονεμβασίας*, Αθήνα 2015.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ 2

Προεδρείο: Παναγιώτης Τουρνικιώτης,
Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

... Begins Term at

... ..

In addition to her professional work,

**ΧΑΡΗΣ ΚΑΛΛΙΓΑ:
ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ
ΓΕΝΝΑΔΕΙΟ**

Μαρία
Γεωργοπούλου

Σπούδασε αρχαιολογία, ιστορία και ιστορία της τέχνης στο ΕΚΠΑ, τη Σορβόννη και το UCLA, από όπου πήρε διδακτορικό τίτλο σπουδών στην Ιστορία της Τέχνης. Δίδαξε επί σειρά ετών στο Πανεπιστήμιο του Yale, όπου και ίδρυσε το Πρόγραμμα Ελληνικών Σπουδών. Από το 2004 είναι διευθύντρια της Γενναδείου Βιβλιοθήκης. Έχει δημοσιεύσει βιβλίο για την αρχιτεκτονική της βενετσιάνικης Κρήτης (*Venice's Mediterranean Colonies: Architecture and Urbanism*, 2001), έχει επιμεληθεί τον τόμο *Οθωμανική Αθήνα* (2019) και τους καταλόγους εκθέσεων *Μακρυγιάννης. Ζωντανή έκφραση* (2018) και *γενναίοι και ελεύθεροι. Αμερικανοί Φιέλληνες και ο ένδοξος αγώνας των Ελλήνων (1776-1866)* το 2021. Έχει διακριθεί με υποτροφίες από τα αμερικανικά ιδρύματα Fulbright, Mellon, Dumbarton Oaks, Getty και National Humanities Center. Έχει υπηρετήσει στο Εφορευτικό Συμβούλιο της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, στην Επιστημονική Επιτροπή του Ιδρύματος Λασκαρίδη, στην Διοικητική Επιτροπή της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα και είναι μέλος του Συμβουλίου Διευθυντών της Κοινοπραξίας των Ευρωπαϊκών Επιστημονικών Βιβλιοθηκών.

Η Χάρης διετέλεσε διευθύντρια της Γενναδείου Βιβλιοθήκης από το 1996 έως το 2004 και η μικρή αυτή αναφορά μου επικεντρώνεται στην προσφορά της, καθώς και του συζύγου της Αλέξανδρου, στον σημαντικό αυτό επιστημονικό φορέα. Αντλώ στοιχεία από το διοικητικό αρχείο της Γενναδείου που απόκειται στα Αρχεία της Αμερικανικής Σχολής, όπου εκτός από έγγραφα υπάρχουν και διάφορες ενδιαφέρουσες φωτογραφίες που ζωντανεύουν την παρουσία και το έργο της Χάρης στη Γεννάδειο, εκείνη την ενδιαφέρουσα για την ιστορία της Βιβλιοθήκης, περίοδο (εικ. 1)¹.

Η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη περιέχει μια πλούσια συλλογή βιβλίων για την ιστορία του Ελληνισμού, από το τέλος της αρχαιότητας έως τη σύγχρονη εποχή. Ιδρύθηκε το 1926, για να στεγάσει την προσωπική βιβλιοθήκη του Έλληνα πρέσβη στο Λονδίνο, Ιωάννη Γενναδίου. Στη διάρκεια του 20ου αιώνα η αρχική συλλογή των 30.000 τόμων εμπλουτιζόταν διαρκώς με σπάνια, αλλά και νέα βιβλία, με χειρόγραφα και πολλά σημαντικά αρχεία μεγάλης ιστορικής και λογοτεχνικής αξίας, αλλά και σχετικά με τη μουσική. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 διάφορες οικονομικές δυσκολίες ταλάνισαν τη Γεννάδειο και στα μέσα της δεκαετίας του '90, συστάθηκε μία επιτροπή με επικεφαλής τον Nicholas Barker, πρώην Βιβλιοθηκάριο της Βρετανικής Βιβλιοθήκης, με σκοπό να προτείνει συγκεκριμένα μέτρα για την αναβάθμιση της Γενναδείου.

Η επιτροπή υπογράμμισε την ανάγκη να ανακαινιστούν τα κτήρια και να εφαρμοστούν νέες τεχνολογίες, ώστε να εξασφαλίσουν την καλύτερη λειτουργία της Βιβλιοθήκης. Η Γεννάδειος είναι τμήμα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα και το Διοικητικό Συμβούλιο

1 Αν και η ημερίδα όπου έκανα αυτή την παρουσίαση ήταν αφιερωμένη στη Χάρη και τον Αλέξανδρο, λόγω του ρόλου και του τίτλου της Χάρης σε σχέση με την Γεννάδειο, η παρέμβασή μου αφορά πολύ περισσότερο στη Χάρη παρά τον Αλέξανδρο, η συμβολή του οποίου υποβόσκει, μια και αναγκαστικά ο σύζυγος της διευθύντριας έρχεται, εκ των πραγμάτων, σε δεύτερη μοίρα.

της Σχολής αποφάσισε ότι, για την ανεύρεση πόρων, έπρεπε να συσταθεί ένα Συμβούλιο Επιτρόπων αποκλειστικά για τη Γεννάδειο, πράγμα που έγινε το 1996. Τα περισσότερα μέλη του Συμβουλίου των Επιτρόπων της Γενναδείου προέρχονταν από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, και μάλιστα από την Ελληνο-αμερικανική κοινότητα, συμπεριλαμβανομένου και του Michael Dukakis, υποψηφίου για το χρίσμα των Δημοκρατικών στις ΗΠΑ, ο οποίος επισκέφτηκε τη Γεννάδειο το 1996 (εικ. 2)². Υπήρχαν όμως σημαντικά μέλη και από την Ελλάδα, μια και ένα μεγάλο στοίχημα

Εικόνα 1: Αλέξανδρος Καλλιγιάς, Αλίκη Ασβεστά, Χάρης Καλλιγιά και Όλγα Παλαγγιά. Loring Hall, ΑΣΚΣΑ. 3 Νοεμβρίου 1999.

για την ίδια τη δημιουργία αυτής της νέας Διοικητικής Επιτροπής ήταν το άνοιγμα της Βιβλιοθήκης και στην ελληνική κοινότητα (εικ. 3)³.

Με επιχορήγηση του ιδρύματος Mellon χρηματοδοτήθηκε η θέση του διευθυντή, για την οποία επελέγη η βυζαντινολόγος και αρχιτέκτων Χάρης Καλλιγιά, γνωστή για την προσφορά της στην αρχιτεκτονική, και ειδικότερα στην αναστύλωση ιστορικών μνημείων και οικισμών,

αλλά και την ιστορική της έρευνα - κύρια - στη Μονεμβασιά⁴. Είναι προφανές ότι η επαγγελματική εμπειρία της Χάρης θα ήταν πολύ χρήσιμη στις επικείμενες αρχιτεκτονικές επεμβάσεις και στην ανακαίνιση του ιστορικού κτηρίου της Βιβλιοθήκης.

Από την άλλη πλευρά, οι πολλές κοινωνικές και επαγγελματικές επαφές της στην Αθήνα θα βοηθούσαν στο να γίνει η Γεννάδειος πιο εξωστρεφής και πιο γνωστή στο ευρύτερο κοινό.⁵

Ξεκινώ με τα κτηριακά. Η Γεννάδειος σχεδιάστηκε από τους Αμερικανούς αρχιτέκτονες Van Pelt και W. Stuart Thompson το 1923 και ολοκληρώθηκε το 1926 με χορηγία του ιδρύματος Carnegie. Το 1972 προστέθηκαν δύο νέες πτέρυγες στην ανατολική και δυτική πλευρά του

Εικόνα 2: Ο Michael Dukakis με τη σύζυγό του και το ζεγόγος

2 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 602/4, φακ. 1.

3 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 104/1-3.

4 ΑΣΚΣΑ, Διοικητικό Αρχείο, 605/7, φακ. 2.

5 Η αλληλογραφία της Χάρης είναι καταχωρημένη στο ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 801/10-12.

Συμμειωματαριο

Το μεγáλο γεγονός του εορτασμού της έναρξης λειτουργίας της Γενναδειού Βιβλιοθήκης τιμά με την παρουσία του ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας

Μια μεγάλη ημέρα για τη Διοικούσα Επιτροπή της Γενναδειού Βιβλιοθήκης και τους πολυάριθμους φίλους της, Έλληνες και ξένους, είναι η Τετάρτη 3 Νοεμβρίου, ώρα 19.30 όταν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος με την παρουσία του θα τιμήσει την εκδήλωση για τον εορτασμό της έναρξης λειτουργίας της Γενναδειού Βιβλιοθήκης, μετά την ανακαίνιση και τον εκσυγχρονισμό

λος, Stephen V. Tracy και πρόεδρος: Catherine De G. Vanderpool και διευθύντρια Χάρης Καλλιγá.

Η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη υπάγεται στην Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα. Αποτελεί ένα θησαυροφυλάκιο σπάνιων βιβλίων, αρχείων, έργων τέχνης και τεκμηρίων της κληρονομιάς του Ελληνισμού. Με 100.000 τόμους σήμερα η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη ξεκίνησε από την προσωπική συλλογή και βιβλία του διπλωμάτη Ιωάννη Γενναδίου

Της ΕΛΕΝΗΣ ΜΠΙΣΤΙΚΑ

της. Δεν είναι μόνον οι υπολογιστές που χρειάζονται να τροποποιηθούν για να είναι συμβατοί με τη νέα χιλιετία. Και ένα ιστορικό ίδρυμα, όπως η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη με την υψηλή αποστολή της ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις όχι μόνο των καιρών, αλλά ιδίως του επιπέδου της δικής της μεγάλης πνευματικής προσφοράς στον τόπο. Θα ακολουθήσει δεξίωση στο Loring Hall και είναι απαραίτητη η πρόσκληση, αλλά και η έγκαιρη προσέλευση.

Για να καταχωρηθούν στη μνήμη τα ονόματα αυτών που πρωτοστάτησαν στη νέα εποχή της Γενναδειού Βιβλιοθήκης που γιορτάζουμε, η σύνθεση της Διοικητικής Επιτροπής είναι η ακόλουθη: Lloyd E. Cotsen, Chairman, Ted Athanasiasdes, Vice Chairman, Alan L. Boegehold, Απόστολος Θ. Δοξιάδης, ο εντιμότατος Μιχαήλ Σ. Δουκάκης, Edmund Keeley, Λουκάς Κυριακόπουλος, Κωνσταντίνος Λεβέντης, James R. McCredie, Νάσος Μίχας, ο Honorable E. Leo Milonas, Ελένη Φίλωνος, Μαργαρίτα Σαμούρκα, Christine D. Sarbanes, Ηλίας Σ. Στασινοπού-

Η Βιβλιοθήκη εγκαινιάστηκε το 1926 και είναι διεθνώς αναγνωρισμένη ως μία από τις σημαντικότερες πηγές για τη μελέτη του Ελληνισμού. Το 1993 η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών ξεκίνησε την «Εκατράτεια για τη

Γεννάδειο» με στόχο την ανακαίνιση, τη συντήρηση και τον εκσυγχρονισμό της Βιβλιοθήκης, αλλά και την εξεύρεση αντίστοιχων πόρων. Η ανταπόκριση από ιδιώτες και ιδρύματα υπήρξε μεγάλη τόσο στην Ελλάδα όσο και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Το αμερικανικό ίδρυμα National Endowment for the Humanities» πρόσφερε μια χορηγία 625.000 δολαρίων, με την υποχρέωση να συγκεντρωθούν πρόσθετα κεφάλαια σε αναλογία 1 προς 4 ως την 1η Ιουλίου 2000.

Εικόνα 3:
Εφημερίδα
Καθημερινή,
31-10-1999.
Αναφορά στη
Διοικητική
Επιτροπή της
Γενναδειού
και στην κα-
μιάνια για
συγκέντρωση
πόρων για
την ανακαίνι-
ση του
ιστορικού
κτηρίου της
Βιβλιοθήκης.

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 31/10/99
p. 2

αρχικού κτηρίου, σε σχέδια του Παύλου Μυλωνά, με σκοπό την επέκταση των βιβλιοστασιών και την προσθήκη νέων γραφείων. Το 1995-96 ξεκίνησε μία σημαντική καμπάνια για τη συγκέντρωση πόρων, με σκοπό την ανακαίνιση του κτηρίου. Η πρώτη φάση αφορούσε στην ανακατασκευή του υπογείου κάτω από το κεντρικό αναγνώστηριο, για να δημιουργηθεί ένα κανονικό υπόγειο για νέα βιβλιοστάσια. Η φάση Α' έγινε σε σχέδια του αρχιτέκτονα Ιωάννη Βικέλα. Το πάτωμα του κτηρίου αναιρέθηκε και σκάφτηκε ένα βαθύ υπόγειο, όπου δημιουργήθηκαν χώροι κινητών βιβλιοστασιών και ένα ευρύχωρο μηχανοστάσιο, για την άρτια τεχνολογική υποστήριξη των αναγκαίων κλιματικών συνθηκών για τη φύλαξη και διατήρηση των βιβλίων. Το νέο κτήριο θα προσέφερε για πρώτη φορά τις κατάλληλες συνθήκες θερμοκρασίας και υγρασίας για τη φύλαξη των βιβλίων και αρχείων όπως και μοντέρνα συστήματα πυρόσβεσης.

Εικόνα 4: Η Χάρης Καλλιγά εκφωνεί λόγο μπροστά στον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωσταντίνο Στεφανόπουλο, τη Διοικητική Επιτροπή της Γενναδείου και επισήμους. 3 Νοεμβρίου 1999.

Η Γεννάδειος παρέμεινε κλειστή για το κοινό για εννέα μήνες, στη διάρκεια των οποίων το προσωπικό ασχολήθηκε με απογραφή των βιβλίων, ενώ παρακολούθησε σεμινάρια επιμόρφωσης στην πληροφορική. Τα εγκαίνια του ανακαινισμένου κτηρίου έγιναν στις 3 Νοεμβρίου 1999 από τον πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Στεφανόπουλο στο Αναγνωστήριο της Γενναδειού. Το πλούσιο φωτογραφικό υλικό δείχνει τη Χάρης στη διάρκεια της ομιλίας της, ενώ ακολούθησε ξενάγηση στους νέους χώρους της βιβλιοθήκης, συμπεριλαμβανομένου του μηχανοστασίου και των νέων εγκαταστάσεων (εικ. 4 και 5).⁶

Εικόνα 5: Ξενάγηση στο μηχανοστάσιο της ανακαινισμένης Γενναδειού από τον General Manager της Αμερικανικής Σχολής, Παντελή Πάνο.

Η φάση Β' επικεντρώθηκε στην επέκταση του κτηρίου στα ανατολικά, και πιο συγκεκριμένα στη δημιουργία ενός πενταόροφου κτηρίου με δύο μεγάλα υπόγεια για τη φύλαξη βιβλίων και αρχειακού υλικού και την προσθήκη ενός αμφιθεάτρου, του γνωστού Cotsen Hall, που φέρει

⁶ ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 401/1, φακ. 3 και 602/3, φακ 6

το όνομα του κύριου δωρητή, Lloyd Cotsen, Προέδρου των Επιτρόπων της Γενναδείου. Αυτό το αμφιθέατρο των 377 θέσεων έδωσε την ευκαιρία στην Αμερικανική Σχολή και στη Γεννάδειο να διοργανώνουν ομιλίες και άλλες εκδηλώσεις (συναυλίες και συνέδρια), χωρίς να διαταράσσεται ο χώρος του Αναγνωστήριου της Γενναδείου (εικ. 6).

Ο θεμέλιος λίθος για την Ανατολική Πτέρυγα τοποθετήθηκε το 2002 από τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωσταντίνο Στεφανόπουλο,

Plans Finalized for Gennadeion East Wing, Hall

After many months of study and revision, plans for the renovations and extension to the East Wing of the Gennadius Library are nearly complete. With approvals from the Ministry of Culture in hand, the School and the Library hope to see groundbreaking early in the new year.

Architect for the project is Ioannis Vikellias, whose plans reflect his expertise and accomplishment in historical renovation in Athens and elsewhere. The existing East Wing, built in 1972 and currently housing offices and some stack space, is to be gutted. The renovated structure will house a Rare Books Reading Room, additional reading areas and computer facilities for visitors, the Archives, a conservation laboratory, and offices for staff and visiting scholars. In a separate but related area, the Philoi of the Library will also get office space.

For the extension to the east wing, Mr. Vikellias has designed a three-story building that will include a 400-seat lecture hall and two underground levels for stacks and service areas related to the auditorium. The external appearance of the new building will blend with the Neoclassical

Architect's renderings of the interior and the facade of Cotsen Hall (left and below), and (bottom of page) the Main Building of the Gennadius Library in relation to the proposed extension (to the right of the Main Building.)

design of the old, but internally it will provide a fully modern facility for the already-active lecture and conference programs operated by the School and the Library, as well as other events. In recognition of his leadership in the Gennadeion campaign, the new auditorium will be named after Lloyd E. Cotsen.

Dubbed Phase II, the project continues the campaign to support the Library begun eight years ago by then-President of the Schools Board of Trustees, Hunter Lewis. With the formation in 1995 of a Gennadeion Board under the chairmanship of Mr. Cotsen, the campaign to modernize and endow the Library

took off, spear-headed by Library President Catherine Vanderpool and Director Haris Kalligas. In November 1999, Phase I, the renovations to the historic 1926 Main Building, was completed, and the Library reopened to its readers.

Future plans call for a transformation, in Phase III, of the 1972 West Wing into public exhibition galleries, with curatorial and study space for the Library's collections of maps, prints, and paintings. The design will permit the public to enter the wing through an independent, secure entrance rather than through the Main Reading Room, as is currently the case. There are also plans to install a small bookshop in this area, possibly operated with the collaboration of volunteers from the Philoi of the Library. In a final stage of the process of renovations, Phase IV, the Gennadeion gardens, one of Athens' largest "green areas" still in private hands, will receive a complete makeover. ¶

Εικόνα 6: Σχέδια της Φάσης Β' για την ανακαίνιση της Ανατολικής Πτέρυγας της Γενναδείου.

ο οποίος ήταν παρών και στα επίσημα εγκαίνια του Cotsen Hall το 2005 (εικ. 7)⁷.

⁷ ΔΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 602/3, φακ. 3. Η τρίτη φάση της ανακαίνισης που αφορούσε στην ανακατασκευή της Δυτικής Πτέρυγας, ολοκληρώθηκε το 2018 με την προσθήκη της Πτέρυγας Ιωάννη Μακρυγιάννη.

Παράλληλα, το έργο της αναμόρφωσης των κήπων της Γενναδίου μπροστά από το Cotsen Hall και πίσω από την οικία του διευθυντή, ολοκληρώθηκε με το σχεδιασμό και τη συμμετοχή του Αλέξανδρου Καλλιγά και του Θωμά Δοξιάδη το 2004.

Εικόνα 7: Θεμέλιος λίθος για την Ανατολική Πτέρυγα από τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωσταντίνο Στεφανόπουλο (2002).

Η Χάρης υπηρέτησε στη Γεννάδειο, σε μια εποχή μεγάλης κινητικότητας, ιδιαίτερα σε σχέση με την εξεύρεση πόρων και την ανακαίνιση και επέκταση των κτηρίων, με άλλα λόγια μια εποχή γεμάτη σκόνη, φασαρία και δυσκολίες καθημερινές. Θέλω να ευχαριστήσω προσωπικά τη Χάρης και τον Αλέξανδρο, γιατί, όταν εγώ ανέλαβα το καλοκαίρι του 2004 τη διεύθυνση της βιβλιοθήκης, όλα τα έργα είχαν πλέον ολοκληρωθεί και εγώ είχα την τύχη να κόβω κορδέλες στα εγκαίνια των διάφορων τμημάτων της Βιβλιοθήκης. Η Χάρης και ο Αλέξανδρος, όχι μόνο είχαν συμμετάσχει ενεργά σε κάθε φάση και

σε κάθε απόφαση σχετικά με την ανακαίνιση, αλλά είχαν δώσει και αληθινές μάχες, ώστε η ανακαίνιση να μείνει πιστή στην ιστορία του κτηρίου και να σεβαστεί τα προϋπάρχοντα κτίσματα και το ύψος τους.

Εκτός από τα κτηριακά, ένα πολύ σημαντικό κομμάτι του έργου της Χάρης έχει να κάνει με τον εμπλουτισμό των συλλογών⁸. Το 2000 η Χάρης ανακοίνωσε θριαμβευτικά σε αναφορά της ότι κατάφερε να εξασφαλίσει την αγορά δύο πάρα πολύ σημαντικών περιοδικών για τις βενετικές σπουδές: τα *Studi veneziani* και *Archivio Veneto*, καθιστώντας την Γεννάδειο Βιβλιοθήκη τον μοναδικό φορέα στην Ελλάδα που έχει πρόσβαση σε αυτό το τόσο σημαντικό, αλλά και ακριβό επιστημονικό υλικό, ενισχύοντας έτσι τις συλλογές για τις σπουδές στις σχετικές με τη Βενετία.

Ένας από τους τρόπους με τους οποίους εμπλουτίζονται οι σπάνιες και πολύτιμες συλλογές είναι και οι δωρεές. Για παράδειγμα δύο Οθωμανικά λευκώματα με ενδυμασίες δωρήθηκαν στη Γεννάδειο το 1998 και 2002 από τον Lloyd Cotsen, ενώ 12 φιγούρες του Καραγκιόζη που είχε κατασκευάσει ο Κώστας Σοκαράς, δωρήθηκαν στη Βιβλιοθήκη από τους Diskin και Σάρα Clay, μέλη της Αμερικανικής Σχολής.

Διάφορες προσκτήσεις παλαιών εγγράφων ήταν εξ ίσου σημαντικές. Κατά τα έτη 2003 και 2004 αποκτήθηκε από τη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, με αγορά από την οικογένεια Καπιάδοχου, πρωτότυπο, στην πλειοψηφία του, αρχαικό υλικό 55 εγγράφων, που αφορά την Κέρκυρα στους όψιμους αιώνες της βενετικής κυριαρχίας (16-18ο αι.), αλλά και κατά τον 19ο αιώνα. Η δεύτερη ενότητα αφορά την περίοδο της Ιονίου Πολιτείας και της Αγγλοκρατίας, καθώς επίσης και των πρώτων δεκαετιών μετά την ενσωμάτωση των Ιονίων Νήσων στο ελληνικό κράτος (1864). Αξίζει να τονισθεί ιδιαίτερα η σημασία του βενετικού σώματος των εγγράφων, καθώς σε πανελλαδικό επίπεδο

8 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 105/3, φακ. 2 και 107/1. Ετήσιες και άλλες αναφορές.

πρόκειται για υλικό αξιόλογο, καθώς ανάλογο απαντά μόνο στο πλούσιο βενετικό αρχαιακό υλικό που απόκειται σήμερα στα ΓΑΚ Κέρκυρας.

Ένα άλλο σώμα εγγράφων που αποκτήθηκε αυτή την εποχή είναι 224 έγγραφα από το Πατριαρχείο της Αντιοχείας, που σχετίζονται με αλληλογραφία του Πατριάρχη Μεθόδιου (1823-1850) κύρια με τον Χατζή Παναγό Θεοδοσίου, επίτροπο του Κοινού στην Κωνσταντινούπολη, ο οποίος διαχειριζόταν τις επιχειρηματικές συναλλαγές μεταξύ των Πατριαρχείων Αντιοχείας και Κωνσταντινουπόλεως. Το μεγαλύτερο μέρος της αλληλογραφίας είναι γραμμένο στα ελληνικά, μερικές επιστολές, ωστόσο, έχουν γραφεί σε «καραμανλίδικα». Υπάρχουν επίσης ορισμένα έγγραφα γραμμένα στα οθωμανικά τουρκικά, ιταλικά, γαλλικά και αγγλικά.

Φυσικά ένα από τα επίσης πολύ σημαντικά κομμάτια των συλλογών της Γενναδείου Βιβλιοθήκης είναι τα προσωπικά αρχεία σημαντικών μορφών της νεοελληνικής ιστορίας και λογοτεχνίας, που την εποχή αυτή έφτασαν στη Γεννάδειο. Η Συλλογή Γιώργου Πετσιβα - Ιωάννου Καραβίτη, σχετική με την δημοσίευση των απομνημονευμάτων του Ιωάννη Καραβίτη (1883-1949), αγωνιστή του Μακεδονικού Αγώνα και των Βαλκανικών πολέμων (1997). Τα σημαντικά αρχεία του Άγγελου Τερζάκη (2001), Κώστα Βάρναλη (2001), Στράτη Μυριβήλη (1999), Γιώργου Καστριώτη, του χορογράφου Ροβέρτου Σέργιου Σαραγά (1927-1979), του μουσικού Θεόδωρου Βαβαγιάννη 1998, και άλλα. Ξέρω από πείρα ότι η πρόσκτηση αρχείων τέτοιου βεληνεκούς χρήζουν ιδιαίτερου σχεδιασμού, υπομονής και προσπάθειας, για την ομαλή ενσωμάτωση αυτού του μοναδικού υλικού στις συλλογές της Γενναδείου Βιβλιοθήκης και η Χάρης ήταν σε συνεχή επαφή με την Υπεύθυνη των Αρχείων της Αμερικανικής Σχολής, Ναταλία Βογκέϊκωφ-Brogan, ώστε να προχωρήσουν απρόσκοπτα οι δωρεές.

Ο ψηφιακός σχεδιασμός και η μηχανοργάνωση του καταλόγου της

Βιβλιοθήκης ήταν επίσης ένα άλλο κομμάτι, το οποίο πήρε σάρκα και οστά στη διάρκεια της θητείας της Χάρης. Οι βιβλιοθήκες της Σχολής χρησιμοποιούσαν αγγλοαμερικανικούς κανόνες και πρότυπα καταλογογράφησης, αλλά στη δεκαετία του 1990 ήταν πλέον φανερό ότι ο δελτικοκατάλογος έπρεπε να μηχανογραφηθεί. Χρειαζόταν όμως ένα σύστημα που να υποστηρίζει ελληνικούς χαρακτήρες, για να αποφευχθεί η μεταγραφή των ελληνικών τίτλων και των στοιχείων έκδοσης. Ως εκ τούτου, οι δύο βιβλιοθήκες της Σχολής συμμετείχαν στο πρόγραμμα ΑΡΓΟΣ, που χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο χρησιμοποίησε λογισμικό ειδικά σχεδιασμένο για τη δημιουργία μιας κεντρικής μηχανογραφημένης βάσης δεδομένων όλων των τεκμηρίων των βιβλιοθηκών των ξένων σχολείων στην Αθήνα, υπό την αιγίδα του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Τα ελληνικά βιβλία καταλογογραφήθηκαν στην Αθήνα και οι κάρτες βιβλιοθήκης για μη ελληνικά βιβλία σαρώθηκαν στις ΗΠΑ⁹.

Το λογισμικό που παρείχε το ΑΡΓΟΣ τελικά κρίθηκε ανεπαρκές για τις ανάγκες της Σχολής, και το 2003 με δωρεά του Ιδρύματος Νιάρχου, η Σχολή αγόρασε, σε συνεργασία με τη Βρετανική Σχολή Αθηνών, το ALEPH 500 της Ex Libris, ένα ισχυρό σύστημα διαχείρισης βιβλιοθηκών, που χρησιμοποιείται από μεγάλα ακαδημαϊκά ιδρύματα σε όλο τον κόσμο. Ο συλλογικός κατάλογος AMBROSIA (American British Online Search In Athens) τέθηκε σε λειτουργία το 2004, λίγο μετά τη λήξη της θητείας της Χάρης, ωθώντας τη Γεννάδειο σε μια νέα εποχή διαδικτυακής πρόσβασης και ενσωμάτωσης των υπηρεσιών με τη Βιβλιοθήκη Blegen και την όλη στρατηγική πληροφορικής της Σχολής.

Την ίδια περίπου εποχή ένα άλλο φιλόδοξο πρόγραμμα, γνωστό ως MedMaps, προσέφερε ένα λεπτομερή κατάλογο των 3.000 ιστορικών χαρτών της Γεννάδειου Βιβλιοθήκης (2000-2004). Αυτό το σπουδαίο πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από το Συμβούλιο των Αμερικανικών Υπερπόντιων Ερευνητικών Κέντρων (CAORC)

9 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 502/4.

και την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη για τη Διεθνή Έρευνα (DLIR), και επέτρεψε σε μια ομάδα εμπειρογνομόνων, υπό την καθοδήγηση της ιστορικής βιβλιογράφου Leonora Navari και της Υπεύθυνης των Αρχείων Ναταλίας Βογκέϊκωφ, να παρουσιάσει νέο υλικό που στη συνέχεια ψηφιοποιήθηκε χάρη σε μια επιχορήγηση ΕΣΠΑ (2014-5).

Ο τρίτος πωλώνας της θητείας της Χάρης αφορά στις επιστημονικές προσπάθειες, τα συνέδρια και τις διαλέξεις που διοργάνωσε η Χάρης, που ουσιαστικά είναι ο πυρήνας της προσφοράς της Γενναδείου Βιβλιοθήκης στην επιστημονική κοινότητα. Ένας από τους πιο σημαντικούς ιστορικούς που επισκέφθηκαν τη Γεννάδειο ήταν ο Sir Steven Runciman το 1997 (εικ. 8), στον οποίο αφιερώθηκε και μια ημερίδα λίγο καιρό αργότερα¹⁰.

Άλλοι σημαντικοί επιστήμονες συμμετείχαν στο θεσμό των διαλέξεων Walton, προς τιμήν του παλαιού διευθυντή της Βιβλιοθήκης, Francis Walton. Οι εξής διαλέξεις έγιναν στη Βιβλιοθήκη από το 1996 έως το 2004¹¹. Ελένη Γλόκατζη-Ahrweiler, “Προβλήματα Ελληνικής Συνέχειας” (19 Μαρτίου 1996 -15η Ετήσια Διάλεξη Walton), Patrich Leigh Fermor, “Travel” (18 Μαρτίου 1997), Ιόλη Καλαβρέζου, “Η Γλώσσα της Αυτοκρατορικής Τέχνης στο Βυζάντιο” (17 Μαρτίου 1998), Αγγελική Λαΐου, “Το Βυζάντιο και οι Σταυροφορίες” (16 Μαρτίου 1999), Χαράλαμπος Μπούρας, “Από τη Μεταβυζαντινή στη Νεοελληνική Ναοδομία στην Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα” (21 Μαρτίου 2000), David Woodward, “The First Map of the World: Anatomy of the World Map of 1508 by Francesco Rosselli” (20 Μαρτίου 2001), Φίλιππος Ηλιού, “Βιβλία με συνδρομητές” (29 Μαρτίου 2002), Sergei Karpov, “Pontic Hellenism and the Empire of Trebizond in the 13th -15th Centuries” (4 Μαρτίου 2003) και Χρύσα Μαλτέζου, “Δύο Τραγικές Μορφές στο σύνορο του Βυζαντινού και νέου ελληνικού κόσμου: Βησσαρίων και Άννα Νοταρά” (2 Μαρτίου 2004).

10 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 602/4, φακ. 2.

Διοργανώθηκαν επίσης και πολλές άλλες εκδηλώσεις, συναυλίες, παρουσιάσεις βιβλίων, όπως και διαλέξεις των υποτρόφων της Γενναδείου. Μια από τις δράσεις που καθιερώθηκαν από τη Χάρης ήταν τα ετήσια συνέδρια που γίνονταν κάθε Φεβρουάριο στη Βιβλιοθήκη και τα οποία πρόσφεραν ευκαιρίες για επιστημονικές ανταλλαγές με την τοπική, αλλά και τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα.

Οι ιδιαίτερες οργανωτικές και εκδοτικές ικανότητες της Χάρης Καλλιγά της επέτρεψαν να καλλιεργήσει ισχυρές ακαδημαϊκές συνεργασίες με Έλληνες και άλλους ακαδημαϊκούς εταίρους (το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Μουσείο Μπενάκη, το Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών στη Βενετία, μεταξύ άλλων), για τη διοργάνωση μιας σειράς συνεδρίων για τη Βυζαντινή και Λατινική Ελλάδα, καθώς και τη συντήρηση μνημείων αρχιτεκτονικής σημασίας. Τα θέματα ήταν ποικίλα, όπως «Τεχνογνωσία στη Λατινοκρατούμενη Ελλάδα» το 1997¹², «Βυζαντινές εικόνες: Τέχνη και τεχνολογία» το 1998¹³, «Η 'προστασία' του παρελθόντος» το 1999¹⁴, «Πλούσιοι και φτωχοί στη λατινική Ανατολή» και «Η Κύπρος και η Γαληνοτάτη»,¹⁵ σημαντικές εκδόσεις των πρακτικών που καθιστούν αυτές τις συναντήσεις προσβάσιμες σε όλους (εικ. 9).

11 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 707/1.

12 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 701/1, φακ. 1. Τα πρακτικά εκδόθηκαν με χορηγία του Πολιτιστικού ιδρύματος της ΕΤΒΑ.

13 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 701/1, φακ. 2-3. Έκδοση πρακτικών σε επιμέλεια Μαρίας Βασιλάκη, Βυζαντινές εικόνες. Τέχνη, τεχνική και τεχνολογία. Διεθνές Συμπόσιο. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, 20-21 Φεβρουαρίου 1998. [Byzantine icons: art, technique and technology]. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2002.

14 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 701/1, φακ. 4-5. Το συνέδριο έλαβε χώρα στις 12-13 Φεβρουαρίου 1999 σε συνεργασία με την Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τα πρακτικά κυκλοφόρησαν το 2006: Η προστασία του παρελθόντος. Πρακτικά του συμποσίου, Αθήνα, 12 και 13 Φεβρουαρίου 1999. [The Protection of the Past. Proceedings of the Symposium]. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη -

Το 1996 η Χάρης επανεκκίνησε την περιοδική έκδοση του περιοδικού *Griffon*, με αναφορές στις νέες προσκτήσεις και συλλογές της Γενναδείου και αφιερώματα στον Γιώργο Σεφέρη (1997), τον Γιώργο Κατσιμπαλη (1998), τον Ιωάννη Γεννάδιο (2001), τον Sir Steven Runciman (2002), αλλά και την ίδια τη Γεννάδειο, το 2004.¹⁶

Οι συναυλίες αποτέλεσαν σημαντικό μέρος του προγράμματος εκδηλώσεων της Γενναδείου, στη διάρκεια της θητείας της Χάρης.

Οι συναυλίες επικεντρώθηκαν στην έντεχνη ελληνική μουσική των αρχών του 20ου αιώνα και με τα αρχεία του Δημήτρη Μητρόπουλου που στεγάζονται στη βιβλιοθήκη. Η Χάρης εγκαινίασε επίσης τον θεσμό να βραβεύει με ένα ειδικό μετάλλιο, φιλοτεχνημένο από τον γλύπτη Θεόδωρο Παπαγιάννη, τον νικητή του ετήσιου διαγωνισμού Δημήτρη Μητρόπουλου στο Μέγαρο Μουσικής.¹⁷

Έγιναν επίσης μικρές ή και μείζονες εκθέσεις, όπως π.χ. Οι Έλληνες λόγιοι στη Δύση, που βασίστηκε αποκλειστικά σε υλικό της Γενναδείου, σε επιμέλεια της Βοηθού Βιβλιοθηκάρια Άννας Ναδάλη, ή η έκθεση *25 Χρόνια από το θάνατο του Γιώργου Σεφέρη* (Μάιος 1997), ενώ άλλες εκθέσεις είχαν πιο μεγαλειώδεις στόχους, όπως η *Κύπρος της Γαληνοτάτης*, επί ευκαιρία του διεθνούς συνεδρίου για την Κύπρο (1 Μαρτίου - 4 Απριλίου 2001), ή οι εορτασμοί για τα *75 χρόνια της Γενναδείου*, όπου παρουσιάστηκαν σπάνιες βιβλιοδεσίες, σε επιμέλεια της Βαγγελιώς Τζανετάτου και

Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών; οργανωτική επιτροπή Χάρης Α. Καλλιγά [et al.]. Αθήνα: Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών/Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, 2006.

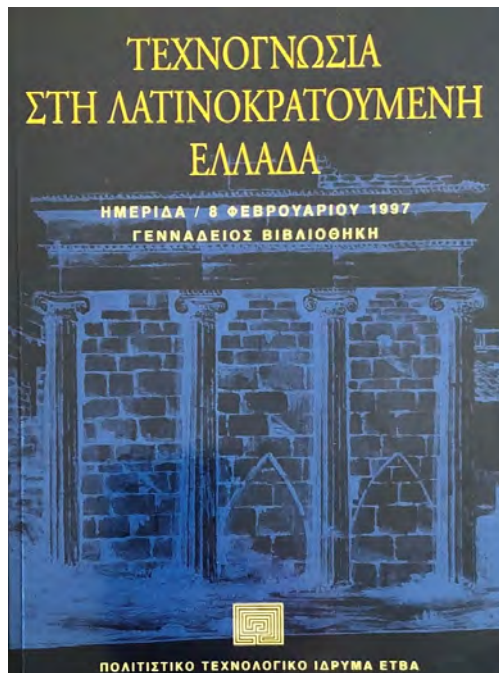
15 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 701/1, φακ. 6-7 και 702/4, φακ. 1. Το διεθνές συνέδριο "Cyprus - Venice: Common Historical Fortunes" έλαβε χώρα στις 2-3 Μαρτίου, 2001.

16 Χάρης Α. Καλλιγά, επιμ. Το Γεννάδειον: δημιουργία και μεταμορφώσεις. Αθήνα: Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, 2004.

17 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 601/3.

Εικόνα 8: Επίσκεψη του Sir Steven Runciman στη Γεννάδειο (1997).

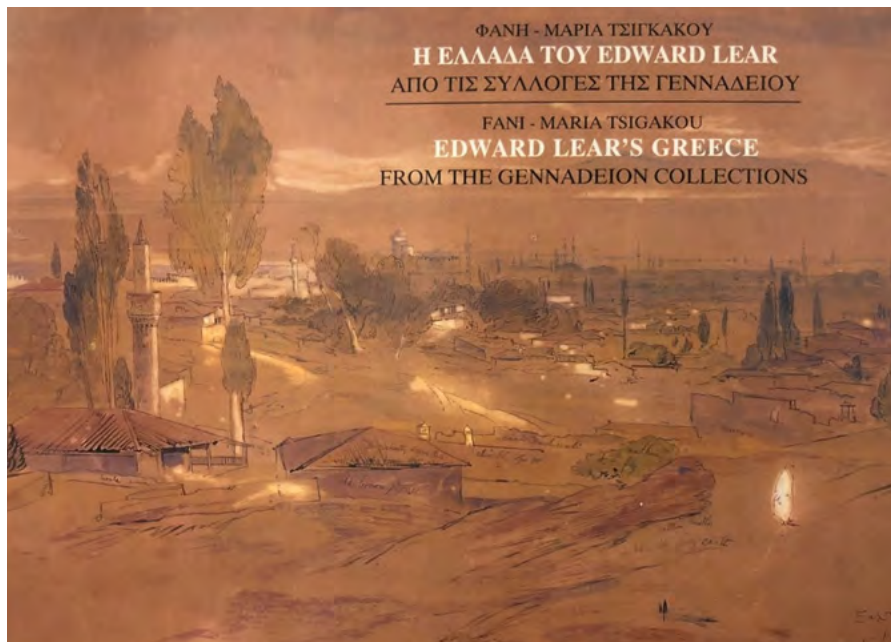
Εικόνα 9: Εξώφυλλο των πρακτικών του συνεδρίου «Τεχνογνωσία στη Λατινοκρατούμενη Ελλάδα».

Εικόνα 10: Εξώφυλλο των πρακτικών του συνεδρίου «Η 'Προστασία' του παρελθόντος».

της Σόφης Παπαγεωργίου (εγκαίνια στις 18 Ιουνίου 2001, εικ. 12).¹⁸

Το 1999 η Γεννάδειος, σε συνεργασία με το Ελληνικό Ινστιτούτο της Βενετίας, το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, τη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη και τη Βιβλιοθήκη Κορρέρ συμμετείχε στην έκθεση *Η Βενετία των Ελλήνων - η Ελλάδα των Βενετών στο Μέγαρο Μουσικής* (15 Μαρτίου - 30 Απριλίου 1999).¹⁹

Εικόνα 11: Κατάλογος της έκθεσης «Η Κύπρος της Γαληνοτάτης».

Η μεγάλη έκθεση “Η Ελλάδα του *Edward Lear* από τις Συλλογές της Γενναδειού”, σε επιμέλεια της Φανής-Μαρίας Τσιγκάκου, συνοδευόταν από ένα σημαντικό κατάλογο (εικ.11) και παρουσιάστηκε στη Θεσσαλονίκη, στο πλαίσιο της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, στο Πολιτιστικό Κέντρο Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τράπεζας, από 12 Ιουνίου έως 12 Ιουλίου του 1997, στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, στην Αθήνα το 1998 και ταξίδεψε επίσης και στις Ηνωμένες Πολιτείες στο Μουσείο του πανεπιστημίου Princeton (Οκτώβριος 1999 - Αύγουστος 2000).²⁰ Στο πλαίσιο αυτής της έκθεσης στις 23 Νοεμβρίου 1998, επισκέφθηκε

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΒΕΝΕΤΙΑΣ
ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑ - ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ,
ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Η ΚΥΠΡΟΣ ΤΗΣ ΓΑΛΗΝΟΤΑΤΗΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΕΙΚΟΝΩΝ, ΕΓΓΡΑΦΩΝ,
ΕΝΤΥΠΩΝ, ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, 1 Μαρτίου - 4 'Απριλίου 2001

Εικόνα 12: Κατάλογος της Έκθεσης «Η Ελλάδα του Edward Lear από τις Συλλογές της Γεννάδειου» σε επιμέλεια της Φανής.

τη Γεννάδειο και ο Πρίγκηπας Κάρολος, νυν βασιλιάς της Αγγλίας, ο οποίος έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον Lear (εικ. 13).²¹ Το καλοκαίρι του 1999, στο πλαίσιο του Διεθνούς Συνεδρίου χαρτογραφίας που διοργανώθηκε στην Αθήνα, ο ιστορικός της χαρτογραφίας Γιώργος Τόλιας επιμελήθηκε έκθεση χαρτών από τις συλλογές της Γενναδείου, ενώ κάποιες συνεδρίες έλαβαν χώρα στο Loring Hall της Αμερικανικής Σχολής.²²

Εικόνα 13: Επίσκεψη Πρίγκηπα Κάρολου, Πρίγκηπα της Ουαλίας στη Γεννάδειο, με την Φανή-Μαρία Τσιγκακού, Χάρι Καλλιγά και τον Πρέσβη του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ελλάδα Sir Llewellyn-Smith. 23 Νοεμβρίου 1998.

18 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 602/3, φακ. 4 και 401/1, φακ. 4. Ο δεύτερος φάκελος περιλαμβάνει και φωτογραφίες των εγκαινίων με επίσημο εκπρόσωπο της Κυβέρνησης τον Υπουργό Πολιτισμού Ευάγγελο Βενιζέλο.

19 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 702/3, φακ. 8.

20 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 702/3, φακ. 6, 7, 9.

21 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 602/4, φακ. 3

22 Greek Cartography in Print, 16th-19th centuries, from the Gennadius Library Collection. Κατάλογος έκθεσης επιμ. Γιώργος Τόλιας. Πρόλογος Χάρης Καλλιγά. Αθήνα: Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών/Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, [1999].

Σάς περιμένουμε για να γιορτάσουμε μαζί
αυτή την άπλη αλλά κεφάτη εύωχία, την Πρωτονηστήσιμη, τὰ Κούλουμα,
στόν κήπο τῆς Βιβλιοθήκης.

Καθαρά Δευτέρα 26 Φεβρουαρίου, ἀπό τίς 12.00 τό μεσημέρι.

Γεννάδειος Βιβλιοθήκη - Ἀμερικανική Σχολή Κλασσικῶν Σπουδῶν
Σουηδίας 61 - ΑΘΗΝΑ 106 76 - Τηλέφωνο 721 0536

William Page, *Dances at the Theseum*

Εικόνα 14: Πρόσκληση στον εορτασμό της Καθαρῆς Δευτέρας 1996.

Μια από τις πιο καλοστημένες και πετυχημένες εκδηλώσεις που διοργάνωνε η Χάρης στη Γεννάδειο κάθε χρόνο ήταν ο εορτασμός της Καθαρής Δευτέρας στους κήπους της βιβλιοθήκης, με τραγούδι, παραδοσιακούς χορούς με τη Δόμνα Σαμίου και φυσικά παραδοσιακό φαγητό (εικ. 15-17)²³. Ο ετήσιος εορτασμός, που διοργανωνόταν από τη Χάρης Καλλιγά με την υποστήριξη του Επιτρόπου της Βιβλιοθήκης Ντίνου Λεβέντη από το 1996, προσέλκυσε εκατοντάδες γλεντζέδες στους κήπους της βιβλιοθήκης. Η επιτυχία αυτής της εκδήλωσης στην Αθήνα ενέπνευσε ένα ετήσιο δείπνο συγκέντρωσης χρημάτων για την Καθαρή Δευτέρα στη Νέα Υόρκη.

Κλείνω την μικρή αυτή μελέτη με ένα μεγάλο ευχαριστώ στη Χάρη και τον Αλέξανδρο από μένα, ως διάδοχο της Χάρης στη διεύθυνση της Γενναδείου, για τη φροντίδα και την αγάπη που έδειξαν στην αγαπημένη μας Βιβλιοθήκη τα οκτώ χρόνια που την υπηρέτησαν.

Εικόνα 15: Καθαρά Δευτέρα στη Γεννάδειο. Χάρης Καλλιγά και John Camp. 1997.

23 ΑΣΚΣΑ, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Διοικητικό Αρχείο, 602/4, φακ. 5 και 704/1, φακ. 1.

Εικόνα 16: Καθαρά Δευτέρα στη Γεννάδειο. 1997.

Εικόνα 17: Καθαρά Δευτέρα στη Γεννάδειο. Δόμνα Σαμιού και μουσικοί. 1998.

αρχαίων, του τοπίου, της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και της ποιότητας ζωής
για μια αειφόρο κοινωνία
της γνώμης σχετικά με τις αξίες του περιβάλλοντος και του πολιτισμού

από το εθνικό συμβούλιο
κληρονομιάς
του τόπου

παιδείας
του τόπου
και πολιτισμού
Μεταρρύθμισης

**Η
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΖΕΥΓΟΥΣ
ΚΑΛΛΙΓΑ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
& ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

Ελένη Μαϊστρου

Αρχιτέκτονας μηχανικός, ομότιμη καθηγήτρια της Σχολής αρχιτεκτόνων μηχανικών ΕΜΠ. Υπηρέτησε σε όλες τις βαθμίδες στη Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ από το 1979. Κοσμήτορας της Σχολής Αρχιτεκτόνων 2013-2016, Πρόεδρος 2011-2013 και Αναπληρωτής Πρόεδρος 2007-2011. Ομότιμη καθηγήτρια 2017. Δίδαξε «Αρχιτεκτονική Σύνθεση», «Επανάχρηση κτιρίων» και «Περιβαλλοντικό Σχεδιασμό» στα προπτυχιακά μαθήματα. Διδάσκει «Προστασία και Σχεδιασμό Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων», στο διατμηματικό μεταπτυχιακό πρόγραμμα του ΕΜΠ «Προστασία Μνημείων» από το 1999 ως σήμερα, όπου είναι υπεύθυνη των μεταπτυχιακών εργασιών που εκπονούνται σε θέματα Προστασίας και Ανάδειξης Ιστορικών Συνόλων. Είναι πρόεδρος του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (ΣΑΚ) της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ Περιβάλλοντος και Πολιτισμού (ΕΛΛΕΤ), από το 2018 - σήμερα. Είναι μέλος της επιστημονικής επιτροπής του ΔΠΜΣ «Προστασία Μνημείων», της διεθνούς επιτροπής Ιστορικών Πόλεων του Icomos, (CIVVIH), της Ελληνικής επιτροπής διατήρησης της βιομηχανικής κληρονομιάς, (TICCHI), της Ελληνικής Εταιρείας Αισθητικής, του Συλλόγου Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών. Έχει εκτεταμένο ερευνητικό και επαγγελματικό έργο, δημοσιεύσεις και ανακοινώσεις σε ελληνικά και διεθνή συνέδρια, σε ζητήματα Προστασίας, Αποκατάστασης, Ανάπλασης και Διαχείρισης Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων, διακρίσεις σε Αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, τιμητικούς επαίνους και βραβεία.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΕΛΛΕΤ) είναι ένα μη κερδοσκοπικό, μη κυβερνητικό σωματείο, που ιδρύθηκε το 1972 και αγωνίζεται για την προστασία των οικοσυστημάτων, του τοπίου, της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και της ποιότητας ζωής, καθώς και για την προώθηση προτάσεων για μια αειφόρο κοινωνία και για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης σχετικά με τις αξίες του περιβάλλοντος και του πολιτισμού. Η δράση της υλοποιείται μέσα από οκτώ ειδικά συμβούλια.

Το Συμβούλιο Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (ΣΑΚ) είναι το παλαιότερο Συμβούλιο της ΕΛΛΕΤ και έχει ως στόχο του, την προστασία και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς, εντός και εκτός συνόρων. Αναθέτει και επιβλέπει μελέτες αποκατάστασης μνημείων, παρεμβαίνει προς την Πολιτεία για τη διάσωση ιστορικών κτιρίων και οικιστικών συνόλων και οργανώνει ημερίδες και παρουσιάσεις για την ευαισθητοποίηση τοπικών κοινωνιών σε θέματα προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του τόπου τους. Έχει εκδώσει σχετικά βιβλία και εγχειρίδια και συμμετέχει σε ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα με το ίδιο αντικείμενο.

Η ΕΛΛΕΤ είναι εκπρόσωπος στην Ελλάδα της Europa Nostra, που είναι ένας πανευρωπαϊκός οργανισμός για την Πολιτιστική Κληρονομιά, και εκπροσωπεί οργανώσεις πολιτών που εργάζονται για τη διαφύλαξη της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της Ευρώπης. Το ΣΑΚ προτείνει υλοποιημένα έργα αποκατάστασης να διεκδικήσουν πανευρωπαϊκό βραβείο της Europa Nostra και παράλληλα αξιολογεί τις Ελληνικές αιτήσεις που υποβάλλονται.

Εικόνες 1,2: Η Χάρης και ο Αλέξανδρος Καλλιγιάς παραλαμβάνουν το βραβείο. Ευρωπαϊκή Ένωση για το έργο αναστηλώσεων στη Μονεμβασία, 1981

Στη Χάρη και στον Αλέξανδρο Καλλιγά απονεμήθηκε το 1981 το πρώτο μετάλλιο της Europa Nostra που πήρε η Ελλάδα, για το έργο αναστηλώσεων στη Μονεμβασιά.

Η συμβολή της Χάρης και του Αλέξανδρου Καλλιγά στην ΕΛΛΕΤ και στο Συμβούλιο Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της ΕΛΛΕΤ

Η Χάρης και ο Αλέξανδρος Καλλιγάς από το 1996 γίνονται μέλη του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της ΕΛΛΕΤ. Η Χάρης Καλλιγά μετέχει ως προεδρεύουσα αντιπρόεδρος του συμβουλίου από τον Οκτώβριο του 2001 και στη συνέχεια ως πρόεδρος σε αυτό από τον Ιούνιο του 2002. Στο Συμβούλιο μετέχουν κατά το διάστημα αυτό γνωστά ονόματα μεγαλύτερων η νεότερων επιστημόνων, όπως αλφαβητικά αναφέρονται οι Α. Ζάννος, Β. Δωροβίνης, Π. Κουφόπουλος, Φ. Μαλλούχου, Χ. Μπούρας, Κ. Σταματόπουλος, Α. Συμεών, Ε. Τουλούπα, κ.α. Στο Συμβούλιο μετέχει και ο ιδρυτής της ΕΛΛΕΤ Κώστας Καρράς. Γραμματέας του Συμβουλίου σε όλο το διάστημα προεδρίας της Χ. Καλλιγά(2001 - 2007) είναι η Ειρήνη Γρατσιά.

Βασικές προτεραιότητες του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, κατά την περίοδο που προεδρεύει η Χάρης Καλλιγά, ήταν η αναζήτηση χορηγιών και η φροντίδα για την εκπόνηση αναστηλωτικών έργων, οι παρεμβάσεις για τη διάσωση μνημείων και ιστορικών κτιρίων που κινδύνευαν, με συνεντεύξεις, δελτία Τύπου και επιστολές προς τους αρμόδιους φορείς, η διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και κύκλων μαθημάτων, ημερίδων, συνεδρίων, καθώς και σχετικές εκδηλώσεις με στόχο την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας.

Μελέτες και έργα αποκατάστασης

Οι Αλέξανδρος και η Χάρης Καλλιγά ήταν συντονιστές και επιβλέποντες του έργου αποκατάστασης του καμπαναριού του αγίου Γεωργίου στη Βενετία, το οποίο ολοκληρώθηκε το 2008. Το Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας στήριξε όλα τα στάδια του έργου, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη.

Εικόνα 3: Καμπαναριό αγίου Γεωργίου στη Βενετία

Η Χάρης Καλλιγά εκπόνησε μελέτη αποκατάστασης του Ναού της Οδηγήτριας/ Αγίας Σοφίας, στην άνω πόλη της Μονεμβάσας. Η αρχιτεκτονική μελέτη αποκατάστασης, η οποία ολοκληρώθηκε το 2012, προτείνει ήπιες επεμβάσεις, με στόχο την προστασία των αυθεντικών στοιχείων του μνημείου, στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Οικοδομικές φάσεις που μαρτυρούν την ιστορία του κτηρίου προτείνεται να διατηρηθούν, ενώ το σύνολο των προτεινόμενων επεμβάσεων έχουν χαρακτήρα διδακτικό. Με βάση τη συγκεκριμένη μελέτη το μνημείο έχει αποκατασταθεί και αποδοθεί στο κοινό.

Εικόνα 4: Ναός Οδηγήτριας/ Αγίας Σοφίας

Εικόνες 5,6: Ναός Κοίμησης της Θεοτόκου στα Ταΐρια του δήμου Μονεμβάσιος

Ο Αλέξανδρος και η Χάρης Καλλιγά εκπόνησαν αφιλοκερδώς τη μελέτη αποκατάστασης του Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στα Ταΐρια του δήμου Μονεμβάσιος και ανέλαβαν και την επίβλεψη του έργου. Το έργο αποκατάστασης, το οποίο πραγματοποιήθηκε με μέριμνα του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και την εποπτεία της 5ης ΕΒΑ, χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη.

Οι μελέτες αποκατάστασης του Καθολικού της Νέας Μονής Χίου, της Βόρειας Πτέρυγας της Μονής Αγίου Λαυρεντίου στο Πήλιο και του Καθολικού Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στο Αλεποχώρι Αττικής είναι δύο από τον μεγάλο αριθμό μελετών που πραγματοποιήθηκαν με μέριμνα του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, στο χρονικό διάστημα 2001 - 2007 που προέδρευε η Χάρης Καλλιγά. Για το έργο αποκατάστασης της Νέας Μονής εξασφαλίστηκαν οι επί τόπου υπηρεσίες του αρχιτέκτονα και αναστηλωτή Μ. Βουρνού, με χορηγία του Ιδρύματος Λέοντος και Ασπασίας Λεμού και εποπτεία του έργου από την 3η ΕΒΑ.

Η μελέτη αποκατάστασης της Μονής Αγίου Λαυρεντίου εκπονήθηκε από το αρχιτεκτονικό γραφείο των Σ. Μαμαλούκου και Α. Καμπόλη-Μαμαλούκου, με εποπτεία της 7ης ΕΒΑ, και χρηματοδότηση του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη.

Λοιπές Δράσεις

Εκτός από τη φροντίδα για μελέτες και έργα αποκατάστασης, εκπονήθηκαν και άλλες σημαντικές δράσεις από το Συμβούλιο Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, στο χρονικό διάστημα 2001 - 2007 προεδρίας της Χάρης Καλλιγά και συμμετοχής στο Συμβούλιο του Αλέξανδρου Καλλιγά.

Εικόνα 7: Καθολικό Νέας Μονής Χίου

Παρεμβάσεις

Πραγματοποιήθηκε μεγάλος αριθμός παρεμβάσεων για τη διάσωση ιστορικών κτιρίων και μνημείων. Αναφέρονται ενδεικτικά οι παρεμβάσεις: για τις καπναποθήκες Ξάνθης και για τον αρχαιολογικό χώρο της Βραυρώνας το 2001, για τις προσφυγικές πολυκατοικίες της λεωφόρου Αλεξάνδρας και τον Εθνικό Κήπο το 2003, για την αγορά της Κυψέλης το 2004, για το παλαιό Ωδείο και τη Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου το 2006.

Εικόνα 8: Μονή Αγίου Λαυρεντίου

Για την παλιά πόλη της Ξάνθης

Ο Αλέξανδρος Καλλιγιάς, προχώρησε σε ενέργειες για την τραπεζική χρηματοδότηση μελετών και εργασιών αποκατάστασης ιστορικών κτιρίων στην παλιά πόλη της Ξάνθης, με στόχο τη διάσωση και την κατοίκησή τους. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας οργανώθηκε το 2001 ημερίδα, με στόχο την ενημέρωση των ενδιαφερόμενων κατοίκων και την ευαισθητοποίηση των αρμόδιων φορέων.

Για το κτήμα Τατοΐου

Το 2001 παραδόθηκε στην 1η Εφορία Νεωτέρων Μνημείων αίτημα χαρακτηρισμού του ιστορικού τμήματος του Τατοΐου, εντός του οποίου βρίσκονται τα περισσότερα ιστορικά κτίρια. Για τον σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε φωτογράφιση, αρχιτεκτονική αποτύπωση και τεκμηρίωση των σαράντα περίπου κτηρίων του κτήματος, πλην του ανακτόρου. Ο χαρακτηρισμός από το ΥΠΠΟ έγινε στις 7 Σεπτεμβρίου 2003. Επισπεύδων και υπεύθυνος της δράσης εκ μέρους του ΣΑΚ ήταν ο Κ. Σταματόπουλος, νυν αντιπρόεδρος και πρόεδρος της ΕΛΛΕΤ 2014 – 2017, ο οποίος ως βαθύς γνώστης του θέματος, με σχετική πολύχρονη έρευνα και δημοσιεύσεις, ασχολείται με το θέμα του Τατοΐου μέχρι και σήμερα.

Οργάνωση κύκλου Μαθημάτων.

Το 2002, με πρωτοβουλία του ΣΑΚ, διοργανώθηκε κύκλος μαθημάτων σε σχέση με «Τα μνημεία της Ακρόπολης και την αναστήλωσή τους». Οι εκδηλώσεις είχαν μεγάλη απήχηση και συνεχίστηκαν με νέους κύκλους.

Εικόνα 9: Πρακτικά ημερίδας στην Ξάνθη.

Εικόνα 10: Πρόγραμμα μαθημάτων και η Χάρης Καλλιγά στην έδρα.

Προτάσεις για τη χάραξη στρατηγικής του ΣΑΚ

Κατά το διάστημα προεδρίας της Χάρης Καλλιγά, οι συζητήσεις για τη μελλοντική στρατηγική του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς κατέληξαν στις παρακάτω προτάσεις δράσεων, που θεωρήθηκαν πολύ σημαντικές και απαραίτητες:

- α. Οργάνωση δράσεων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού και της πολιτείας για την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου μας
- β. Συστηματική ενασχόληση με την προστασία και ανάδειξη των ιστορικών τόπων, πόλεων και οικισμών
- γ. Επιδίωξη δημιουργίας Σχολών Τεχνιτών για τις Αποκαταστάσεις Μνημείων, σε τόπους με παράδοση την Πέτρα και το Ξύλο.

Οι προτάσεις των σημαντικών αυτών δράσεων είναι και σήμερα απόλυτα επίκαιρες και το Συμβούλιο Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, συνεχίζοντας την παράδοση των σημαντικών προέδρων και μελών του, συνεχίζει με την ανάθεση και επίβλεψη μελετών αποκατάστασης, και με παρεμβάσεις για τη διάσωση μνημείων, ιστορικών κτιρίων και παραδοσιακών οικισμών. Επίσης, με την οργάνωση ημερίδων με στόχο την ευαισθητοποίηση των κατοίκων και των αρμόδιων φορέων στα θέματα προστασίας, ανάδειξης και διαχείρισης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Σε όλες τις περιπτώσεις οι ημερίδες οργανώνονται σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς και αναπτύσσεται συζήτηση με μέλη των τοπικών κοινωνιών. Το ΣΑΚ επίσης μέσω ερευνητικών προγραμμάτων ασχολείται με τα θέματα προστασίας και ανάδειξης των ιστορικών τόπων, πόλεων και οικισμών. Και ένα από τα πρόσφατα έργα του ΣΑΚ είναι η δημιουργία εγχειριδίων, τα οποία προβάλλουν τις παραδοσιακές τεχνικές δόμησης και διατυπώνουν τις βασικές αρχές συντήρησης και αποκατάστασής τους.

Η Μονεμβασία και η μελλοντική της εξέλιξη.

Η διατήρηση ζωντανής της σημαντικής ιστορικής πόλης της Μονεμβασιάς, χωρίς αλλοίωση της ιστορικής της φυσιογνωμίας, απαιτεί διαρκή φροντίδα, καθώς υπάρχουν ακόμη ερειπωμένα κτίρια που απαιτούν ορθές μεθόδους αποκατάστασης και ανάγκη εξασφάλισης των απαραίτητων για τη λειτουργία της πόλης τεχνολογικών υποδομών. Απαιτούνται επίσης έργα αναβάθμισης του δημόσιου χώρου, χωρίς απώλεια της ιστορικής του ταυτότητας, η επιδίωξη ισορροπίας των σύγχρονων χρήσεων που αναπτύσσονται, με προσπάθεια προσέλκυσης μόνιμων κατοίκων και οργάνωση του θέματος της προσέγγισης με αυτοκίνητο της καστροπολιτείας.

Τα 60 χρόνια προσφοράς της Χάρης και του Αλέξανδρου Καλλιγά, για την αναβίωση και διατήρηση της ιστορικής ταυτότητας της πόλης της Μονεμβασιάς, αποτελούν μια σημαντική προσφορά στη διαχείριση και συντήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

αίτητη ταυτότητα ενός σημαντικού και
εμβασία και ο ρόλος που έπαιξε το
αναδιατύπωση αυτής της ταυτότητας.
λιξη του τόπου.

ΚΑΛΑΙΤΑ

ΙΜΜ ΕΡΕΥΝΕΣ
ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ

**ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ:
Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ
ΤΟΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟ
ΖΕΥΓΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑ**

Έλενα Κωνσταντινίδου

Αρχιτέκτονας μηχανικός ΕΜΠ, Αναπληρώτρια καθηγήτρια στον Τομέα Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, στο Εργαστήριο Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Θεωρίας του Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, με γνωστικό αντικείμενο «Αρχιτεκτονική Σύνθεση και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά». Διδάσκει μαθήματα αναγνώρισης, διατήρησης και ανάδειξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, επανάχρησης και ανάπλασης ιστορικών κτιρίων και συνόλων, ένταξης σύγχρονης αρχιτεκτονικής σε ιστορικό περιβάλλον - σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο, ενώ έχει διατελέσει και επισκέπτρια καθηγήτρια σε ξένα πανεπιστήμια. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζονται στην ανάδειξη και διαχείριση πολιτιστικών τοπίων και της πολιτιστικής κληρονομιάς εν γένει ενώ οι δημοσιεύσεις της (επιμέλεια βιβλίων, άρθρα σε βιβλία, επιστημονικά περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων κλπ.), εμπίπτουν σε αντίστοιχες θεματικές περιοχές. Έχει επίσης 30ετή επαγγελματική εμπειρία, δημοσιευμένο αρχιτεκτονικό έργο, συμμετοχή και διακρίσεις σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς.

Η παρουσίαση που ακολουθεί επιχειρεί να αναδείξει τα στοιχεία που συγκροτούν την ιδιαίτερη ταυτότητα ενός σημαντικού και μοναδικού τόπου, όπως είναι η Μονεμβασία και να αναδείξει το ρόλο που έπαιξε το ζεύγος Καλλιγά στην ανάδειξη η και επαναδιατύπωση αυτής της ταυτότητας. Παράλληλα, με αφορμή αυτή την τιμητική εκδήλωση, να τεθούν προβληματισμοί για τη μελλοντική εξέλιξη του τόπου.

Είναι γνωστό ότι, η φυσική οχύρωση και η επίκαιρη γεωγραφική θέση στη Μεσόγειο συνέβαλαν από νωρίς στην ανάδειξη της Μονεμβασίας σε σημαντικό ναυτικό και στρατιωτικό κόμβο της Βυζαντινής αυτοκρατορίας¹. Την περίοδο εκείνη, η καστροπολιτεία γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή και ανάπτυξη της, ενώ μετά τη πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας άρχισε η φθίνουσα πορεία της πόλης.

Τα χρόνια μετά το 1950 αποτελούν ίσως την πιο κρίσιμη καμπή στη νεότερη ιστορία της πόλης. Βιοποριστικοί λόγοι αναγκάζουν πολλούς κατοίκους να εγκατασταθούν στην Αθήνα ή τον νεοϊδρυθέντα οικισμό της Γέφυρας, μια τελικά ευτυχής συνθήκη, καθώς βοήθησε να εκτονωθούν οι πιέσεις ανάπτυξης του ιστορικού συνόλου.

Στα μέσα της δεκαετίας του 60 η Μονεμβασία βρισκόταν σε φάση μεταβατική και κρίσιμη για το μέλλον της². Υπήρχαν ακόμα και σκέψεις να επιβληθεί καθεστώς πλήρους διατήρησης και να παραδοθεί στην αρχαιολογική έρευνα, όπως ο Μυστράς. Ευτυχώς αυτό δε συνέβη³.

1. Βλέπε σχετικά

Χάρης Καλλιγά, Η Βυζαντινή Μονεμβασία και οι πηγές της Ιστορίας της, εκδόσεις Εστία, 2003

Χάρης Καλλιγά, Μονεμβασία μια βυζαντινή πόλις κράτος, εκδόσεις Ποταμός, 2010

Καθοριστικό ρόλο για την εξέλιξη του τόπου έπαιξε η κήρυξη της Μονεμβασίας σε διατηρητέο μνημείο, το 1962⁴, ενώ την ίδια χρονιά γίνεται μια «μοιραία» όπως αποδεικνύεται στη συνέχεια συνάντηση, που συνέβαλε στον μέγιστο βαθμό στην ανάδειξη της ταυτότητας του τόπου. 60 ακριβώς χρόνια πριν, η Χάρης Μιχαηλίδου ανακαλύπτει τη Μονεμβασία, έρχεται αντιμέτωπη με ένα τόπο γοητευτικό, σχεδόν εγκαταλειμμένο, χωρίς νερό ή ηλεκτρικό.

Η Χάρης και ο Αλέξανδρος, που σύντομα ανταμώνει με τη Χάρης, αλλά και με τη Μονεμβασία, αρχίζουν να δραστηριοποιούνται στον οικισμό από το 1966 (οικία Κάρτερ) και αφιερώνουν εν τέλει τη ζωή τους σε αυτόν. Εμπλέκονται βαθιά με τον ιστορικό τόπο, με απόλυτο σεβασμό και ευαισθησία, αναγνωρίζουν τις ποιότητες και τη σημασία του. Όχι ως προγονολατρεία, αλλά ως ζωντανή συλλογική γνώση και μνήμη, ως το κληροδότημα του παρελθόντος, που κατευθύνει το παρόν, αλλά και το μέλλον.

Θα ήθελα να σταθώ στο σημείο αυτό, στη στάση των αρχιτεκτόνων απέναντι στον τόπο, απέναντι στα ίχνη του παρελθόντος που αναδύεται εμπρός τους, αφού αυτό για μένα είναι το συγκλονιστικό με τους Καλλιγάδες, ο τρόπος που 2 νέοι αρχιτέκτονες, μέσα στο πνεύμα της άρνησης του παρελθόντος που επικρατούσε και παρά τις τάσεις της εποχής, αναγνωρίζουν στην παράδοση, τη βαθύτερη αξία και σημασία της.

2 Α. Καλλιγάς- Χ. Καλλιγά, Μονεμβασία, Ξαναγράφοντας σε παλιμνηστα, Εκδόσεις Ποταμός, 2006, σελ. 34

3 Françoise De Vries, «Το δομημένο περιβάλλον της Μονεμβασίας από το 6ο έως σήμερα και ο ρόλος της Χάρης και του Αλέξανδρου Καλλιγά», Συνάντηση με τη Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγά, εκδόσεις Μέλισσα, 2018, σ.29

4 ΥΑ 15794/19-12-1961 - ΦΕΚ 35/Β/2-2-1962

Οι Καλλιγιά βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα τόπο, που αναπτύχθηκε σε άμεση συσχέτιση με τα φυσικά δεδομένα, την εδαφική διαμόρφωση, αλλά και τις αμυντικές ανάγκες. Η Πόλη προσαρμόστηκε στις “ιδιομορφίες” του βράχου: η Άνω Πόλη, αναπτύσσεται στην κορυφή, σε ένα μεγάλο κεκλιμένο πλάτωμα, η Κάτω Πόλη στην νοτιοανατολική πλευρά, ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους, κοντά στη θάλασσα. Ο πολεοδομικός ιστός, περίπλοκος και ακανόνιστος, αντιπροσωπευτικός της περιόδου που δημιουργήθηκε, αποτέλεσμα μιας συνεχούς προσθετικής και εξελικτικής διαδικασίας, μιας αδιάκοπης και ευέλικτης προσαρμογής στις ανάγκες που προκύπταν.

Εικόνα 1: «Μονεμβάσια 25 Μαΐου 1958 από Ανατολάς» (Copyright 8801 - N. Tombazi).

Το οδικό δίκτυο ακολούθησε τη δυναμική ανάπτυξη του οικισμού, πολύπλοκο και δαιδαλώδες, με δρόμους που διασχίζουν την πόλη και καταλήγουν στις 4 πύλες της. Η βασική δομή διατηρήθηκε μέσα στους αιώνες, με πολεοδομικές διατάξεις από τις αρχές του 60 έως σήμερα – στενοί δρόμοι και σκάλες, καμάρες (“δρομικές” ή “διαβατικά”), πλατώματα και ανοιχτοί αδόμητοι χώροι⁵. Ο τρόπος που διαρθρώνονται και αναπτύσσονται τα κτίσματα στην Κάτω πόλη αλλά και οι ελεύθεροι χώροι, διαμορφώνοντας ένα συνεκτικό οικιστικό σύνολο, σχετίζεται με τα φυσικά δεδομένα, αλλά και με τους πολιτιστικούς παράγοντες και τη διαχρονική ιστορία του τόπου. Η στενότητα του χώρου, η μορφολογία του εδάφους και η έλλειψη πηγαίων υδάτων είναι καθοριστικοί παράγοντες για την μορφολογία και το χαρακτήρα των κτισμάτων στη Μονεμβασία. Με τη χωρίς διακοπή ζωή του οικισμού επί 14 αιώνες έχει προκύψει μεγάλη ποικιλία τυπολογικών, μορφολογικών και οικοδομικών στοιχείων.⁶

Εμπλέκονται λοιπόν οι αρχιτέκτονες, μεθοδικά και συστηματικά με τον τόπο, με ερευνητική, αλλά και συνθετική διάθεση, αναγνωρίζουν τα στοιχεία που τον συγκροτούν. Πάνω από όλα με σεβασμό στο «μνημείο» και σεμνότητα... *«Το περιβάλλον του Κάστρου, με την πάντα παρούσα πάνω πόλη, αυτό το μοναδικό σύνολο, σε ανάγκαζε να το σεβαστείς. Πρέπει να είσαι πολύ «κολλημένος» με τη σημασία του εαυτού σου και των ιδεών που ασπάζεσαι, για να προτείνεις λύσεις που εμφυτεύουν μέσα στο σώμα του οικισμού αυτού στοιχεία μιας τελείως άλλης μορφολογίας»*, Α. Καλλιγάς.⁷

Επιχειρούν να εντοπίσουν και να ερμηνεύσουν τις αρχιτεκτονικές αξίες και τις βασικές αρχές συγκρότησης του χώρου, τις χωρικές δομές και σχέσεις. Αποτυπώνουν, τεκμηριώνουν, αναλύουν, κατανοούν, αξιολογούν τα στοιχεία

5 Françoise De Vries, «Το δομημένο περιβάλλον της Μονεμβασίας από το 6ο έως σήμερα και ο ρόλος της Χάρης και του Αλέξανδρου Καλλιγά», Συνάντηση με τη Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγά, εκδόσεις Μέλισσα, 2018, σ.30

6 Α. Καλλιγάς- Χ. Καλλιγά, Μονεμβασία, Ξαναγράφοντας σε παλιμνηστα, Εκδόσεις Ποταμός, 2006, σ.14

του δομημένου χώρου που έχουν διασωθεί και εν τέλει τα αξιοποιούν. Ακολουθούν τα ίχνη παλιών κτιρίων και διαδρομών, με επιτόπου παρατηρήσεις και έρευνα, επιχειρούν να διατυπώσουν εκ νέου τον κατοικημένο χώρο. Αναλαμβάνουν παράλληλα την εκπαίδευση και πρακτική άσκηση των τεχνιτών στις παλιές οικοδομικές μεθόδους, τεχνικές και υλικά.

Η βιωματική εμπειρία και εμπλοκή των Καλλιγιά με τον χώρο αποτελεί “σπουδή” στον χώρο, μια προσπάθεια αναγνώρισης ενός αρχιτεκτονικού έργου υψηλής ποιότητας, μιας μεγάλης σύνθεσης στον χώρο. Ο ιστορικός χώρος αποτελεί ένα ατελείωτο σχολείο από συνθετικές αρχές και στοιχεία, όπως η κλίμακα, ο όγκος, οι αναλογίες, το μέγεθος, το σχήμα, ακόμη και έννοιες, όπως τα σημεία, οι γραμμές, τα επίπεδα, τα όρια. Ακόμα, σε σχέση με το τοπίο, φυσικό και δομημένο, τον τρόπο που τα επιμέρους κτίσματα αποτελούν τμήμα ενός ομοιογενούς συνόλου που δε πρέπει να διαταραχθεί.

Ταυτόχρονα, υπάρχει μια διαρκής αναζήτηση του πνευματικού υπόβαθρου και της φιλοσοφικής διάστασης, έτσι όπως εφαρμόζεται στο αρχιτεκτονικό τους έργο, τις θεωρητικές αρχές και πρακτικές που εφάρμοσαν, πολυσύνθετες, ενδιαφέρουσες και συνεπείς, με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους.⁸

Η διαδικασία αναγνώρισης του τόπου, «δίδει» στους αρχιτέκτονες τα κατάλληλα «εργαλεία» για την ένταξη των νέων κτισμάτων στην ομοιογένεια του συνόλου, τη διασφάλιση της «συνέχειάς» του που υλοποιείται χωρίς επιθετικές επεμβάσεις, αλλά με ήπιο, ομαλό τρόπο. Ο χώρος επανερμηνεύεται και επαναδιατυπώνεται με σύγχρονους όρους.

Με τη χρήση εργαλείων του παρελθόντος, τοπικών υλικών και μορφών, οι αρχιτέκτονες παρήγαγαν σύγχρονες επεμβάσεις, αρμονικά δεμένες με το παρελθόν. Χρησιμοποιώντας συχνά τα ίδια υλικά, με διαφορετικές επεξεργασίες, με ενσωμάτωση και σύγχρονων υλικών μετά από κατάλληλη

7 Αλέξανδρος Καλλιγιάς, «50 χρόνια χτίζοντας», Συνάντηση με τη Χάρις και τον Αλέξανδρο Καλλιγιά, εκδόσεις Μέλισσα, 2018, σ.68

επεξεργασία (πχ τοιμέντο) ώστε να αποδίδουν υφές και χρώματα επιθυμητά και συμβατά - σε μια συνδιαλλαγή δημιουργική... «Θεωρήσαμε αυτονόητο ότι δεν έπρεπε να αλλάξει η υφή των κτισμάτων, ήταν ένα από τα βασικά στοιχεία της αρχιτεκτονικής του τόπου, αυτό που προσέδιδε συνέχεια και ομοιογένεια στο σύνολο, και δεν έπρεπε να αλλοιωθεί. Η πέτρα από τα ίδια τα ερείπια ήταν προφανώς άφθονη και η επανάχρηση της πολύτιμη», Χ. και Α. Καλλιγιάς.⁹

Αλλά και με απόλυτη προσαρμογή στις σύγχρονες ανάγκες, με την προσθήκη νέων χρήσεων όπου ήταν αναγκαίο (πχ ξενώνων) και νέων τεχνικών δυνατοτήτων (πχ μονώσεις στις στέγες πάνω από την ξυλοκατασκευή και πριν τοποθετηθούν τα κεραμίδια, εξυγιαντικές εργασίες για βελτιωμένες συνθήκες φωτισμού και αερισμού), ακόμα και εισαγωγή σύγχρονων στοιχείων, απόλυτα συμβατών με τα κελύφη (πχ νέο τύπο «διπλού» ανοίγματος θύρας και παραθύρου), αναδεικνύοντας εν τέλει νέες διατάξεις και νέες μορφές του χώρου.

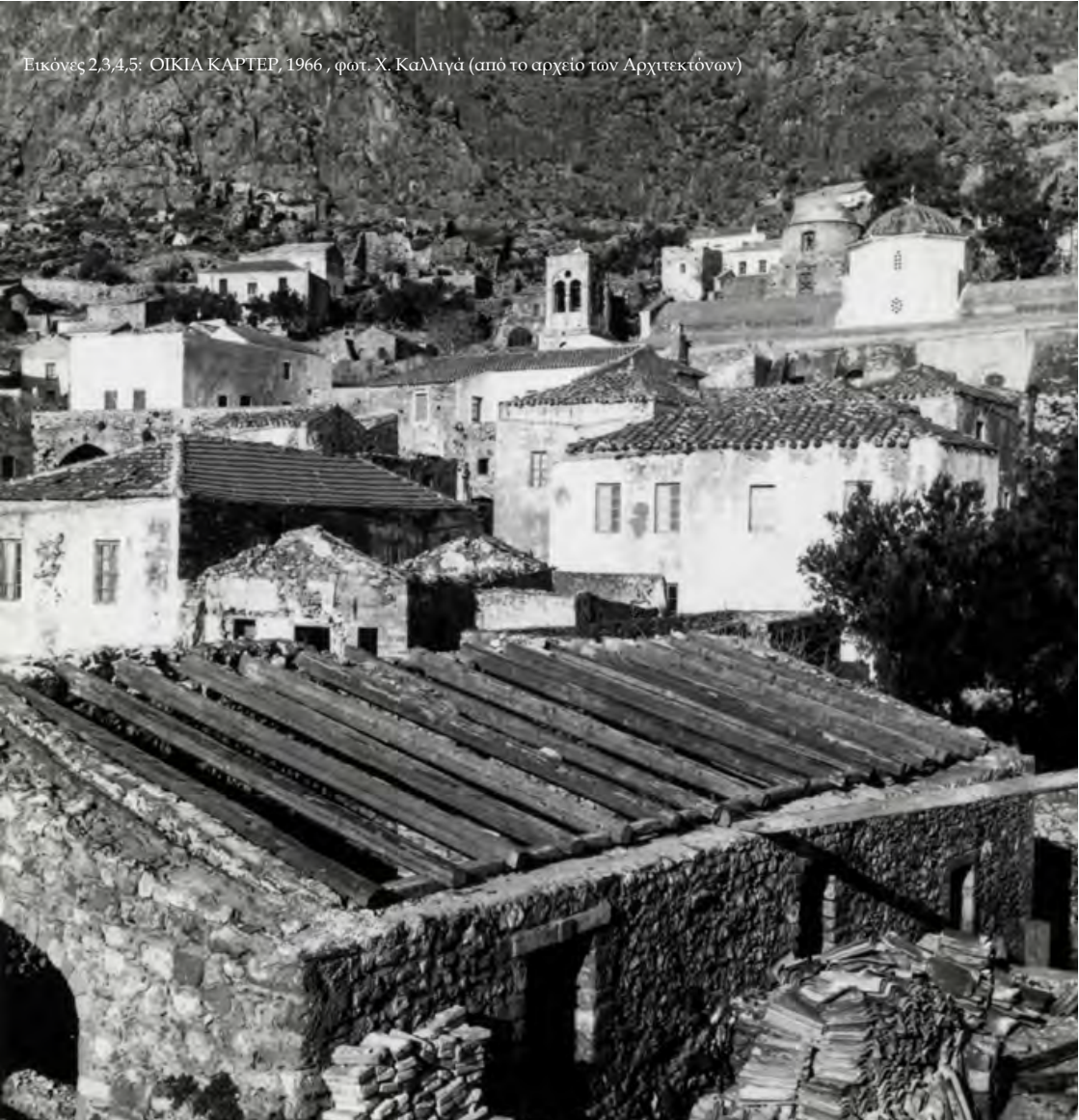
Η επέμβαση στα κτίσματα του Κάστρου είναι για τους αρχιτέκτονες προσθήκη άλλης μιας (ισοδύναμης) φάσης με τις παλαιότερες, διαμορφωμένης από μια στάση απόλυτου σεβασμού... «Ένα από τα βασικά μελήματα μας από την αρχή ήταν να προσπαθήσουμε να ταιριάξουμε τις ανάγκες της σύγχρονης οικογένειας μέσα σε ένα παλιό σπίτι. Είναι κάποια κοχύλια της θάλασσας που πάνε και μπαίνουν σε άλλα καβούκια, δεν έχουν δικό τους κέλυφος, είναι αυτό που λέγαμε πάντα, να βολευτείς εσύ μέσα στο υπάρχον κέλυφος χωρίς να το αλλάξεις - χωρίς να χαλάσεις το περιβάλλον», Α. Καλλιγιάς.¹⁰

8 Αριστείδης Ρωμανός, «Το έργο της Χάρης και του Αλέξανδρου Καλλιγιά στη Μονεμβασία», Συνάντηση με τη Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγιά, εκδόσεις Μέλισσα, 2018, σ.22

9 Αλέξανδρος Καλλιγιάς, «50 χρόνια χτίζοντας», Συνάντηση με τη Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγιά, εκδόσεις Μέλισσα, 2018, σ.69

10 Συζήτηση με τον Αλ. Καλλιγιά, σε μια από τις συναντήσεις που είχαμε εν όψει της ημερίδας-αφιέρωμα ...

Εικόνες 2,3,4,5: ΟΙΚΙΑ ΚΑΡΤΕΡ, 1966, φωτ. Χ. Καλλιγά (από το αρχείο των Αρχιτεκτόνων)

Οι Καλλιγά εμπλέκονται με τον οικισμό δυναμικά, σε όλες τις εκφάνσεις του, ενώ η συμβολή τους δεν περιορίζεται στην αρχιτεκτονική δράση, αλλά συμβάλλει στη διατήρηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία είναι εξίσου σημαντική με την υλική - είναι σημαντικό, για παράδειγμα, ότι η Μονεμβασία αποτελεί γενέτειρα πνευματικών ανθρώπων, εμφανίζεται στη λογοτεχνία, τη ζωγραφική, την ποίηση (η συγκλονιστική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου αποτελεί και αυτή μέρος της ταυτότητας του τόπου).

Οι αρχιτέκτονες εγκαινιάζουν μια ποικιλία δραστηριοτήτων και πολιτιστικών εκδηλώσεων. Ο Μονεμβασιώτικος Όμιλος, που ιδρύθηκε το 1977 από τη Χάρης και τον Αλέξανδρο Καλλιγά, αποτέλεσε μια πολιτιστική κυψέλη,¹¹ που οργάνωνε κάθε χρόνο πολιτιστικές εκδηλώσεις και συμπόσια με εκλεκτούς προσκεκλημένους, γνωστούς ερευνητές της ιστορίας και του πολιτισμού. Το 1988 οργανώθηκε το πρώτο Συμπόσιο, με διαλέξεις πάνω σε θέματα ιστορίας και σε πολιτιστικά ζητήματα που σχετιζόνταν με την περιοχή.

Αυτά τα συμπόσια κράτησαν πάνω από 30 χρόνια (πρώτα στον Αγ Νικόλαο και όταν ξεκίνησαν τα έργα αναστήλωσης του στο σπίτι του Κάρτερ), και αποτέλεσαν θεσμό, συνδυασμό επιστημονικού λόγου και ψυχικής ευφροσύνης¹², αφού υπήρχε πάντα μια συναυλία κλασσικής μουσικής, ενώ τέλειωναν με μια συναυλία της Δόμνας.

Με το έργο τους οι Καλλιγά θέτουν σημαντικά ζητήματα της αρχιτεκτονικής δημιουργίας, ειδικότερα το ζήτημα της ένταξης, που θίγει ζητήματα συσχετισμών συμβολικών αξιών. Ακόμα, το ζήτημα των ορίων στην σύνθεση, ως συνθήκες περιορισμού, δέσμευσης, αλλά και προσδιορισμού και καθοδήγησης της σύγχρονης αρχιτεκτονικής παρέμβασης.¹³

11 Χρύσα Μαλιτζού, «Από τα συμπόσια στη Βενετία», Συνάντηση με τη Χάρης και τον Αλέξανδρο Καλλιγά, εκδόσεις Μέλισσα, 2018, σελ

12 Στο ίδιο, σ. 81

13 Έλενα Κωνσταντινίδου, «Αρχιτεκτονική σύνθεση σε ιστορικό περιβάλλον - Αντιθέσεις και δίπολα», Αρχιτεκτονικές Σπουδές και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, εκδόσεις Αρχέτυπο, 2015, σ.349

Εικόνες 6,7,8: ΟΙΚΙΑ NEUBERT, 1970 (από το αρχείο των Αρχιτεκτόνων

Οι αρχιτέκτονες στάθηκαν τόσο με αναλυτικό και ερμηνευτικό τρόπο, στην καταγραφή και τεκμηρίωση, όσο και με (ανά)δημιουργικό τρόπο μέσω του νέου αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Η διαχείριση της Μονεμβασίας αποτελεί μια έμπρακτη κατάδειξη της ανάγνωσης, ερμηνείας και ευαισθητοποίησης στις χωρικές και αρχιτεκτονικές αξίες ενός ιστορικού τόπου, ένα παράδειγμα διαχείρισης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, που αποτελεί, ανάμεσα σε άλλα, μια ανεκτίμητη συνεισφορά στην εκπαιδευτική διαδικασία. Διατυπώνουν εν τέλει ένα μεθοδολογικό εργαλείο για τη διαχείριση ιστορικών τόπων, όπως αυτά που διδάσκουμε και αναζητούμε σήμερα στις σχολές αρχιτεκτονικής.

Η έκθεση που έχουμε σήμερα γύρω μας αποτελεί ένα μικρό δείγμα του πλούτου του έργου και της προσφοράς του ζεύγους Καλλιγά, όχι μόνο για τη Μονεμβασία, αλλά για τα ζητήματα διαχείρισης της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς εν γένει, για τον Ελληνικό αλλά και τον διεθνή χώρο. Ένα σημαντικό έργο όχι μόνο σε αρχιτεκτονικό, θεωρητικό, ιστορικό, ερευνητικό επίπεδο, αλλά και σε σχέση με τη συνολική τους δραστηριότητα- όλα αυτά που σήμερα ακούστηκαν στην ημερίδα – αφιέρωμα στα 60 χρόνια της παρουσίας τους στον τόπο.

Αλλά βέβαια, το σημαντικότερο έκθεμα είναι η ίδια η πόλη της Μονεμβασίας. Το ζεύγος Καλλιγά, με το διαρκώς διευρυμένο και ανήσυχο πνεύμα, τη δημιουργική φαντασία, το πάθος, τον ιδεαλισμό και τη διορατικότητα, την εμπνευσμένη τους συνεργασία και συνέργεια και κυρίως με το υψηλής ποιότητας έργο τους επέτυχαν να αναβιώσουν ένα μοναδικής ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας μεσαιωνικό οικισμό, να αποδώσουν ένα αρχιτεκτονικό τεκμήριο του παρελθόντος στο παρόν, αλλά και στο μέλλον.

Ο σχεδιασμός της διαχείρισης της εξέλιξης του τόπου είναι κρίσιμη και επιτακτική ανάγκη, καθώς η ιστορική πόλη δεν έχει μόνιμους κατοίκους, αποτελεί στην ουσία ένα τουριστικό θέρετρο και περιοχή αναψυχής, στερείται της «πραγματικής ζωής». Με μια φιλοσοφία διευρυμένη και σύμφωνα με τις διεθνείς συνθήκες, τα θεωρητικά κείμενα προστασίας των ιστορικών πόλεων,

τις διακηρύξεις και οδηγίες των διεθνών οργανισμών, που επισημαίνουν την ανάγκη διατήρησης όχι μόνον της υλικής, αλλά και της άυλης κληρονομιάς των ιστορικών τόπων, με κεντρικό το ζήτημα της πιθανής επανακατοίκησης του.

Σε μια από τις ενδιαφέρουσες συζητήσεις που είχα την τιμή να κάνω με το ζεύγος Καλλιγά, με αφορμή την οργάνωση του παρόντος αφιερώματος, σημείωσα ότι «άμα δεν ήσασταν εσείς δε θα είχαμε τη Μονεμβασία που έχουμε σήμερα», για να πάρω την παρακάτω απάντηση: *«Δεν είναι ότι ξεκινήσαμε Σταυροφόροι να σώσουμε τη Μονεμβασία...αλλά έγινε».*

Έτσι έχουν ακριβώς τα πράγματα...

Ευχαριστούμε Χάρης και Αλέξανδρε Καλλιγά, θερμά και από καρδιάς, δίδουμε την υπόσχεση ότι θα φροντίσουμε για το μέλλον αυτού του τόπου, ως οφείλουμε....

Εικόνα 6: ΟΙΚΙΑ ΚΑΡΤΕΡ, 1966, φωτ.Χ.Καλλιγά (απο το αρχείο των Αρχιτεκτόνων).

60 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ

Χάρης Καλλιγά,
Αλέξανδρος Καλλιγάς

ΧΑΡΗΣ ΚΑΛΛΙΓΑ – ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ

Γεννήθηκε το 1941 και είναι αρχιτέκτων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου [1965]. Έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές και έρευνα στο Πανεπιστήμιο Λονδίνου [διδακτορική διατριβή, 1987], στο Dumbarton Oaks και στο Princeton. Εργάστηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας, κυρίως στη Μονεμβάσια, σε συνεργασία με τον Αλέξανδρο Καλλιγά [μετάλλιο Europa Nostra, 1980]. Έχει ασχοληθεί με την έρευνα της ιστορίας της Μονεμβασίας και άλλων ιστορικών και θεωρητικών θεμάτων και έχει συγγράψει σειρά βιβλίων και άρθρων. Διευθύντρια της Γενναδείου Βιβλιοθήκης [1995-2004].

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ

Γεννήθηκε το 1939 και είναι αρχιτέκτων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου [1964]. Μεταπτυχιακά LSE [1975-1976]. Εργάστηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας, κυρίως στην Μονεμβασία, σε συνεργασία με τη Χάρη Καλλιγά-Μιχαηλίδου [μετάλλιο Europa Nostra, 1980]. Έχει συγγράψει βιβλία και άρθρα για την αναστήλωση και αναβίωση ιστορικών οικισμών και κτισμάτων.

(Χ.Κ.)

Ένα πρωινό του Ιουλίου 1962, δηλαδή πριν από 60 χρόνια ακριβώς, με γαλήνια θάλασσα μπήκα στη γερασμένη Μυρτιδιώτισσα, με σκοπό να φτάσω στη Μονεμβασιά.

Το ταξίδι κράτησε πολλές ώρες. Πιάσαμε πρώτα στο Κυπαρίσσι, μετά στο κρυφό λιμάνι του Γέρακα. Μόλις αφήσαμε τον κάβο Κρεμμύδι, λίγο νοτιότερα φάνηκε να διαγράφεται απέναντι ο Βράχος της Μονεμβασιάς. Το καράβι προχώρησε προς τη βορειοανατολική πλευρά του Βράχου. Όταν έφτασε στη μύτη του, έστριψε δεξιά.

Το μακρύ βραχνό σφύριγμα που βγήκε από τα βάθη της Μυρτιδιώτισσας ήταν για να χαιρετίσει την συνονόματή της εκκλησία με τους γυμνούς θόλους. Η πόλη ξαφνικά ζωντάνεψε, άνθρωποι άρχισαν να ξετρυπώνουν από παντού. Το καράβι προσπέρασε την πόλη και πλησίασε στη στεριά, στο Μαντράκι, το λιμανάκι στην αγκαλιά της Γέφυρας, τον νέο οικισμό. Εκεί στάθηκε αρόδο.

Περπάτησα προς την παλιά πολιτεία. Στην Πόλη οι ντυμένες με σίδερο πόρτες ήταν ανοιχτές και είδα να ξετυλίγεται ένας δρόμος με μαγαζιά και στις δύο πλευρές. Ο ξενώνας βρισκόταν στα Κελλιά, παλιά κελλιά των προσκυνητών της Χρυσσαφίτισσας. Ένα δωμάτιο είχε μαρμάρινο νεοκλασικό μπαλκόνι. Διάλεξα αυτό. Στο μόνο άλλο δωμάτιο που ήταν πιασμένο, έμενε ο κύριος Κουρκουμέλης, πολιτικός μηχανικός από την Κέρκυρα, που επέβλεπε βελτίωση του χωματόδρομου Σκάλας - Μονεμβασιάς. Ήταν άλλοι καιροί.

Η Αγορά ήταν άλλοτε το πιο νευραλγικό κομμάτι του Κάστρου και αναπτυσσόταν κάποτε σε όλο το μήκος του, με μαγαζιά και εργαστήρια από τις δύο πλευρές της. Τώρα λίγα ήταν ανοιχτά. Ένα μπακάλικο. Ένα άλλο μαγαζί, μικρό, λειτουργούσε ως κρεοπωλείο, όποτε είχε κρέας.

Στην πλατεία βρισκόταν και ένα φιλικατζιδικο. Υπήρχε και η μυστηριώδης «Χειροτεχνία», που ήταν μονίμως κλειστή.

Στο εστιατόριο του μπάρμπα Μποτάκη Ρίτσου, οι τοίχοι καλύπτονταν από χαλκογραφίες. Υπήρχαν και μερικά ογκώδη βιβλία επίσης με χαλκογραφίες, ακουμπισμένα σε κάποιο από τα βαριά ξύλινα τραπέζια. Όλα προέρχονταν από τη βιβλιοθήκη της σημαντικής μονεμβασιώτικης οικογένειας των Ρίτσων. Ο μπάρμπα Μποτάκης ήταν θείος του ποιητή.. Η Ματούλα, πολύ νεώτερη, σύζυγός του, ήταν δραστήρια, αεικίνητη, μαγείρευε εξαιρετικά . Ο μπαρμπα Ποτάκης ήταν σε προχωρημένη ηλικία και καθόταν την περισσότερη ώρα στην πολυθρόνα του, κοντά στην πόρτα.

Όμως η καρδιά της Μονεμβασίας χτυπούσε στο διπλανό μαγαζί, που το χώριζε από της Ματούλας ένας δρόμος. Του Μπόμπου ήταν το στέκι των ντόπιων. Ήταν δύσκολο να προσδιορίσεις τι ήταν του Μπόμπου, όπως ήξεραν όλοι το αφεντικό του, τον Γιώργο Βουγιουρδή. Ήταν καφενείο υπό όρους. Σίγουρα είχε ούζο και κρασί. Δεν υπήρχε σίγουρα κάτι να φας. Έφερνε πάντως από τη Γέφυρα, όπου πήγαινε κάθε πρωί για ψώνια με το γαϊδουράκι του ,τη Χρυσάφω και πουλούσε ψωμί. Γέμιζε, κυρίως μετά το απογευματάκι, με κόσμο κάθε ηλικίας, που απλώνονταν μέσα, έξω, ή και μπροστά από το απέναντι μαγαζί, που ήταν κλειστό και είχε απ' έξω ένα μακρύ ξύλινο τραπέζι.

Οι πελάτες πάντως δεν είχαν υποχρέωση να παραγγείλουν, γιατί ο καταστηματάρχης δεν έδειχνε μεγάλη προθυμία να πάρει παραγγελία. Στο εσωτερικό, στο βάθος όπου αποσυρόταν, ο Μπόμπος κάπνιζε και έπινε το κρασάκι του αμίλητος και πολύ στενοχωριόταν όταν κάποιος πελάτης τον ανάγκαζε να σηκωθεί. Σταθερός σύντροφος ο Βαγγέλης ο Μουγκός ...

Ο Ελκόμενος Χριστός, η μητροπολιτική εκκλησία της Μονεμβασίας, μετρούσε πολλούς αιώνες. Χτίστηκε όταν ιδρύθηκε η πόλη τον 6^ο αιώνα. Σημαντικά κειμήλια σώζονταν μέσα, ανάμεσά τους μια μεγάλη εικόνα της Σταύρωσης, του ΙΓ' αιώνα. Οι λειτουργίες γίνονταν εδώ,

στην Γέφυρα, αφού δεν είχε ακόμη χτισθεί ο Όσιος Λεόντιος. Στην πλατεία, κολλητά στον Ελκόμενο, έβλεπες και το σπίτι όπου κατοικούσε ο ιερέας.

Στην πλατεία του Τζαμιού μεταφέρθηκε κατά τον μεσοπόλεμο από την Πάνω Πόλη το ένα κανόνι, που απέμενε στη Μονεμβασία από τα πολλά που αναγκάστηκαν να αφήσουν οι Τούρκοι στις 23 Ιουλίου του 1821, όταν την παρέδωσαν στους Έλληνες. Κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας η Ελληνική Διοίκηση ζητούσε κάθε τόσο από τους προεστούς να παραχωρήσουν ακόμη ένα. Στο τέλος δεν απέμεινε παρά ένα, μοναδικό, αχρηστευμένο και αυτό, το κανόνι που σήμερα έχει δώσει και το όνομά του στην πλατεία.

Λίγο πιο μακριά από τον Ελκόμενο υψωνόταν ο ναός του Αγίου Νικολάου, το ογκώδες και μεγαλοπρεπές κτίριο με βενετσιάνικα χαρακτηριστικά, στο οποίο βρισκόμαστε σήμερα. Δεν λειτουργούσε ως ναός, αλλά ήταν οπλοθήκη και αργότερα, μετά την Επανάσταση, στέγαζε ένα από τα πρώτα σχολεία που ιδρύθηκαν. Πάνω από την είσοδο παρέμενε η μαρμάρινη αφιερωματική επιγραφή με τη χρονολογία 1703 και το οικόσημο του αφιερωτή Ανδρέα Λικινίου.

Ανάμεσα στους καινούργιους φίλους ήταν και ένας Αμερικανός καθηγητής ιστορίας, ο Τεντ Κάρτερ, που με την αρχαιολόγο γυναίκα του έψαχναν να βρουν σπίτι για να αγοράσουν. Εστίαζαν σε ένα καταπληκτικό ερείπιο πάνω στα τείχη, του Στελλάκη, που ανήκε σε πολλούς κληρονόμους και είχε μεγάλες δυσκολίες στην αγορά. Όταν άκουσε ότι τελείωνα Αρχιτεκτονική, μου ανέθεσε να το αποτυπώσω. Η πρώτη μου δουλειά.

Τα σχέδια του ερειπωμένου σπιτιού ολοκληρώθηκαν γρήγορα. Αλλά έφυγε ο χειμώνας, έφυγε και η άνοιξη και έφτασε το καλοκαίρι, χωρίς να προχωρούν οι συνεννοήσεις με τους «κληρονόμους» για την αγορά. Οι Κάρτερ αποφάσισαν να επιστρέψουν στη Μονεμβασία, και να ψάξουν για κάτι άλλο. Μου ζήτησαν να τους συνοδεύσω. Ζήτησαν από τη Χάρη να τους συνοδεύσει.

Το ενδιαφέρον για αγορά σπιτιών είχε αυξηθεί πολύ, διάφορα επισκευάζονταν ή συμπληρώνονταν, μερικά χτίζονταν σχεδόν από την αρχή, με ύφος που δεν ταίριαζε δυστυχώς με τα παλιότερα.

Στο εστιατόριο της Ματούλας εκείνο το διάστημα συγκεντρωνόταν μια ομάδα σοβαρών κυρίων, ένα ανώτατο κλιμάκιο του ΕΟΤ, όπως μας είπαν οι κάτοικοι όλο χαρά. Απλωναν στα βαριά τραπέζια τοπογραφικά σχέδια. Προγραμματίζαν να χτιστεί το «Ξενία» Μονεμβασίας στο Κάστρο. Θα ήταν βεβαίως μοντέρνο και θα έπρεπε, για να χτιστεί, να γκρεμίσουν παλιά κτίσματα σε κάποια περιοχή. Η ιδέα να μετατραπούν, αντί να αναπαλαιωθούν αυτά τα παλιά κτίσματα, που σώζονταν άφθονα και σε καλή κατάσταση, σε ξενοδοχείο, όπως πρότεινε ο έφορος Αρχαιοτήτων Χρυσανθος Χρήστου, δεν τους απασχολούσε καθόλου. Η προοπτική του μοντέρνου «Ξενία» μέσα στο Κάστρο μας έσφιξε την καρδιά. Ευτυχώς, συνδυασμένες προσπάθειες του κ. Χρυσανθου Χρήστου και του νομάρχη Στυλιανού Σκανδάλη ή και άλλες καλές συγκυρίες έφεραν αποτέλεσμα. Το Κάστρο πρόλαβε να κηρυχθεί διατηρητέο μνημείο και γλύτωσε από την «αξιοποίηση», που αλλοίωσε τόσους άλλους ιστορικούς τόπους.

Η Αθήνα, ταραγμένη από τις κινητοποιήσεις, μας έκανε να ξεχάσουμε τη Μονεμβασία και να αρχίσουμε να προετοιμαζόμαστε για μεταπτυχιακές σπουδές, το επόμενο καλοκαίρι μετά το τέλος της θητείας του Αλέξανδρου. Παράλληλα δουλεύαμε σε φιλικά αρχιτεκτονικά γραφεία. Το επόμενο καλοκαίρι έφτασε χωρίς να έχουμε αποφασίσει ποιο Πανεπιστήμιο θα προτιμούσαμε για μεταπτυχιακά στην Πολεοδομία. Αποφασίσαμε να επισκεφθούμε δύο και να ερευνήσουμε τις δυνατότητες επιτόπου το φθινόπωρο. Εν τω μεταξύ, ειδοποιήσαμε ότι επιθυμούσαμε το δωμάτιο με το μπαλκόνι στα Κελλιά και μπήκαμε στη Μυρτιδιώτισσα για τη Μονεμβασία.

Βγαίνοντας απ' τη βάρκα, είδαμε με έκπληξη να μας περιμένει ο κύριος Κάρτερ με ένα στεΐσον - βάγκον. Μας είπε ότι είχαν έρθει στη Μονεμβασία οικογενειακώς για το καλοκαίρι, είχαν νοικιάσει το σπίτι του Γιάννη Ανδρομιδά, του Ελληνοαμερικανού ανθρωπολόγου και έμαθε ότι θα ερχόμασταν. Μας κάλεσε, μας πίεσε, να μείνουμε μαζί τους και, διστακτικά, δεχθήκαμε. Το σπίτι ήταν πολύ ωραίο και άνετο, ο Γιάννης το είχε επισκευάσει με σεβασμό και ευαισθησία.

Οι προσπάθειες να αποκτήσουν σπίτι στη Μονεμβασία οι Κάρτερ ξανάρχισαν με πολλή ένταση. Αρχισαν να σκέπτονται πολύ σοβαρά να αγοράσουν το σπίτι του Σταυρή του Ρίτσου, που ιδιοκτήτης πλέον ήταν ένας καχύποπτος κτηματίας-αγρότης από την ευρύτερη περιοχή. Αθηναίοι δικηγόροι άρχισαν να πηγαινοέρχονται στο συμβολαιογραφείο της Μονεμβασίας και εμείς, αντί να περνάμε ξένοιαστα στη θάλασσα, όπως είχαμε λογαριάσει, καταναλώνουμε τα πρωινά μας σε γραφεία χωρίς αερισμό, αποπνικτικά από τους καπνούς των τσιγάρων. Η γνώση μας των Αγγλικών, που δεν ήταν τότε ευρύτερα διαδεδομένα, μας πίεσε να συμβάλλουμε στις συλλογές. Τέλος ορίστηκε και η ημερομηνία υπογραφής του προσύμφωνου.

Τότε ήρθε και η πρόταση από τον Κάρτερ, που δεν ήταν εντελώς ουρανοκατέβατη, κάτι είχαμε υποψιαστεί. Ήταν πάντως απαιτητική. Μας ζητούσε να αναβάλλουμε τις σπουδές μας για «ένα μόνο χρόνο» και να αναλάβουμε να ετοιμάσουμε τη μελέτη και να επιβλέψουμε τις εργασίες επισκευής-ανακατασκευής-αναστήλωσης του σπιτιού με επιστασία. Έθετε ως όρο να είμαστε εγκατεστημένοι στη Μονεμβασία κατά τη διάρκεια των εργασιών για να τις παρακολουθούμε. Θα ήταν η πρώτη μας δουλειά και το έργο ήταν μεγάλο. Μας τρόμαζε όμως, σαν παιδιά της πόλης που είμασταν, η προοπτική να ζούμε υπό ιδιόμορφες συνθήκες σε ένα τόσο μικρό τόπο, κυριολεκτικά στην άκρη του κόσμου. Ζητήσαμε χρόνο για να το σκεφτούμε και φύγαμε για την Αθήνα.

Στην Αθήνα τελικά πήραμε την απόφαση να δεχθούμε να αναβάλουμε όντως για ένα διάστημα τα μεταπτυχιακά, να ετοιμάσουμε την αρχιτεκτονική μελέτη, προγραμματίζοντας συγχρόνως την εγκατάσταση μας στο Κάστρο, για την παρακολούθηση των εργασιών, μετά την έκδοση των απαραίτητων αδειών. Το φθινόπωρο που πλησίαζε θα ταξιδεύαμε στο Λονδίνο και την Στοκχόλμη για να πάρουμε πληροφορίες. Ούτως ή άλλως η μελέτη μπορούσε να ξεκινήσει αμέσως με την αρχιτεκτονική αποτύπωση του σπιτιού, αλλά μετά θα ακολουθούσε περίοδος αναμονής ως την έκδοση της άδειας. Η απόφαση αυτή δεν έβρισκε σύμφωνο κανέναν άλλο. Αντίθετα, όλοι, φίλοι, συνάδελφοι, συγγενείς, μας συμβούλευαν να αρνηθούμε, με σχόλια του τύπου: «Θα πάτε να θαφτείτε στη Μονεμβασία». Ανθούσε η χρυσή εποχή της αντιπαροχής.

Με έναν φίλο συνάδελφο για βοηθό εγκατασταθήκαμε στα αγαπημένα μας Κελλιά και πιάσαμε δουλειά αμέσως, προσπαθώντας να βάλουμε στο χαρτί όλα τα στοιχεία για τα ετερόκλητα κτίσματα που είχε συμπεριλάβει ο Σταυρής Ρίτσος στην ιδιοκτησία του. Δεν ήταν τελικά πολύ απλό: είχαν κλειστεί με τοίχους ανοίγματα επικοινωνίας μεταξύ χώρων, είχαν μπαζωθεί όροφοι, είχαν κοπεί πατώματα, είχαν χτιστεί με τοίχους κάποια παράθυρα. Στον πάνω όροφο οι ευρύχωρες ταράτσες, με υπέροχη θέα προς το Βράχο και προς τη θάλασσα δεν έδιναν καθόλου ενδείξεις για την πολυπλοκότητα του συνόλου από κάτω τους. Αρχίσαμε να προσπαθούμε να τοποθετήσουμε στο χαρτί όλα τα κτίσματα, για να αρχίσουμε τις μετρήσεις.

Στο ισόγειο ένας ασυνήθιστα φαρδύς θόλος έτρεχε παράλληλα με το θαλάσσιο τείχος και έκλεινε στη δυτική πλευρά του από ένα συμπαγή πέτρινο τοίχο, που από μία πόρτα που είχε ξεκινήσει ένας δεύτερος μεγάλος θόλος με κατεύθυνση κάθετη προς τον πρώτο, προς την πόρτα εξόδου στον μεγάλο κήπο του σπιτιού. Δεξιά και αριστερά του θόλου όλο συμπαγείς τοίχοι. Ο κήπος είχε μια ωραία γαζία και ένα διάδρομο χαλικόστρωτο από την αυλόπορτα ως μια άνετη πέτρινη σκάλα, που ανέβαινε σε μία στενόμακρη ταράτσα με θέα στον κήπο και τον Βράχο.

Απέναντι από τη σκάλα βρισκόταν η είσοδος του νεοκλασικού σπιτιού. Από την ταράτσα αυτή έφτανε κανείς σε μια δεύτερη φαρδιά ταράτσα, που είχε κατεύθυνση από τη θάλασσα προς τον Βράχο, και βρισκόταν πάνω από τον θόλο που έβγαζε στον κήπο. Στην ταράτσα αυτή έβλεπαν μια σειρά πόρτες και παράθυρα του νεοκλασικού σπιτιού, αλλά και απέναντι άλλη μία σειρά ανοιγμάτων μιας μικρότερης πτέρυγας.

Το νεοκλασικό σπίτι είχε την κλασική συμμετρική διάταξη με είσοδο, διάδρομο δεξιά και αριστερά του και στο βάθος τους χώρους υποδοχής, ο ένας από τους οποίους είχε έξοδο στη βεράντα, που ακουμπούσε στο θαλάσσιο τείχος και προστατευόταν από μια όμορφη σιδεριά. Όταν άνοιγες τις πόρτες αριστερά του διαδρόμου, δεν υπήρχε δάπεδο, αλλά αντίκριζες το κενό ενός ορόφου χαμηλότερα. Στην κατοχή οι ενοικιαστές είχαν πριονίσει τα δοκάρια και τα σανίδια του πατώματος και τα έκαψαν στο τζάκι για να ζεσταθούν. Διπλά ύψη, χώροι χτισμένοι γύρω-γύρω από άλλους χώρους, αναντιστοιχίες των τοίχων καθ' ύψος, χτισίματα διαφόρων εποχών, όλων των ειδών οι δυσκολίες, στην προσπάθεια να κατανοήσει κανείς το πολύπλοκο σύνολο και να προσπαθήσει να το μετρήσει με απλά μέσα, χωρίς τα ειδικά τοπογραφικά όργανα, αλλά με ακρίβεια.

Δουλεύαμε σκληρά και εντατικά ως τα τέλη σχεδόν του Σεπτεμβρίου. Εντατική δουλειά ακολούθησε στην Αθήνα, για να μπορέσει να τηρηθεί το χρονοδιάγραμμα, που περιείχε και το φθινοπωρινό διερευνητικό ταξίδι για τις σπουδές. Η σχεδίαση της πολύπλοκης αποτόπωσης του συμπλέγματος Κάρτερ ολοκληρώθηκε με επιτυχία και αρχίσαμε να επεξεργαζόμαστε τις πρώτες ιδέες για την οργάνωση του σπιτιού.

Μετά το ταξίδι, στην χειμωνιάτικη Αθήνα ριχτήκαμε στη δουλειά. Δουλέψαμε εντατικά ξεκαθαρίζοντας τις κατόψεις και ακολούθησε η επεξεργασία των υπόλοιπων σχεδίων, όψεων και τομών και η τελική σχεδίαση. Δουλεύαμε πολλές ώρες και ο φάκελος ετοιμάστηκε και έγινε η υποβολή του στην Αρχαιολογική Υπηρεσία, στη Σπάρτη τον Μάρτιο.

Σύμφωνα με την νέα διαδικασία, μετά την κήρυξη της Μονεμβασίας σε διατηρητέο μνημείο, αντί, όπως όριζε ο ΓΟΚ για ένα πρόχειρο σκαρίφημα προς την τοπική Κοινότητα, βάσει του οποίου δινόταν η έγκριση από αυτήν για τις οικοδομικές εργασίες, «ως κατασκευή χωρίς χρήση σκυροδέματος εντός οικισμού με πληθυσμό κάτω των δύο χιλιάδων κατοίκων», κάτι που είχε οδηγήσει σε ασύμβατες κατασκευές και αλλοιώσεις στον ιστορικό οικισμό, ήταν πλέον υποχρεωτικό να υποβάλλεται προς το Υπουργείο Πολιτισμού λεπτομερής μελέτη, με υπογραφή και σφραγίδα αρχιτέκτονα. Έπρεπε να περιλαμβάνει τα σχέδια αποτύπωσης του υπάρχοντος κτίσματος και τα σχέδια προτάσεων για τις επεμβάσεις που θα ακολουθούσαν.

Προσπαθήσαμε πολύ για την εγκατάσταση κλίματος εμπιστοσύνης με την Αρχ. Υπηρεσία, που βοήθησε πολύ και τα δύο μέρη. Βοήθησε πολύ που τον πρώτο δύσκολο καιρό ήταν υπεύθυνη για αρκετά χρόνια η Ροδονίκη Ετζέογλου.

Ανάμεσα στις συζητήσεις μας ήταν και το πού θα μπορούσαμε να εγκατασταθούμε, όταν σε λίγο καιρό θα έπρεπε να μείνομε στο Κάστρο. Τη Γέφυρα δεν τη συζητούσαμε. Προσφερόταν για ενοικίαση στο Κάστρο το σπίτι της Κανέλλας, της συζύγου του Μπόμπου, καθώς το ζεύγος κατοικούσε αλλού. Κανονίστηκε να το επισκεφθούμε και να το δούμε.

Συμφωνήσαμε να το νοικιάσουμε και επιστρέψαμε στην Αθήνα, όπου αρχίσαμε τις προετοιμασίες για την εγκατάσταση στη Μονεμβασία, λογαριάζοντας να γιορτάσουμε το Πάσχα εκεί. Ξεχωρίσαμε έπιπλα, κάδρα, βιβλιοθήκες και βιβλία, σκεύη, λινόθηκη. Ηλεκτρικό δεν υπήρχε και αναζητήσαμε συσκευές υγραερίου, θερμοσίφωνα, φούρνο, ψυγείο και μια μεγάλη λάμπα. Όταν τα παρέλαβε το φορτηγό, το σπίτι μας στην Αθήνα φαινόταν αρκετά άδειο.

Και όπως ήμασταν έτοιμοι να πάρουμε τον γάτο μας και να μπούμε στη Μυρτιδιώτισσα για να ξεκινήσουμε την εγκατάσταση στη Μονεμβασία,

κηρύχθηκε η δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967 και όλα ματαιώθηκαν. Το Πάσχα στην Αθήνα με τα τανκς δεν ήταν το πιο κεφάλαιο που έχουμε εορτάσει. Προσπαθήσαμε να κατανοήσουμε την ακατανόητη κατάσταση που επικρατούσε, να προβλέψουμε τις εξελίξεις και περιμέναμε.

Ο Μάϊος είχε πια προχωρήσει αρκετά, η πολιτική κατάσταση έδειχνε να σταθεροποιείται και ότι θα μπορούσαν να ξεκινήσουν οι εργασίες στη Μονεμβασία και αποφασίσαμε, παρά το ότι η άδεια από το Υπουργείο δεν είχε ακόμη εκδοθεί, να προχωρήσουμε στην εγκατάστασή μας εκεί. Ίσως εκείνη την περίοδο να ήταν πλεονέκτημα ότι το Κάστρο βρισκόταν τόσο μακριά, κυριολεκτικά στην άκρη του κόσμου.

Μπήκαμε άλλη μια φορά στην Μυρτιδιώτισσα. Φθάνοντας, όπως πάντα, όλος ο πληθυσμός του Κάστρου ανταπέδιδε τον χαιρετισμό μας και όλα ήταν χρυσά με το απογευματινό φως. Πριν σκοτεινιάσει, φθάσαμε.

Ο Σταυρής Ρίτσος, στο ανατολικό άκρο της ιδιοκτησίας του, κοντά στο θαλάσσιο τείχος, έχτισε ένα μεγάλων διαστάσεων νεοκλασικό σπίτι. Όπως διαπιστώσαμε σιγά-σιγά, το σύνολο είχε δύο στάθμες, κάτω οι παλαιότεροι θόλοι και το καινούργιο σπίτι πάνω, με κύρια είσοδο απέναντι από μια πέτρινη σκάλα από τον κήπο. Από το χολ διάδρομος οδηγούσε σε δωμάτια τοποθετημένα συμμετρικά κατά μήκος του, ενώ στο βάθος, προς τη θάλασσα, ήταν οι χώροι υποδοχής. Ο ανατολικότερος είχε μια βεράντα που πατούσε στο θαλάσσιο τείχος και είχε μια παλιά σφυρήλατη σιδεριά. Κατά μήκος της δυτικής πλευράς του σπιτιού υπήρχε μια μεγάλη ταράτσα με θέα και προς τη θάλασσα και προς τον βράχο. Προς την ταράτσα έβλεπε και μια μικρότερη, βοηθητική πτέρυγα με ερειπωμένα κτίσματα. Μεγάλο μέρος του ισόγειου της ήταν μπαζωμένο. Ο κήπος της εισόδου υπήρξε σε παλαιότερες περιόδους πλατεία. Δυτικότερα, πίσω από την βοηθητική πτέρυγα, υπήρχε μια απομονωμένη περιοχή ερειπίων.

Η πρότασή μας ήταν το μεγάλο σπίτι να αποτελέσει την κατοικία των

ιδιοκτητών και η μικρότερη πτέρυγα να γινόταν ξενώνας και βοηθητικοί χώροι και το κλιμακοστάσιό της θα ήταν συγχρόνως και πέρασμα από την ταράτσα προς τον κήπο των ερειπίων.

Έφτασε η πολυπόθητη άδεια, σχεδόν συγχρόνως με τους Κάρτερ. Οι προκαταρκτικές εργασίες είχαν ξεκινήσει ήδη από νωρίτερα, η προετοιμασία του εργοταξίου, η οργάνωση της μεταφοράς των υλικών από την Πύλη με ζώα, εφόσον δεν μπορούσε να γίνεται με τροχοφόρα, και οι χώροι αποθήκευσής τους.

Κατέληξε να σχηματιστούν δύο ομάδες εργατών, μια μικρότερη από την κοντινή Αγία Παρασκευή ή Γκουβουσεϊκα και μια μεγαλύτερη από τον πιο μακρινό Άη-Γιάννη. Αυτοί χρειάζονταν κάθε πρωί πεζοπορία δύο ωρών για να φτάσουν στο Κάστρο, όπου δούλευαν ένα πλήρες οκτάωρο και μετά επέστρεφαν στο χωριό τους περπατώντας και πάλι δύο ώρες. Ακόμη δεν είχαν διαδοθεί στην περιοχή τα αγροτικά ΤΟΥΟΤΑ! Όλοι οι εργάτες ήταν βασικά αγρότες και έδιναν προτεραιότητα στις αγροτικές τους εργασίες, διακόπτοντας τις οικοδομικές αναλόγως. Αυτή η πρακτική ακολουθούσε παμπάλαιες συνήθειες. Βενετσιάνικα έγγραφα από τη Μονεμβασία του 1699 αναφέρουν ότι ο φρούραρχος διέκοψε την ανοικοδόμηση ενός πύργου το καλοκαίρι, για να μπορέσουν να ολοκληρώσουν οι εργάτες την συγκομιδή στα χωράφια τους!

Για τις οικοδομικές εργασίες αποκλείαμε την περίπτωση να φέρομε συνεργεία από την Αθήνα, όπως και το να συνεργαστούμε με τον Φώτη, τον εργολάβο από τα περίχωρα της πρωτεύουσας, που έφερε και εγκατέστησε στη Μονεμβασία για να «επισκεύασει» το σπίτι της μια μεγάλη κυρία των Αθηνών. Αυτός μεταμόρφωσε πολλά σπίτια και καθιέρωσε τη χρήση των ρόζ τοιμώντων, του μπετόν αρμέ στη θέση των παλιών θόλων, που τους γκρέμιζε ανελέητα για να πάρει τους πωρόλιθους. Συχνά λεηλατούσε τα ανάγλυφα πώρινα περιθώρια παραθύρων από εγκαταλελειμμένα σπίτια. Συνήθως πρόσθετε στις προσόψεις κακότεχνες

τοξοστοιχίες, που δεν υπήρχαν ποτέ παρόμοιες στη Μονεμβασία και τις έκλεινε με σιδεριές από φερ-φορζέ και τζάμια αρμέ. Συνήθως πρόσθετε αναμνηστικές πλάκες, που μνημόνευαν την «αναστήλωση» από κείνον, με την προσθήκη ανάγλυφων δικέφαλων αετών και την ημερομηνία.

Ο Μήτσος Τραϊφόρος από τον Αη-Γιάννη διατηρούσε συνεργείο και είχε δουλέψει και στο Κάστρο. Ήταν οργανωμένος, γρήγορος και είχε έναν σχεδόν νεαρό γιο τον Γιάννη, επίσης γρήγορο και οργανωμένο, πράγμα που τους έδινε τη δυνατότητα να δουλεύουν με δύο συνεργεία συγχρόνως, αν χρειαζόταν. Υπήρχε και το συνεργείο του Βαγγέλη του Μουγκού, που είχε έρθει πριν πολλά χρόνια από την Ικαρία και ζούσε στο Κάστρο. Στην περιοχή υπήρχαν και άλλα συνεργεία, αλλά επιλέξαμε να συνεργαστούμε και με τα δύο συνεργεία. Δέχτηκαν και οι δύο να αναλάβουν ανεξαρτήτως επισκευές διαφορετικών τμημάτων του συνόλου.

Οι εργάτες του Τραϊφόρου ήσαν από τον Αη-Γιάννη. Οι περισσότεροι έμειναν πιστοί συνεργάτες του, για όσα χρόνια υπήρχε το συνεργείο. Ο μπάρμπα Μπότης, ο Κουτσός έχτιζε πολύ ωραία αργολιθοδομή, μαζί με τον μπάρμπα Γιώργο τον Λεκάκη. Τα δύο παιδιά, ο Γιάννης ο Χαραμής ή Μισολεβέντης, με τον Μπότη, Χαραμή και αυτόν, πήραν την θέση του Τραϊφόρου, όταν αυτός σταμάτησε να δουλεύει.

Στο συνεργείο του Βαγγέλη Καζάλα, ή Μουγκού, δούλεψε ο γαμπρός του, που ήρθε από την Αθήνα, όπου ειδικευόταν στα αυθαιρέτα. Συνεργάτης τους και ο περίφημος «Κουρκουμέλης», ο Γιώργος από τον Αη-Γιάννη. Οι μικροί γιοι και των δύο έκαναν διάφορες δουλειές.

Οι συνεννοήσεις και με τα υπόλοιπα συνεργεία προχωρούσαν. Το κυριότερο ήταν με τους μαραγκούς, για την κατασκευή στέγης, κουφωμάτων και πολλών άλλων ξυλουργικών. Αποφασίσαμε να συνεργαστούμε με τον Χρήστο Παπαδάκη, από τον Άγιο Νικόλαο, το κοντινό ορεινό χωριό. Το

ξυλουργείο του ήταν στη Γέφυρα. Ήταν αψύς στα λόγια και τους τρόπους, έξυπνος, με ενδιαφέρον να αυξήσει τις γνώσεις για τη δουλειά του. Όχι μόνο η συνεργασία, αλλά και η φιλία μας κράτησε πολλά χρόνια ακόμη, ως το τέλος της ζωής του.

Για να ξεκινήσει η κατασκευή της στέγης, έπρεπε να μεταφερθεί η ξυλεία που είχαμε παραγγείλει και βρισκόταν στη Γέφυρα. Οι τράβες για τα ψαλίδια είχαν μεγάλο μήκος, 10μ, η στέγη ήταν από τις μεγαλύτερες του οικισμού, οι δρόμοι του Κάστρου ήταν στενοί, το πέρασμα και τα στριψίματα μας φαινόταν σχεδόν αδύνατο να γίνουν. Άλλος τρόπος δεν υπήρχε από το να οργανωθεί η μεταφορά δια θαλάσσης, αφού οι καλοκαιρίες του φθινοπώρου το επέτρεπαν. Καθώς πλησίαζε το καΐκι, βέβαια, σηκώθηκε ένα αεράκι που δυσκόλεψε την προσέγγιση. Με πολλή δυσκολία βγήκαν τα ξύλα και μπόρεσαν οι εργάτες να τα πλαγιάσουν στα βράχια. Ψηλά, πάνω στο τείχος, είχε εγκατασταθεί ένα βαρούλκο. Ήταν δύσκολο να ζυγιστούν τα βαριά ξύλα για να ανέβουν. Πήρε πολλή ώρα η προσπάθεια να ολοκληρωθεί η μεταφορά και το «δια θαλάσσης» δεν επαναλήφθηκε από τότε.

Οι μαραγκοί έπιασαν αμέσως δουλειά και σε λίγες μέρες έστησαν τα βασικά δικτυώματα, τα ψαλίδια, και τον σκελετό της υπόλοιπης στέγης. Ακολούθησαν το σανίδωμα και η μεγάλη καινοτομία μας, μονώσεις πριν μπουν και τα κεραμίδια. Η παρακολούθηση των εργασιών κάθε πρωί, ήταν ενθουσιαστική. Και καθώς προχωρούσαν άρχισαν σιγά- σιγά και άλλοι να ζητούν να τους φτιάξουμε τα σπίτια τους.

Όμως από την αρχή μας τράβηξε το ενδιαφέρον η εξέλιξη του οικισμού και αυτό μας κατηύθυνε αναγκαστικά προς την μελέτη της ιστορίας του τόπου περισσότερο, παρά προς καθαρά πολεοδομική μελέτη. Στην πρότασή μου να προχωρήσω σε διδακτορικό, ο καθηγητής Χαράλαμπος Μπούρας υπήρξε ενθουσιώδης από την αρχή και υποστηρικτικός. Με την καθοδήγησή του στράφηκα στην έρευνα των πηγών της ιστορίας της Μονεμβασίας, που είναι σκόρπιες και μέχρι τότε όχι πολύ μελετημένες. Όσα ήταν γραμμένα μέχρι

τότε αναμασσούσαν, χωρίς καμία έρευνα, τις ίδιες ανακρίβειες.

Η έρευνα των πηγών υπήρξε από την αρχή συναρπαστική. Η ανάγνωση στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, φώτιζαν, αλλά και δημιουργούσαν άλλες απορίες και έδειχναν και άλλες κατευθύνσεις. Άρχισαν τα ταξίδια στην Βενετία και οι αναδιφήσεις στα πολλά αρχεία της. Η συνδρομή του Ελληνικού Ινστιτούτου της Βενετίας ήταν πολύτιμη. Η Χρύσα Μαλτέζου, με υπομονή και γνώση, κατηύθυνε και βοήθησε αυτήν την προσπάθεια.

Καθώς είχε αποφασισθεί να πάμε στο Λονδίνο, ο πάντα υποστηρικτικός Μπούρας με προέτρεψε να δεχθώ την πρόταση του καθ. Ντόναλντ Νίκολ του Κινγκ'ς Κόλλετζ του Λονδίνου να συνεχίσω το διδακτορικό μου μαζί του και η βιβλιοθήκη του Κινγκ'ς έγινε η βάση μου. Όπως και ο παράδεισος του ερευνητή, η British Library, που τότε στεγαζόταν ακόμη στο Βρετανικό Μουσείο.

Όταν τελείωσε το διδακτορικό μου, μέσα στα άλλα, μου ανατέθηκε η διεύθυνση της Γενναδείου. Επρόκειτο να γίνουν εργασίες επέκτασης του κτιρίου και θεωρήθηκε ότι θα βοηθούσε η αρχιτεκτονική μου πείρα στην παρακολούθηση και τον συντονισμό των εργασιών.

Όλα αυτά τα χρόνια, όλες οι επισκέψεις στις βιβλιοθήκες, οι επιτόπιες έρευνες γίνονταν στην μαγευτική φύση στο Κάστρο... Σ' αυτό το πλαίσιο έγινε και η ταύτιση της Αγίας Σοφίας με την Οδηγήτρια. Την τοποθετούσαν όλοι στον 15^ο αιώνα, στυλιστικά είναι του 12ου. Μία αναφορά σε χειρόγραφο τοποθετούσε την εκκλησία στον 12^ο αιώνα και χαράγματα που ασβεστώθηκαν από τους Τούρκους, όταν καθαρίστηκαν και αποκαλύφθηκαν, επιβεβαίωσαν τις ημερομηνίες ότι η λεγόμενη Αγία Σοφία είναι του 12ου αιώνα και ταυτίζεται με την Οδηγήτρια. Αυτό έχει γίνει δεκτό.

Η μελέτη της ιστορίας της Μονεμβασίας δεν έχει ολοκληρωθεί, παρ' όλο που κατέληξε σε ορισμένα συμπεράσματα. Για κάθε έγγραφο που διάβασα στα Βενετσιάνικα αρχεία, το Grimmani, το ASV, και όλα τα άλλα, όπως και στα αρχεία της Κωνσταντινούπολης, που ήταν πολύ δύσκολο για Έλληνα να τα ερευνήσει και εγώ ελάχιστα στοιχεία μπόρεσα με τη βοήθεια φίλων να δω, υπάρχουν τόσα ακόμη να μελετηθούν. Αξίζει να βρεθούν νέοι να συνεχίσουν. Δεν θα μετανιώσουν.

(ΑΚ)

Ίσως θεωρηθεί ότι 'χασομερήσαμε' υπερβολικά στην περιγραφή του ιστορικού του σπιτιού του Κάρτερ, όμως η πρώτη μας αυτή δουλειά συνομιλεί ακόμη σήμερα, πάρα πολλές από τις δυσκολίες αυτής της μακρινής εποχής και τις περισσότερες από τις αρχές που θελήσαμε να ακολουθήσουμε όλα αυτά τα χρόνια. Δηλαδή, να ταιριάζουν στην υπάρχουσα κατάσταση οι σημερινές ανάγκες, χωρίς καταστροφή στοιχείων, αλλά απεναντίας με την ανάδειξή τους. Με την προσθήκη άλλης μιάς φάσης, όπως έχει γίνει αμέτρητες φορές στη διάρκεια της μακριάς ιστορίας της Μονεμβασίας. Με απόλυτη ένταξη στο χτισμένο περιβάλλον (principle of the second man –Edmund Bacon...) Με τη συμπλήρωση, βάσει υπαρχόντων στοιχείων, που αποτυπώνονται με ακρίβεια... με απλότητα μορφών και κατασκευών...χωρίς την εισαγωγή ψευδο- φολκλορικών ή γραφικών στοιχείων και, ναι, χωρίς την εισαγωγή νέων μορφών εξωτερικά, προς υπογράμμιση, δήθεν, της συμβολής μας.

Θυμίζω ότι ήταν η εποχή της αντιπαροχής, με 'Καψαμπέληδες', αντί της αυστηρότητας του προπολεμικού στυλ Bauhaus, με βίλες παραλιακές ή σε βουνά. Δειλά-δειλά άρχισε ο κόσμος να παραδέχεται περιπτώσεις σαν του Βαλσαμάκη, του Ζενέτου... ,έρευνες του καθ. Μουτσόπουλου, τις θεωρίες του Κωνσταντινίδη, και να παρατηρείται μια βελτίωση της ποιότητας της αρχιτεκτονικής. Αλλά ήταν (είναι ακόμη) συνεχής η υποβάθμιση και καταστροφή παραδοσιακών 'νεοκλασικών'.

Το '62 ήταν λίγα σχετικά χρόνια μετά τον Β'ΠΠ, η ανοικοδόμηση της Ευρώπης έντονη, οι ανάγκες μεγάλεςΥπήρχαν διάφορες σχολές, πολύς προβληματισμός για τη μορφή που έπρεπε να πάρει αυτή η προσπάθεια. Το Ρότερνταμ έγινε μια σύγχρονη, εμβληματική πόλη. Σε άλλες πόλεις έγιναν συναισθηματικές 'αναστηλώσεις' -που οι νεαροί αρχιτέκτονες κορόιδευαν τις μιμήσεις, ήθελαν Corbusier, Mies van der Rohe, Oscar Niemeier, την Brazilia, όχι αναστυλώσεις.

Το δυστύχημα ήταν ότι δεν μπόρεσαν να πείσουν περισσότερους, εκείνοι, όσοι ζητούσαν τον συγκερασμό των δύο τάσεων, την προστασία των ιστορικών κέντρων μέσα από την επέκταση των νέων πέρα από τα παλαιά κέντρα. Αλλά δείτε πόσο αρμονικά αναπτύσσονται συγχρόνως το Κάστρο με τη Γέφυρα. Φαντασθείτε όλες αυτές τις δραστηριότητες της Γέφυρας, να προσπαθούν να αναπτυχθούν μέσα στο Κάστρο, σε ποια σπιτία σε ποιους δρόμους; Ή θα αντικαθιστούσαμε/τε τα παλιά σπιτία με σύγχρονα; Πού θα ήταν τότε το Κάστρο; Όπου έχουν πάει όλες οι παλιές ωραίες συνοικίες των περισσότερων πόλεων μας.

Σας λέγαμε για το αρχικό μας ενδιαφέρον για σπουδές στην πολεοδομία. Το ενδιαφέρον το δικό μου για τον 'αστικό σχεδιασμό', όπως δημιουργήθηκε έκτοτε ο όρος, το γοητευτικό από τα μαθητικά μου χρόνια 'urban design' με απασχολούσε πολύ, συνέχεια.

Η Μονεμβασία από την πρώτη στιγμή υπήρξε πρόκληση για μένα, με τις ιδέες μου για τον σύγχρονο αστικό σχεδιασμό- η ποικιλία των μορφών, της διατάξεως κτιριακών όγκων, του παιχνιδιού φωτός με τη σκιά που αντίκρισα ήταν συγκλονιστικά(...) Ακόμη δεν μπορώ να φαντασθώ πώς θα μπορούσα να μεταφέρω σε ένα σύγχρονο οικιστικό περιβάλλον τέτοιες εμπειρίες. Ίσως αυτή η δυσκολία, μαζί με την αυξανόμενη αγάπη μου για την δουλειά στο γυαλί, τη φιλία, τολμώ να πω, με τους μαστόρους, τη ζωή στην υπέροχη Μονεμβασία, να με έσπρωξαν στην μεγάλη απόφαση να εγκαταλείψω τις ιδέες μου για διδακτορικό και να συγκεντρωθώ στην δουλειά εδώ- δεν το

έχω μετανιώσει ούτε στιγμή. Και η Χάρη βρήκε την ευτυχία της μέσα στις ατελείωτες βιβλιοθήκες της.

Θέλουμε να ευχαριστήσουμε τον Δήμο Μονεμβασίας και τη Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ για την τιμή που μας έκαναν. Μας συγκινεί πολύ. Ειλικρινά, θα είχαμε δυσκολευθεί να τη δεχτούμε, αν δεν πιστεύαμε ότι η τιμή αυτή αντανakλούσε στις αρχές που πρεσβεύουμε για τη δουλειά που κάναμε όλα αυτά τα χρόνια στο Κάστρο. Ουσιαστικά, συμφωνείτε με το αποτέλεσμα και αυτό είναι τεράστια ικανοποίηση για μας.

...Το γεγονός είναι ότι υπήρξε τόσος κόσμος που έκανε τόσο κόπο για την εκδήλωση τούτη. Δεν ξέρουμε ποιον να πρωτο-ευχαριστήσουμε.....

Τον Δήμαρχο κ. Ηρακλή Τριχείλη, τον Αντιδήμαρχο κ. Σταύρο Χρηστάκο, πανταχού παρόντα, την Πρόεδρο του Νομικού Προσώπου Πολιτισμού και Αθλητικών την κ. Παναγιώτα Αλειφέρη, που είχε την οικονομική διαχείριση της όλης εκδήλωσης και την σεϊκίνητη κα. Μαρία Χαραμή, ή τον πατέρα Κωνσταντίνο, που με προθυμία δέχτηκε την “εισβολή” μας σε χώρο της δικαιοδοσίας του, την Αρχαιολογική Υπηρεσία, ή τον Κοσμήτορα της Αρχιτεκτονικής Σχολής του ΕΜΠ καθ. κ. Παναγ. Τουρνικιώτη, και την καθ. κα. Έλενα Κωνσταντινίδου, που, επί πλέον, με βοηθό την αρχιτ. κα. Μαρία Μπακοδήμου δούλεψαν και μας βοήθησαν να συγκεντρώσουμε, και με τον κ. Θάνο Τσιριγώτη, να εκτεθεί, όλο το υλικό που βλέπετε γύρω σας. Και βέβαια όλους τους αγαπητούς μας ομιλητές για τα καλά τους λόγια για μας. Μας κάνατε όλοι μέγιστη τιμή και σας είμαστε ευγνώμονες.

Όμως, η Μονεμβασία αυτή τη στιγμή βρίσκεται σε μια μεγάλη καμπή. Είναι πολύ κοντά στο να πέσει και αυτή, όπως συχνά συμβαίνει, θύμα της μέχρι τώρα επιτυχίας της. Είναι πολύ σημαντικό να γίνουν με μεγάλη προσοχή και περίσκεψη τα επόμενα βήματα προς τη σωστή κατεύθυνση. Χωρίς καθυστέρηση.

Ίσως δεν τα ξέρω καλά, αλλά φοβάμαι ότι προτείνονται εργασίες οπασμωδικά χωρίς ιεράρχηση, ασύνδετα, ανεξάρτητα από διάφορους φορείς, χωρίς αξιολόγηση, κατά την έμπνευση της στιγμής και, το κυριότερο, χωρίς μελέτη για την ένταξή τους σε ένα καθορισμένο, εγκεκριμένο και γενικά παραδεκτό, Σχέδιο Γενικής Ανάπτυξης του οικισμού, για όλη την περιοχή που υποστηρίζει και ζει ουσιαστικά από το Κάστρο. Σχέδια όλης της περιοχής υπάρχουν, αλλά μοιάζει να ξεκουράζονται σε κάποια συρτάρια.

Το Κάστρο φτάνει σε έναν κορεσμό. Υπάρχει πίεση για αύξηση των κτισμάτων (δυστυχώς κυρίως για εκμετάλλευση και όχι για κατοικία) ενώ συγχρόνως, από την άλλη πλευρά, έχουν αρχίσει και λείπουν τα βασικά υλικά: πέτρα (ίδια με αυτήν που έχει χρησιμοποιηθεί αιώνες τώρα), πουριά από τα παλαιά νταμάρια, παλαιά κεραμίδια, ξυλεία, πράγματα που εύρισκες εύκολα μέχρι πρότινος. Λείπουν οι υποδομές που θα κάνουν την Μονεμβασία, ως σύνολο, περισσότερο λειτουργική: επικοινωνία μεταξύ όλων των οικισμών και με τα σημεία ενδιαφέροντος, πλαζ, μαρίνα, λιμάνι, αξιοθέατα και όχι μόνο τα προφανή, παλιά μονοπάτια για πεζοπορία, το κυκλοφοριακό κομφούζιο και το πάρκινγκ, και βέβαια η επικοινωνία δια θαλάσσης με μεγάλα κέντρα – Πειραιάς, Κρήτη, Κύθηρα, Γύθειο... Η Μονεμβασία ήταν θαλασσοκράτειρα, μήπως ήρθε η στιγμή να το θυμηθούμε;

Να κάνω μία πρόταση; Ξέρω ότι υπάρχουν πολλές γνώμες στην Μονεμβασία, πολλές φορές ισχυρά αντίθετες μεταξύ τους. Μήπως όμως να υπάρξει συνεργασία, επαναλαμβάνω, συνεργασία, της Αρχιτ. Σχολής του ΕΜΠ με τον Δήμο για τη δημιουργία ενός Γενικού Σχεδίου Ανάπτυξης του Οικισμού, που θα προτείνει όλες τις απαραίτητες επί μέρους μελέτες και την εκτέλεσή τους. Σχεδιασμός για το μέλλον, όχι το παρελθόν- να βρεθεί η Μονεμβασία βήματα μπροστά με νέες ιδέες. Πιστεύω ότι θα είναι ό,τι καλύτερο μπορούσε να προκύψει από την εκδήλωση αυτή.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Π. Τουρνικιώτης

Ευχαριστούμε πάρα πολύ για αυτή την καταληκτική θα έλεγα ομιλία για τα 60 χρόνια στη Μονεμβασιά και τους δυο σας και για την πρόταση με την οποία καταλήξατε, που τουλάχιστον η αρχιτεκτονική σχολή του Μετσόβιου Πολυτεχνείου την αποδέχεται με χαρά. Θα πρέπει να βρούμε τους τρόπους με τους οποίους θα αναπτύξουμε τη συνεργασία. Ξέρετε πως στο πρόγραμμά μας έχουμε υποσχεθεί μια συζήτηση, ένα στρογγυλό τραπέζι που ακριβώς δεν έχουμε, αλλά θα θέλαμε πολύ ευχαρίστως να ακούσουμε ερωτήσεις ή τοποθετήσεις που να έχουν σχέση με το αντικείμενο για το οποίο βρεθήκαμε σήμερα και τα εγκαίνια της έκθεσης που είναι γύρω μας.

Κύριος Βύρων Βέρας, κάτοικος Μονεμβασίας

Είμαι της ίδιας γενιάς με τον Αλέξανδρο και τη Χάρης και τους έχω ζηήσει όλα τα χρόνια και έχω δει από πολύ κοντά το έργο τους. Τεράστιο έργο και προπαντός σπουδαίο στους τομείς τους οποίους ακούσαμε σήμερα, τον αρχιτεκτονικό και τον πολιτιστικό. Θέλω να κάνω μια πρόκληση. Το έργο που κάνανε στο πολιτιστικό μέρος με το πλαίσιο του Μονεμβασιτικού ομίλου ήταν τεράστιο. Οργάνωσαν καταπληκτικά συμπόσια, που τράβηξαν πλήθος από τον παγκόσμιο πολιτιστικό, βυζαντινολογικό και ιστορικό κόσμο. Αυτά σταμάτησαν, όταν η Χάρης και ο Αλέξανδρος δεν είχαν πια τη δυναμικότητα να τα συνεχίσουν. Η πρόκληση λοιπόν είναι: η καινούργια γενιά να πάρει αυτό το έργο το καταπληκτικό, το οποίο υπάρχει και σε δεδομένα ιστορικά, βιβλία, αρχείο και να το “τρέξει”. Χρειάζεται ένας driver, ένας οδηγός ή ένας όμιλος ανθρώπων να το πιάσουν και να το τρέξουν. Ευχαριστώ. Το χρωστάμε στη Χάρης και στον Αλέξανδρο αυτό.

Π. Τουρνικιώτης

Ευχαριστούμε γι' αυτή την πρόταση και θα λεγα επειδή μας ακούν και άνθρωποι της σημερινής Μονεμβασιάς, μαζί τους. Όχι μόνο εμείς που ερχόμαστε απ' αλλού. Οι ίδιοι οι νέοι Μονεμβασιώτες να είναι μέρος αυτής της προσπάθειας.

Α. Καλλιγιάς

Αυτό, βασικά αυτό. Μακάρι. Υπάρχουν νέα παιδιά που σπουδάζουν - ξέρω - και θα μπορούσαν κάλλιστα να κάνουν μεταπτυχιακά σε αυτούς τους κλάδους.

Αλειφέρη Παναγιώτα, Πρόεδρος Διοικητικού Συμβουλίου «Νομικό Πρόσωπο Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης, Πολιτισμού και Αθλητισμού Δήμου Μονεμβασιάς»

Να συνεχίσουμε αυτή την προσπάθεια. Να δώσουμε ένα ραντεβού του χρόνου, τέτοιες μέρες, μέρες απελευθέρωσης της Μονεμβασιάς, με ένα συμπόσιο, που θα αναβιώνει εκείνα τα παλιά τα οποία δημιούργησαν η Χάρης και ο Αλέξανδρος και τα οποία θα είναι αφιερωμένα σ' αυτούς και θα γίνονται κάθε χρόνο. Εγώ τουλάχιστον δεσμεύομαι, για όσο είμαι στο νομικό πρόσωπο, αυτά τα συμπόσια να αναβιώσουν. Σας ευχαριστώ από καρδιάς όλους που ήσασταν εδώ σήμερα. Που τιμήσατε τους ανθρώπους αυτούς που έχουν προσφέρει τα μέγιστα στον τόπο. Να ευχαριστήσω τον κ. Τουρνικιώτη για την εκπληκτική ομιλία που έκανε χθές το πρωί, μετά τη δοξολογία, στις εκδηλώσεις εορτασμού της απελευθέρωσης της πόλης της Μονεμβασιάς. Ήταν μια ομιλία, που κατά κοινή ομολογία, συγκλόνισε όλους. Μια ομιλία που δεν έμεινε μόνο στο παρελθόν, αλλά που έβαλε προβληματισμούς για το παρόν και το μέλλον της Μονεμβασιάς. Προβληματισμούς που τέθηκαν και σήμερα σ' αυτήν την ημερίδα.

Να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές που παρευρέθηκαν και συντέλεσαν στην επιτυχία αυτής της εκδήλωσης. Να ευχαριστήσω τη Μαρία την Χα-

ραμή και την κ. Κωνσταντινίδου, που ξέρω ότι έτρεξαν πάρα πολύ, για να μπορέσουμε να έχουμε το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Να ευχαριστήσω εσάς, για όλα τα αρχεία που μας προσφέρατε, και θα σας ευχηθώ από καρδιάς να είστε υγιείς, να ζήσετε πολλά πολλά χρόνια μαζί, μαζί μας, και να είμαστε τυχεροί να δεχόμαστε συμβουλές από σας για το μέλλον του τόπου.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ. Να είστε καλά.

Εικόνα 1: Αλειφέρη Παναγιώτα

Εικόνα 2: Βύρων Βέρας

Εικόνα 3:
Χρυσάφω Καρκάνη

Χρυσάφω Καρκάνη, κάτοικος Μονεμβασίας

Ευχαριστώ κύρια Καλλιγά και κύριε Καλλιγά. Εγώ είμαι σιωπηλή. Παρακολουθώ το έργο σας εδώ και 20 χρόνια, τα τελευταία. Σε όλους αυτούς τους τομείς που είπανε, που είναι πάρα πολλοί - και ο πολιτιστικός, και οι προτάσεις που έχουν γίνει είναι φανταστικές. Εύχομαι να υλοποιηθούν, όπως ήδη υλοποιούνται, πάρα πολλά από τα όνειρά μας. Θέλω να πιστέψω ότι έχουμε κοινά όνειρα. Εγώ θα σας πω μόνο ένα.

Τώρα που βλέπω το μεγάλο αρχείο σας, το μεγάλο σας έργο, την πολύτιμη πόλη που έχουμε, που είναι ένα ζωντανό μουσείο του Βυζαντίου: την πάνω και την κάτω. Ονειρεύομαι επάνω, κύριοι του πολυτεχνείου, τμήμα σχολής πολυτεχνείου, που να μελετά όλες τις οικοδομές του Βυζαντίου, την ιστορία, τα υλικά, τα τόσα πράγματα που έχουν μείνει αμελέτητα. Το έργο σας είναι η αρχή, είναι ο δρόμος. Τις προτάσεις του κ. Καλλιγά, τις τελευταίες, σώστε τις. Είναι προτάσεις που έχουν τεράστια σημασία. Η πόλη δεν ήταν μόνο πόλη, ήταν και τα χωριά, ήταν και οι δρόμοι. Μιλήσατε για μονοπάτια πάνω στους παλιούς δρόμους. Εγώ έρχομαι και βλέπω έναν τοίχο του παλιού δρόμου από το χωριό μου εδώ. Έχετε κάνει όλο το δίκτυο. Έχετε μελετήσει πολλά άλλα που δεν είπανε. Έχετε μελετήσει την Παντάνασσα, το μοναστήρι της Παντάνασσας, αναστηλώθηκε η Παντάνασσα, δεν αναστηλώθηκε το μοναστήρι.

Το έργο σας θα συνεχιστεί. Το υπόσχομαι, γιατί υπάρχουν πάρα πολλοί άνθρωποι που το θαυμάζουν και το βλέπουν. Και όσο και να προχωράει το μοντέρνο, το παλιό έχει πάρα πολλά να διδάξει. Χειρισμού του νερού, χειρισμού του αντισεισμικού, πάρα πολλά που τα ξέρετε καλύτερα από μένα. Σας ευχαριστώ εσάς και το πολυτεχνείο, και εύχομαι πραγματικά το όνειρό μας, που σίγουρα θα είναι συμμεριζόμενο από πολλούς τμήμα του πολυτεχνείου επάνω, να μελετάει το Βυζάντιο. Δεν έχουμε πάρα πολλά, ψηφιδωτά, τοιχογραφίες, τι να πω. Ευχαριστώ, ευχαριστώ, γιατί δείξατε το δρόμο. Ευχαριστώ.

A. Καλλιγιάς

Για τα μονοπάτια ξέρω ότι υπάρχει ενδιαφέρον στο Πολυτεχνείο. Και πρέπει να πω ότι όταν μιλάμε για τα μονοπάτια έχω δύο βασικά υπόψη μου. Αυτό το ένα, εκεί προς την Παντάνασσα, και εκείνη την περιοχή, που είναι καταπληκτική. Μέσα στα δέντρα, όταν το είχα περάσει ήτανε ! Και ένα άλλο καταπληκτικό, που ξεκινάει από τη Μονεμβασιά και πηγαίνει πάνω από τον διάσελο του βουνού, για τον Άγιο Νικόλαο, το χωριό από πίσω. Έχει πάρα πολύ ενδιαφέρον, έχει πολλά κομμάτια που είναι ακόμα λιθόκτιστα, πάνω στο διάσελο, είναι στον βράχο πάνω φτιαγμένο και βλέπεις ροδεσιές από κάρα, είναι πολύ ενδιαφέρον, είναι εντυπωσιακό. Και αξίζουν τον κόπο όλα αυτά. Ξέρω ότι εμείς είμαστε λίγο τεμπέληδες για Έλληνες, αλλά υπάρχουν πολλοί ξένοι οι οποίοι ενδιαφέρονται για να κάνουν οδοιπορία σε τέτοια μονοπάτια, και αλλού είναι μονοπάτια σημαδεμένα, με ενδείξεις για να προχωρήσεις. Θα πάρει καιρό βεβαία να γίνουν εδώ, αλλά θα ήταν καλό να γίνουν.

Π. Τουρνικιώτης

Έχετε δίκιο, πράγματι, δεν είναι μόνο μονοπάτια, γιατί η Μονεμβασιά είναι αυτός ο μεγάλος βράχος, αλλά όσοι κυριάρχησαν σ' αυτόν το βράχο στους αιώνες πήγαν και στην ενδοχώρα. Υπάρχουν χωριά που έχουν βάθος χρόνου, υπάρχουν εκκλησιές που είναι σαν αυτή εδώ. Δεν πηγαίνουμε σ' αυτά τα χωριά και δεν τις βλέπουμε ή πηγαίνουμε καταλάθος, για άλλους λόγους. Αυτό το δίκτυο της Μονεμβασιάς, ας το πω έτσι, γιατί είναι ένα δίκτυο που βγαίνει και απλώνεται στη στεριά. Εδώ είναι ο κατεξοχήν κορυφαίος οχυρός τόπος, αλλά δε ζούσαν μόνο με τις πέτρες της Μονεμβασιάς. Ήταν απλωμένοι παντού, είναι αντικείμενο μιας σπουδής που μπορεί να σχετίζεται, όπως είπατε, με το Πολυτεχνείο, αλλά ίσως αξίζει και μπορεί να δικτυωθεί και αυτή με όλους εκείνους που ενδιαφέρθηκαν για την κυριαρχία της Μονεμβασιάς. Θα ήθελε κάποιος να προσθέσει κάτι; Είναι η στιγμή να πούμε ότι αυτή η έκθεση εγκαινιάζεται επίσημα τώρα. Ήταν μια ιδέα που είχαμε, να ζητήσουμε τη βοήθεια του Αλέξανδρου και της Χάριτος να ξαναδούμε τα αρχεία τους, να

ξαναψάξουμε με κεντρική ιδέα να φανεί πώς κάποια ερείπια ή κάποια σπίτια ήταν, πριν τα ακουμπήσουν οι ίδιοι και οι μάστορες που δούλεψαν γι' αυτά. Να τεκμηριωθεί αυτή η απόσταση ή η γεφύρωση της απόστασης. Να τα δούμε να τα δουλεύουν, γι' αυτό σε πολλές φωτογραφίες θα δείτε ξυλουργούς, μαραγκούς, χτιστάδες. Δεν είναι τυχαία επιλογή, είναι για να φανεί το πώς μια γκρεμισμένη καμάρα γίνεται τελικά ένας ωραίος χώρος ζωής και πώς αυτός ο χώρος ζωής βιώνεται.

Ακούσαμε και από την αρχή τον Δημήτρη τον Φιλιππίδη να μας μιλά γι' αυτή την περίεργη λέξη, Le Corbusier, κάπου εκεί στη λίμνη της Γενεύης. Σκεφτείτε ότι την εποχή που σπούδαζαν η Χάρης, ο Αλέξανδρος και ο Δημήτρης χωρίς Le Corbusier δεν πήγαινες πουθενά. Και θα δείτε τον Le Corbusier, χρειάζεται χοντρά στρογγυλά μαύρα γυαλιά, μες τα σπίτια της Μονεμβασιάς. Υπάρχει ο τρόπος με τον οποίο σκέφτηκε την αρχιτεκτονική, γιατί τη σκέφτηκε και με πέτρα και με ξύλο ο Le Corbusier, όχι μονάχα με σπλισμένο σκυρόδεμα. Θα τον βρείτε.. Δείτε λοιπόν την έκθεση, απολαύστε αυτό το γεφύρωμα ανάμεσα στη Μονεμβασιά της Ιστορίας και τη Μονεμβασιά που έχουμε σήμερα. Προβληματιστείτε για το τι θα είναι αύριο και στη συνέχεια η Μονεμβασιά. Αυτό είναι το πιο κρίσιμο αυτή τη στιγμή. Δεν τελείωσε τίποτα. Τώρα αρχίζει μια επόμενη φάση, η οποία μπορεί να είναι πολύ καλύτερη ή και πολύ χειρότερη. Και αυτό δεν εξαρτάται πια από δυο ανθρώπους, εξαρτάται από τους ίδιους τους Μονεμβασιώτες, τους ανθρώπους που έχουν πια πάρει το δώρο στα χέρια τους.

Σας ευχαριστούμε πάρα πολύ, σας έχουμε ευχαριστήσει κι άλλες φορές, αλλά τώρα σας ευχαριστούμε πιο πολύ ακόμα. Χαιρόμαστε που μας βοηθήσατε να καταλάβουμε τι κάνατε τόσα χρόνια. Ήταν μεγάλη τιμή για μας να είστε μαζί μας και μεγάλη χαρά να τα δούμε όλα αυτά.

A. Καλλιγιάς

Και για μένα ήταν πολύ μεγάλη χαρά και πολύ μεγάλη τιμή. Σας ευχαριστούμε πάρα, πάρα πολύ.

ΕΚΘΕΣΗ

60 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ:

ΧΑΡΗΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ

ΕΚΘΕΣΗ , Μονεμβασία 24 - 31/7/2022, Αγ. Νικόλαος

Η έκθεση - αφιέρωμα στα 60 χρόνια της παρουσίας του ζεύγους Καλλιγά στην Μονεμβασία, περιλαμβάνει υλικό από το αρχείο των Αρχιτεκτόνων, ειδικότερα:

- _Εκδόσεις και έντυπα που αφορούν το έργο τους
- _Αφίσες από τις εκδηλώσεις που οργάνωναν, στο πλαίσιο της δράσης τους στο Μονεμβασιώτικο όμιλο
- _Φωτογραφικό υλικό από τα πρώτα έργα τους στη Μονεμβασία
- _Έργα ζωγραφικής της Χάρης Καλλιγά
- _Πινακίδες εργασίας της Χάρης Καλλιγά στην Πάνω πόλη Μονεμβασίας

Η έκθεση αποτελεί ένα μικρό δείγμα του πλούτου του έργου και της προσφοράς του ζεύγους Καλλιγά, όχι μόνο για τη Μονεμβασία αλλά για τα ζητήματα διαχείρισης της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς εν γένει, για τον Ελληνικό αλλά και το διεθνή χώρο. Ένα σημαντικό έργο όχι μόνο σε αρχιτεκτονικό, θεωρητικό, ιστορικό, ερευνητικό επίπεδο, αλλά και σε σχέση με τη συνολική τους δραστηριότητα και το παράλληλο κοινωφελές έργο, σε μια προσπάθεια καθολικής αναβάθμισης της ζωής του οικισμού.

Επιστημονική επιμέλεια Έκθεσης: Έλενα Κωνσταντινίδου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Μαρία Μπαλοδήμου, Δρ. Αρχιτεκτων Μηχανικός, Ε.ΔΙ.Π Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ.

ΕΚΘΕΣΗ

23-31 Ιουλίου

Αγ. Νικόλαος
Μονεμβασίας

Ώρες λειτουργίας:
10:00-13:00, 18:30-21:00

Αφιέρωμα

στην

Χάρη και τον

Αλέξανδρο Καλλιγά

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ

Γεννήθηκε το 1939 και είναι αρχιτέκτων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου [1964]. Μεταπτυχιακό LSE [1975-1976]. Εργάστηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας κυρίως στη Μονεμβασία σε συνεργασία με τη Χάρη Καλλιγά-Μικαηλίδου [μετάλλιο Europa Nostra, 1980]. Έχει συγγράψει βιβλία και άρθρα για την αναστήλωση και αναβίωση ιστορικών οικισμών και καταστάτων.

ΧΑΡΗ ΚΑΛΛΙΓΑ - ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ

Γεννήθηκε το 1941 και είναι αρχιτέκτων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου [1965]. Έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές και έρευνα στο Πανεπιστήμιο Λονδίνου [διδακτορική διατριβή, 1987], στο Dumbarton Oaks και στο Princeton. Εργάστηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας κυρίως στη Μονεμβασία σε συνεργασία με τον Αλέξανδρο Καλλιγά [μετάλλιο Europa Nostra, 1980]. Έχει ασχοληθεί με την έρευνα της ιστορίας της Μονεμβασίας και άλλων ιστορικών και θεωρητικών θεμάτων και έχει συγγράψει σειρά βιβλίων και άρθρων. Διευθύντρια της Γενναδείου Βιβλιοθήκης [1995-2004].

Όργάνωση: Δήμος Μονεμβασίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

Επιστημονική Επιμέλεια Ημερίδας: Ε. Κωνσταντινίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Σχ. Αρχιτεκτόνων Μνη. ΕΜΠ

Επιστημονική Επιμέλεια Έκθεσης: Ε. Κωνσταντινίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Σχ. Αρχιτεκτόνων Μνη. ΕΜΠ | Μαρία Μπαλοδήμου, Δρ. Αρχιτεκτων Μνη. ΕΜΠ, Ε.Δι.Π - Σχ. Αρχιτεκτόνων Μνη. ΕΜΠ

Η έκθεση αποτελεί ένα μικρό δείγμα του πλούτου του έργου και της προσφοράς του ζεύγους Καλλιγιά, όχι μόνο για τη Μονεμβασία αλλά για τα ζητήματα διαχείρισης της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς εν γένει, για τον Ελληνικό αλλά και το διεθνή χώρο. Ένα σημαντικό έργο όχι μόνο σε αρχιτεκτονικό, θεωρητικό, ιστορικό, ερευνητικό επίπεδο, αλλά και σε σχέση με τη συνοχή των δραστηριοτήτων και το παράλληλο κοινωνοφιλές έργο, σε μια προσπάθεια καθολικής αναβάθμισης της ζωής του οικισμού.

Η έκθεση - αφιέρωμα στα 60 χρόνια της παρουσίας τους στη Μονεμβασία, περιλαμβάνει υλικό από το αρχείο των Αρχιτεκτόνων, ειδικότερα:

- Εκδόσεις και έντυπα που αφορούν το έργο τους
- Αφιέρωτά από τις εκδηλώσεις που οργάνωσαν, στο πλαίσιο της δράσης τους στο Μονεμβασιώτικο όμιλο
- Φωτογραφικό υλικό από τα πρώτα έργα τους στη Μονεμβασία
- Έργα ζωγραφικής της Χάρης Καλλιγιά
- Πινακίδες εργασίας της Χάρης Καλλιγιά στην Πάνω πόλη Μονεμβασίας

ΔΗΜΟΣ
ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ

ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΩΤΙΚΟΣ
ΟΜΙΛΟΣ

Αφιέρωμα

στη
Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγιά

Ο Μονεμβασιώτικος Όμιλος ιδρύθηκε το 1977, από τη Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγά, και αποτελεί μια πολιτιστική κοινότητα, που οργανώνει κάθε χρόνο πολιτιστικές εκδηλώσεις και συμπόσια με εκλεκτούς προσκεκλημένους, γνωστούς ερευνητές της ιστορίας και του πολιτισμού. Το 1988 οργανώθηκε το πρώτο Συμπόσιο, με διαλέξεις πάνω σε θέματα ιστορίας και σε πολιτιστικά ζητήματα που σχετίζονταν με την περιοχή. Αυτά τα συμπόσια κράτησαν πάνω από 30 χρόνια (πρώτα στον Άγ. Νικόλαο και όταν ξεκίνησαν τα έργα αναστήλωσης του στο σπίτι του Κάρτερ), και αποτέλεσαν θεσμό, συνδυασμό επιστημονικού λόγου και ψυχικής ευρυσσύνης, αφού υπήρχε πάντα μια συναυλία κλασικής μουσικής, ενώ τελείωναν με μια συναυλία της Δόμνας Σαμίου.

ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΩΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ
ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 1983
Προγραμμα Εκδηλώσεων

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΩΝ ΤΩ ΕΣΤΙΝ
 1. "Ποίησις ἡ ἑλληνική." **Ἰω. Κωνσταντίνου** ἀπομνημονεύματα Ἰωάννου καὶ τῆ ἀπομνημονεύσεως Ἰάκωβ.
 2. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.
 3. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.
 4. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΩ ΤΩ ΕΣΤΙΝ
 1. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.
 2. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.
 3. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.
 4. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΩ ΤΩ ΕΣΤΙΝ
 1. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.
 2. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.
 3. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.
 4. "Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων." **Μαρία Παπαδοπούλου** ἀπομνημονεύματα καὶ ἀπομνημονεύματα.

Η ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ
ΤΙΜΑ ΤΩΝ
ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟ
Σάββατο 23 Ιουνίου 1984 στο Κάστρο

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΩΤΙΚΩΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΩΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

Η ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821

Επίσημη κειμήλιον και εγχειρίδιον ιστορίας
ΕΘΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

«Επισημάνεισιν κειμήλιον ἑξ ἑξῆς ἀποσπασθέντων»

ΣΤ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΛΗΧΝΗΣ
Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ ΚΑΙ Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ
ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Καίτη Μουραβιανού 23-24 Ιουλίου 1993

ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΩΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ
OF MONEMVASIA CLUB

ΕΠΙΘΡΟΝΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ
ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΙΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

AN EXHIBITION OF HISTORY AND ART
MONEMVASIA CLUB OF GREECE
MINISTRY OF CULTURE, GREECE

ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΩΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ
OF MONEMVASIA CLUB

ΚΑΠΕΤΑΝΟΜΑΧΟΙ ΚΑΙ ΚΟΥΡΣΑΦΟΙ
ΒΕΡΒΑΤΕΣ ΚΑΙ ΚΟΥΡΣΑΦΟΙ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

PIRATES AND CORSAIRS
CAPTAIN AND COAST GUARDS
MONEMVASIA CLUB OF GREECE
MINISTRY OF CULTURE, GREECE

ΟΙΚΙΑ ΚΑΛΛΙΓΑ

Αφιέρωμα

στη
Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγά

19751 Φωτ. Χ. Καλλιγά

ΟΙΚΙΑ CARTER

Αφιέρωμα

στη
Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγιά

Καταστροφή 1966 (Φωτ. Χ. Παλλής)

ΟΙΚΙΑ CARTER

Αφιέρωμα

στη
Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγιά

1971 | Φωτ. Δημήτρης Καλλιστάδης

ΟΙΚΙΑ ΒΑΡΕΛΛΑ

Αφιέρωμα

στη
Χάρη και τον Αλέξανδρο Καθηλιγά

ΟΙΚΙΑ NEUBERT

Αφιέρωμα

στη
Χάρη και τον Αλέξανδρο Καλλιγιά

Οικία Neubert (πρώην Βρουζίνε), 1971 | Φωτ. Μαργαρίτα

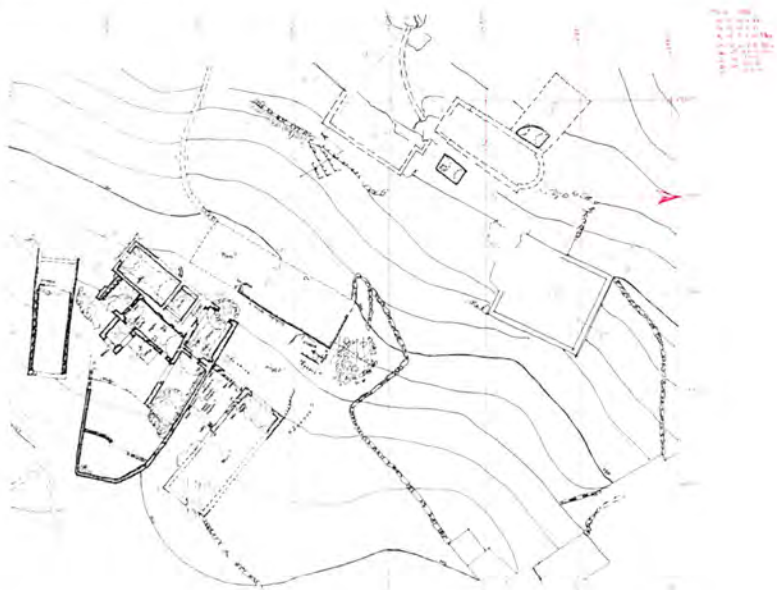
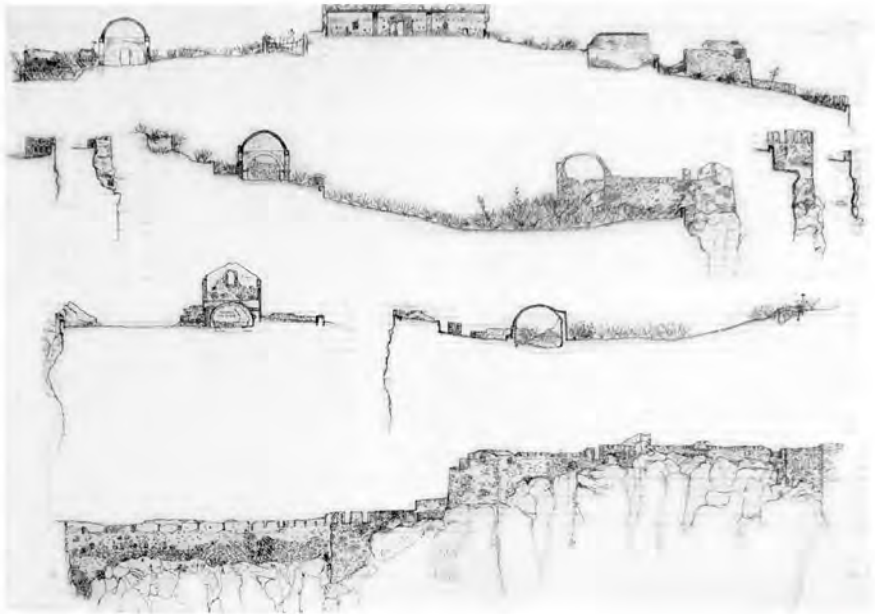

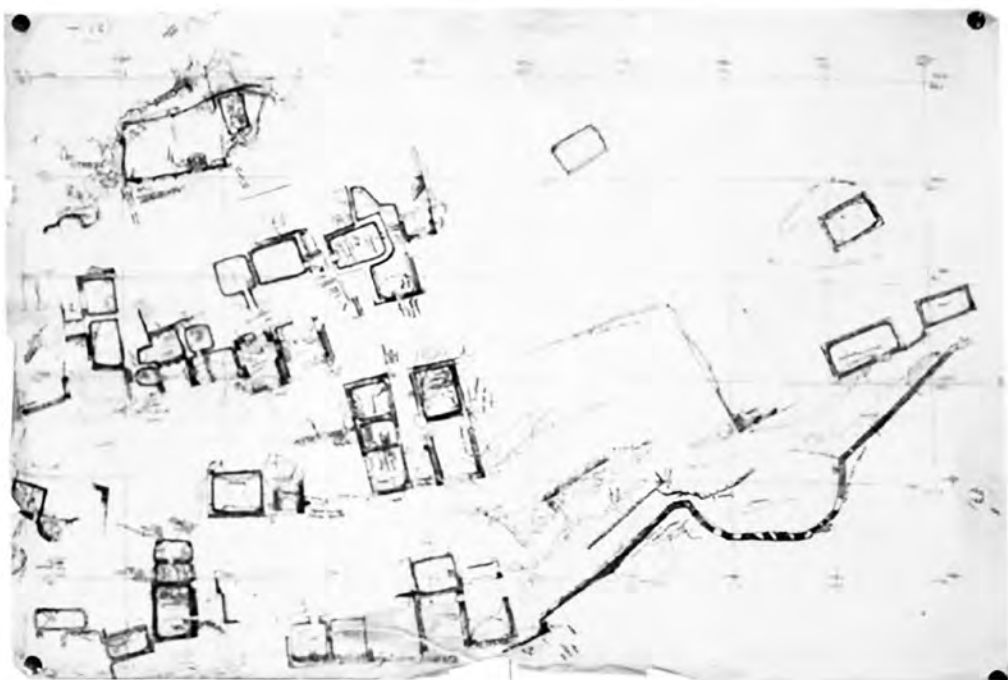
_Εργα ζωγραφικής της Χάρης Καλλιγά

Πινακίδες εργασίας της Χάρης Καλλιγά στην Πάνω πόλη Μονεμβασίας

ΑΘΗΝΑ 2005

8x8+8

Ομιλία του
π. Χαρίς Α. του Αλεξάνδρου
Καλάιτα

ΛΑΟΥΣΙΟΙ ΚΑΙ ΦΡΕΣΟΙ
ΣΕΠΤ. ΚΟΥΡΣΕΛΙ
ΤΟΙΣ ΒΑΛΚΑΝΙΟΤΕΚΟΙΣ ΕΠΙΣΤΑΤΕΙΣ

ΠΕΙΡΑΤΕΣ
ΚΟΥΡΣΕΡΟΙ

Byzantine
Monemvasia
THE HISTORY

ΧΑΡΙΣ Α. ΚΑΛΑΙΤΑ
ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ
ΜΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΟΛΙΣ ΚΡΑΤΟΣ

Μονεμβασία

Μονεμβασία
Σεναγρόφοντας
σε πολίμνηστα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΟΤΑΜΟΣ

Αρχιτέκτονας: Χαρίς Α. Καλάιτα

ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ

ΜΙΝΓΑ ΔΕΚΑ

ΣΤΑΘΕΙΑ

Επίσκεψη στην έκθεση και συζήτηση με τον Αλέξανδρο Καλλιγά, φοιτητών και διδασκόντων της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, στο πλαίσιο του μαθήματος «Ανάλυση και Μελέτη Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων», του 5ου εξαμήνου (Οκτώβριος 2022).

